

Zsigmond Csilla

KÖTŐDÉSEK HÁLÓJÁBAN

*A nemzeti identitás mintázatai
a kisebbségi magyar fiatalok körében*

Zsigmond Csilla

Kötődések hálójában

**A nemzeti identitás mintázatai
a kisebbségi magyar fiatalok körében**

SZOCIOLÓGIAI TUDÁSTÁR

15.

Sorozatszerkesztő:
CZIBERE IBOLYA

Zsigmond Csilla

Kötődések hálójában

**A nemzeti identitás mintázatai
a kisebbségi magyar fiatalok körében**

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press
2024

A könyv megjelenését
a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Tudományos Alapja támogatta.

Szakmai lektor:
PAPP Z. ATTILA

A borítókép Szabó Zsolt munkája

© Zsigmond Csilla, 2024
© Debreceni Egyetemi Kiadó – Debrecen University Press,
beleértve az egyetemi hálózaton belüli elektronikus terjesztés jogát is, 2024

ISSN 2786-2194
ISBN 978-963-615-224-6
ISBN 978-963-615-225-3 (pdf)

Kiadta: a Debreceni Egyetemi Kiadó, az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja
dupress.unideb.hu
Felelős kiadó: Karácsony Gyöngyi
Tipográfia, tördelés, borítóterv: Juhászné Marosi Edit
A nyomdai munkálatok a Debreceni Egyetemi Kiadó nyomdaüzemében készültek

Tartalom

1. Előszó	7
2. Elméleti keretezés, fogalmi fogódzók, hipotézisek	11
2.1. Támpontok a regionális összehasonlításhoz	11
2.2. Az identitás meghatározása, változásai – általános keretezés	14
2.3. Identitás, csoportidentitás, kisebbségi identitás – a többes kötődés kérdései	19
2.4. Nemzet, nemzeti identitás, nacionalizmus – a nemzetfelfogás és az identitástipológiák, illetve a nemzeti büszkeség kérdése	29
2.5. Határteremtés – az otthonosság dimenziói: önmeghatározás, szülőföld, haza – hipotézisek	37
3. A kutatás módszerei	43
3.1. A GeneZYs 2015 ifjúságszociológiai kutatásról – kutatási dizájn	43
3.2. Hipotézisek	47
3.3. Operacionalizálás	49
4. Elemzés	55
4.1. A térségre vonatkozó – a téma szempontjából fontos – előzetes kutatások	55
4.2. A nemzethez tartozás és ennek jellemzői	56
4.3. Nemzethez tartozás – az indoklások mintázatai	60
4.4. Többes kötődés, nyitottság, jóllét	72
4.5. Nemzetkoncepciók alakulása és változása – mi kell a magyarsághoz?	88
4.6. Az identitáshoz való affektív viszony jellemzői	115
4.7. Az otthonosság dimenziói	121
5. Összegzés, kitekintés	139
Irodalom	147
Mellékletek	163
Táblázatok jegyzéke	181
Ábrajegyzék	183

1. Előszó

A Kötődések hálójában. A nemzeti identitás mintázatai a kisebbségi magyar fiatalok körében című könyv a doktori disszertációm során végzett munka összegzése. Elemzésem a kisebbségi magyar fiatalok nemzeti identitásának vizsgálatát célozza a GeneZYs 2015-ös ifjúságszociológiai felmérésre alapozva. Bár a nemzeti identitásnak kisebbségi magyar vonatkozásban is gazdag kutatási előzményei vannak – főként Erdélyben – a kérdés, hogy mi indokolja a témaválasztást, és mi lehet az elemzés újszerűsége?

A kétezres évek elején került sor az első olyan ifjúságszociológiai felmérésre (MOZAIK 2001), amely mind a négy, Magyarországgal szomszédos ország kisebbségi magyar fiataljaira vonatkozott, teret nyitva az összehasonlító vizsgálatoknak. Az azt követő közel 15 évben hasonló kvantitatív adatfelvételre nem került sor. Ez adta meg a GeneZYs 2015-ös ifjúságszociológiai felmérés jelentőségét, mivel közel másfél évtized után nyújtott átfogó képet a kárpátaljai, vajdasági, szlovákiai és romániai magyar fiatalokról. Erre a kutatásra épül a négy régióra vonatkozó összehasonlító elemzésem.

Az elemzés egyik újszerűsége, hogy a 2010 után bevezetett könnyített honosítás intézményének (a kettős állampolgárságnak) a nemzeti identitás általam vizsgált dimenzióira gyakorolt lehetséges hatását is mérhetővé teszi.

A nemzeti identitás dimenziói közül három kérdéskörben próbálom a kötődéseket, illetve ezek jellemzőit és sajátosságait felvázolni. Egyrészt a *többes kötődés* vizsgálata által, amely a kisebbségi helyzetben a saját nemzethez és a többségi nemzethez való viszonyulás mintázatait tárja föl. Másrészt a *nemzetkonceptiók* (és a nemzeti büszkeség) kapcsán elemzem, hogy hogyan változtak az elmúlt évtizedekben a magyar identitás kritériumai, különös tekintettel a megváltozott magyarországi állampolgárság-politika hatásaira. Harmadrészt bevezetem az *otthonosság* fogalmát, hogy megragadható legyen a nemzeti identitás térhez, tájhoz való kapcsolódása, a nemzeti önmeghatározás, valamint a szülőföld- és a haza fogalmain keresztül. Ebben a hármas szerkezetben reményeim szerint megmutatkozik a nemzeti kötődés kisebbségi helyzettel összefüggő, ezzel együtt a hétköznapi élet természetességében megélt valósága.

A kötődések hálójának ez a hármass megközelítése jelentheti az elemzés másik újszerűségét.

A hármass megközelítés meghatározza a kézirat szerkezetét is. Mivel a három résztema – a többes kötődés, a nemzetkonceptiók és az otthonosság dimenziói – viszonylag elkülönülő szakirodalmi keretbe igényelnek, és a kutatási előzmények eredményeinek eltérő szempontú ismertetését, ezért a szakirodalom bemutatásakor és az elemzés során külön kezelem őket. Ez a szerkezeti felépítés azzal jár, hogy az egyes témaköröknél az elméleti fogódzók felvázolása után következnek az arra a résztemára vonatkozó kutatási előzmények, amelyekből mintegy kibomlanak az elemzés vonatkozó hipotézisei. Hátránya, hogy az egyes részeknél az olvasónak hiányérzete támadhat, mivel nem került még minden használt fogalom bemutatásra és meghatározásra. A szerzőt az motiválta ebben a döntésében, hogy a kérdéskörök szerteágazóbb labirintusában könnyebben átlátható (és talán olvashatóbb) módon épüljön fel a kötet.

Az előszót az elméleti keretezés, a kutatási előzmények és az ezekre épülő hipotézisek bemutatása követi. Az elméleti keretezés első két alfejezete azt a tágabb kontextust hivatott felvázolni, amelyben a négy régió kisebbségi magyar fiataljainak identitásmintázata értelmezhető. Ezt a tág keretezést az indokolta, hogy relevánsnak gondolom azt a megközelítést, mely szerint Kelet-Közép-Európa kisebbségeit egy komplex, egymással összefüggő, összekapcsolódó tér- és mezőrendszerben érdemes vizsgálni: lokális, nemzeti, regionális, határokon átnyúló és nemzetek feletti szinten (lásd Waterbury, 2016). Bár a kötet nem vállalkozik az ilyen részletezésű elemzésre, a tágabb társadalmi kontextust fontosnak gondoltam érinteni.

Az általános keretezést a csoportidentitás, a kisebbségi identitás, a többes kötődés témaköre követi, majd a nemzetkonceptiók, illetve az otthonosság dimenzióinak a felvázolása. A módszertani fejezet után az elemzés a már ismertett hármass tagolásban foglalja össze az eredményeket.

A könyv kéziratát 2022 januárjában zártam le, így nem tud reflektálni az azt követő változásokra – köztük a legjelentősebbre, Ukrajnának az Oroszország általi lerohanására sem –, de talán viszonyítási pontja lehet a nemzeti identitás változásaira vonatkozó későbbi összehasonlító elemzéseknek.

* * *

A könyv témájának a kibontása előtt azonban a köszöneté a szó. Szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik nélkül ez a kézirat nem készülhetett volna el. Mindenekelőtt köszönöm Papp Z. Attilának mindazt a támogatást, amelyet nem csupán a kézirat elkészülésének folyamatában, hanem az eddigi sok évre visszanyúló közös munka során nyújtott, azt remélve, hogy még nagyon sokat dolgozhatunk együtt.

Nagyon hálás vagyok Feischmidt Margitnak és Csata Zsombornak a kéziratot illető építő kritikájukért és a kézirat jobbá tételében nyújtott segítségükért. Köszönettel tartozom Bárdi Nándornak is a javaslataiért, megjegyzéseiért.

Szeretném megköszönni a HUN-REN TK Kisebbségkutató Intézet munkatársainak a bátorítást, külön kiemelve azon kollégáimat, barátaimat, akik a munka elkészülésének hosszú folyamatában soha nem lankadtak a segítségnyújtásban, Kovács Esztert, Szerbhorváth Györgyöt és Kovács Nórárt.

Köszönet illeti Örkény Antalt, az ELTE TÁTK Szociológia Doktori Program vezetőjét, aki mindvégig bizalommal követte a kézirat elkészülésének folyamatát.

A könyv megjelenésének lehetővé válását nagyon köszönöm Czibere Ibolyának és a Debreceni Egyetem Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszékének. A szöveg gondozását, tördelését köszönöm Juhászné Marosi Editnek. A borítórajzért pedig köszönet illeti Szabó Zsolt barátomat.

Őszinte szeretettel köszönöm barátaimnak és mindazon számomra fontosaknak, akik szeretetükkel támogattak, és ha szükségesnek gondolták, kreatív módon önreflexióra sarkalltak, hogy szembenézzek a restanciáimmal és eljuthassak ennek a folyamatnak a végéhez.

Nagy hálával tartozom családomnak, mindenekelőtt édesanyámnak, aki soha nem múló szeretettel és gondoskodással támogat mindig – neki ajánlom a könyvet.

2. Elméleti keretezés, fogalmi fogódzók, hipotézisek

2.1. Támpontok a regionális összehasonlításhoz

Munkámban nem vállalkozom a GeneZYs 2015-ös ifjúságszociológiai felmérés négy regionális kutatási terepének a történelmi bemutatására, sőt, a jelenkori gazdasági, politikai, társadalmi helyzetkép felvázolására sem – ez túlmutatna jelen elemzésen –, célom csupán az összehasonlítás tágabb keretét és szempontjait meghatározni. Ugyanakkor az ebben a részben bemutatásra kerülő regionális eltérések is jelzik, hogy a Magyarországgal szomszédos országokban élő magyar kisebbségi közösségek heterogének, nem tekinthetők egyetlen homogén közösségnek,¹ ezért is indokolt a regionális összehasonlító elemzés.

Kiindulási pontként kihangsúlyozható, hogy a Magyarországgal szomszédos országokban élő kisebbségi magyar közösségek nem egy szerves társadalomtörténeti folyamat eredményeként jöttek létre, hanem egy politikai döntés következtében, ilyen értelemben kényszerközösségként, amely következtében azonban idővel kialakultak a maguk (etnikai) intézményes struktúrái, saját regionális kötődéseik és azonosságtudataik, több központúvá alakítva át a magyar etno-kulturális közösséget (lásd pl. Ablonczy – Bárdi, 2010, 11–17; Bárdi, 2017, 131–132).

Ami a magyar népesség alakulását és számarányát illeti, az elmúlt 100 évben mind a négy régióban – eltérő mértékben, de – közös jellemző a népességfogyás. A vizsgált régiókban a magyarok lélekszámának alakulását az 1. táblázat foglalja össze.

¹ A Magyarország-szempontról „határon túli magyarok” vagy a „külföldi magyarok” megnevezés magában hordozza ezt a leegyszerűsítést, mely (egyetlen) homogén közösségként hivatkozik a kisebbségi magyar közösségekre.

1. táblázat. A magyarok száma és aránya Kárpátalján, Vajdaságban, Szlovákiában és Erdélyben*

Év	Kárpátalja		Vajdaság		Szlovákia		Erdély/Románia	
	Magyar	%	Magyar	%	Magyar	%	Magyar	%
1910	184287	30,6	425672	28,1	884309	30,2	1653943	31,7
1930	116548	15,9	376176	23,2	592337	17,6	1552563	25,8
1991/1992	155171	12,5	339491	16,9	567296	11,5	1603900	20,8
2001/2002	151516	12	290207	14,2	520528	9,6	1415800	19,6
2011/2012	n.a. ²	n.a.	253899	13	458467	8,5	1224937	18,9

* Forrás: a népszámlálási adatok alapján saját szerkesztés (Gyurgyík et al., 2010, 72; Bárdi, 2013, 44)

A természetes népmozgalmi folyamatok mellett az asszimilációnak, illetve a migrációnak is erős elszívó hatása van, mely az elmúlt években kiegészült a könnyített honosítás lehetőségével és annak következményeivel. A népességmozgás részletes ismertetését és összehasonítását nyújtja például Gyurgyík, Horváth és Kiss (2010, 72–97), illetve Bárdi (2013, 44–53). Ezen folyamatok közül most elsősorban a migráció szerepét emelném ki, amely a Vajdaságban a legerősebb, de Kárpátalján is jelentős mértékű, illetve a romániai magyarok lélekszámának alakulására is erős hatással van.² A GeneZYs 2015-ös ifjúságszociológiai felmérés adataiból az is látható, hogy a kisebbségi magyar fiatalok számára megváltozott az elsődleges migrációs célország, ez 2015-re csupán a kárpátaljai magyar fiatalok számára jelentette Magyarországot, a többi régióban élők elsősorban más EU-s országokat, illetve az Egyesült Királyságot tekintik vonzóbb célországnak (Papp et al., 2017).

Bár az elmúlt évtizedekben minden régióban erősödött a reruralizáció, a kárpátaljai és a szlovákiai magyarokra jellemzőbb a rurális környezet, mint a másik két régió magyar lakosságára (Bárdi, 2013, 47).

² Románia az EU-s migrációs statisztikákban dobogós helyen áll kibocsátóországgént, és a migráció nem csak a többségi lakosságot érinti.

2. Elméleti keretezés, fogalmi fogódzók, hipotézisek

2. táblázat. 2001-ben a magyarok aránya a városi lakosságon belül*

	Teljes népességből városi lakos (%)	A magyar népességből városi lakos (%)
Kárpátalja	36,7	35,4
Vajdaság	55,6	58,2
Szlovákia	56,1	38,5
Erdély	56,2	52,7

* Forrás: Bárdi, 2013, 48. alapján saját szerkesztés

Az iskolázottsági adatokról és a demográfiai összefüggésekről részletes elemzést olvashatunk Csete és munkatársai tanulmányában, amelyből itt csak azt emelném ki, hogy a kisebbségi magyar közösségek iskolázottsági mutatói, főként a felsőfokú végzettségűek esetében, minden régióban jóval kedvezőtlenebbek, mint a teljes lakosságra vonatkoztatva (3. táblázat) (Csete et al., 2010, 125–163).

3. táblázat. Románia, Szlovákia, Szerbia és Ukrajna összlakossága és a kisebbségi magyarok iskolai végzettsége a legutóbbi (2001, 2002. évi) népszámlálási adatok alapján (%)

Iskolai végzettség (ISCED)	Ukrajna		Szerbia/ Vajdaság		Szlovákia		Románia	
	Összesen	Magyarok	Összesen	Magyarok	Összesen	Magyarok	Összesen	Magyarok
Általános iskola (1,2A)	31,5	40	41,3	53,9	26,4	36,3	47,7	49,3
Szakiskolai (3C)					29,4	30,1	15,3	17,7
Középiskolai érettségivel (3A, 3B)	52,6	53,2	43,9	37,6	32,1	26,3	21,4	21,6
Főiskolai, egyetemi (5,6)	12,4	5,2	9,4	6,1	9,8	5,4	10,0	7,8
Iskolázatlanok, ismeretlen isk.v.	3,5	1,6	7,8	2,2	2,4	1,3	5,7	3,7
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100

* Forrás: Csete et al., 2010, 129. alapján saját szerkesztés

A módszertani fejezetben a GeneZYs 2015-ös ifjúságszociológiai felmérés mintavételi szempontjainak az ismertetése során további regionális demográfiai jellemzők is bemutatásra kerülnek.

A korábbi szociológiai felmérések a helyi – regionális, országos és település szintű – kötődések fontosságát jelezték, ezek részletes bemutatására a követke-

ző alfejezetekben kerül sor. A GeneZYs 2015-ös surveyre építő eddigi elemzések – mind a politikai attitűdök, mind a nemzeti identitás témakörében –, a kárpátaljai magyar fiatalok hagyományosabb értékrendjét mutatták, amelyhez legközelebb a romániai magyar fiatalok attitűdjei álltak, és a másik végponton, egy nyitottabb viszonyulást jelezve, a vajdasági magyar fiatalok politikai és nemzet-szemlélete (lásd Papp, 2017, 237; Papp, 2018, 247–248; Zsigmond, 2017, 276). Azt feltételezem, hogy a nemzeti identitás dimenzióinak jelen elemzése során is hasonló mintázatok mutatkoznak meg.

2.2. Az identitás meghatározása, változásai – általános keretezés³

Az egyén önmeghatározásának megértéséhez szükségünk van a társadalmi kontextus megismerésére, amelyben az emberi viselkedések kibontakoznak. Ebben egyetértés van a szociológusok körében – függetlenül attól, hogy ez a kontextus a „folyékony modernitás” (Bauman, 2000), de akár a kockázat-társadalom elméletébe (Beck, 2003) illeszthető. A kultúra meghatározó ágense az adott társadalmon belüli gondolkodásmódnak, érzelemvilágnak, illetve a társadalmi cselekvésnek. Az a folyamat, amely által az egyén megtanulja a saját társadalmi kultúráját, maga az egész életen át tartó szocializáció (Becker, 1993), melynek a nyugati társadalmakban kiemelkedő fontossággal bíró intézményei az oktatási rendszer, a tömegkommunikáció, a vallás, valamint a foglalkozási és a kortárscsoport. Bár korábban az egyes társadalmak kultúráját sajátosnak tekintették, ez mára az EU valóságában, főként Európa nyugati országaiban, sokkal heterogénebb képet mutat, például a globalizáció, a mobilitás és migráció által is kialakultak/-nak az etnikailag és kulturálisan is pluralista társadalmak. Másrészt, az egyes társadalmakat nézve is jelentős belső tagolódást láthatunk, így az életmódjuk bizonyos aspektusaiban az elkülönülő szubkultúrákat (Thornton, 1997). Az identitás szorosan kapcsolódik a kultúrához (Côté, 1996), illetve a társadalmi helyzethez. Az identitások azokon a kultúrákon és szubkultúrákon keresztül alakulnak ki, amelyekhez az egyének tartoznak, vagy amelyekben részt vesznek. A modernizmus hagyományaira építő elméletek egyértelműbben kapcsolják az egyes kultúrákhoz és szubkultúrákhoz az identitást (Thornton, 1997),

³ Ebben a témában egy korábbi tanulmányban foglalkoztam a nemzetségek mintázataival (Zsigmond Csilla: „Közösen élünk” – a nemzethez tartozás és a többes nemzeti kötődés mintázatai kisebbségi helyzetben In: *Regio*, 28. évf. 2020/4. szám, 5–44). A tanulmányban az elméleti keretezést szolgáló passzusai visszaköszönek a kötetben, a szükséges kibővítésekkel és átdolgozásokkal kiegészülve (Zsigmond, 2020, 6–14).

2. Elméleti keretezés, fogalmi fogódzók, hipotézisek

a posztmodern megközelítés puhább, kevésbé gondolja adottnak ezt a kapcsolatot, jobban kihangsúlyozza a folyamat komplexitását, amely által az identitás megkonstruálódik, nagyobb jelentőséget tulajdonít az egyéni választásoknak az identitás felépítésében (pl. Hall, 1992; Bauman, 1996).

Stuart Hall (1992) konstruktivista megközelítésében az identitáselméletek történetiségének három fő koncepcióját különbözteti meg: a) a felvilágosodás szubjektumát, b) a szociológiai szubjektumét, illetve c) a posztmodern szubjektumét. Végig viszi a fő identitáskonstrukciókat, a premodern, modern és végül posztmodern elméletek kapcsán kihangsúlyozva, hogy a modern korban hogyan vált meghaladottá a premodern identitásmegközelítés, amelyben nem az egyes individuális identitás volt a központi elem, hanem a közös (például a státusból stb.) adott identitás, amelyben az egyén a nagyobb sorsközösségnek a részeként vett részt a közös identitásban. A modernitás megszülte a maga identitáselméleteit, amelyben az individuum felértékelődik, az identitás egyénközpontúvá válik – oszthatatlanná és egyedivé. Parsons (1951) funkcionalista megközelítése szerint a társadalmi szerepek azok, amelyek által az egyén beilleszkedik az adott társadalmi rendszerbe. Côté (1996) meglátásában az egyének az önmagukhoz hasonlókhöz társítják magukat, ezt meg a saját kultúrájukon/szubkultúrájukon belül találják meg, és távolabb érzik magukat a sajáttól eltérőktől. Hasonló következtetésre jut Woodward (2000) is, aki az identitás központi elemét az azonosságban látta, ez kapcsolja össze az egyéneket egymással és alakítja ki a csoportokat, miközben ez az, ami megkülönbözteti a saját csoportot a másiktól.

A megközelítésmódok változatosságát jól szemlélteti, hogy Hall (1992) a szimbolikus interakcionalizmusban látja a modernitás kihívásaira a választ, miszerint az egyéni identitás csak a másokkal történő interakció által alakulhat ki, ennek viszonylatában értelmeződik. Megítélése szerint azonban a modernitás utáni, vagy posztmodern társadalom megváltozott valóságában a szimbolikus interakcionalizmus és a szociológiai szubjektum már nem ad megfelelő választ, a kortárs társadalmakat egyre növekvő mértékben jellemzik a töredezett/fragmentált identitások (Hall, 1992). Ezek forrásai lehetnek az új társadalmi mozgalmak, az identitáspolitikák, a feminizmus, de a globalizáció vagy a klímaválság is. Az egyén különböző társadalmi szerepei is a többes identitásokat erősítik (lásd pl. Burke és Stets, 2009; Chandra, 2012).

A globalizáció a nyugati társadalmakban sok esetben az etnikai identitás újraerősödését is maga után vonta, a nacionalizmusra adott válaszként, a migráció pedig a nemzeti identitás „újrátöltését”. Hall mellett érvel, hogy ez a bizonytalanság – mely például Ulrich Becknél (2003) is megjelenik – és diverzitás vezetett oda, hogy egyes csoportok hangsúlyosan (vissza)fordultak az etnikai hovatartozás felé, igyekezve ebben megtalálni a stabilabb és egységesebb

identitást. De az Európa keleti részén lezajlott társadalmi átalakulások, a politikai blokkok megszűnése, az identitás és etnicitás újraértelmezését is maga után vonta. Ez az átalakulás a nemzetállamokat egyszerre erősítette és gyengítette. Erősítette, mivel új megfogalmazásban definiálhatták önmagukat, de ugyanakkor gyengítette is az integráció ígérete által. És ez a bizonytalan ígéret, az amúgy is etnicizált kelet-közép-európai térségben rivalizáláshoz, gyanakváshoz, nemegyszer tüköridentitások kialakulásához vezetett, amelyekben a másik etnikai csoport gyakran az ellenség képét vette fel (Kovács, 2002, 15–17). Ugyanakkor a térségben kiemelten fontos szerepet játszott az EU-csatlakozás, mely az identitások alakulására is kihatott.⁴ A mobilitás és migráció pedig további változásokat szül(t) mind európai szinten, mind nemzetállami szinten, de az egyéni – töredezett és fragmentált, folyamatosan változó – identitáskonstrukciókban és dekonstrukciókban is.⁵

A migráció, a mobilitás, illetve a technológiai fejlődés által létrejövő új kommunikációs lehetőségek elvezettek a transznacionális megközelítéshez, mely a '90-es évek során jelentkezett előbb a migráció antropológiai megközelítésében (pl. Basch et al., 1994; Rouse, 1991), majd fokozatosan teret hódítva a migrációkutatásokban (pl. Portes et al., 1999; Vertovec – Cohen, 1999). Miben jelentett újat ez a megközelítés? Elsősorban abban, ahogyan felismerte, hogy a mai kapcsolatok/kötések más természetűek, vagy legalábbis gyakoribbak, sűrűbbek, mint a korábbiak (pl. Morawska, 1999), és intenzívebben teremtik meg mind a kibocsátó országban, mind a befogadó országban a folyamatos (párhuzamos) jelenlétet, az élet számos területén. Ebben különbözik elsődlegesen a transznacionális migráció a migráció korábbi megközelítéseitől, hogy egyszerre feltételezi az „otthoni” és az „új itthon” kapcsolathálóiban, gazdasági és társadalmi életében a jelenlétet, megteremt a tartós és párhuzamos, többes jelenlétet, vagyis nem minden migráció transznacionális, csak amelyek egyszerre teljesíti ezeket a kritériumokat (Durst, 2019). A transznacionális migrációnak egyrészt

⁴ A vizsgált országok közül Szlovákiát és Romániát érintette közvetlenül az EU-csatlakozás, de a könnyített honosítás a vajdasági és a kárpátaljai magyarok számára is megnyitotta az EU-n belüli szabad mozgás lehetőségét.

⁵ Elképzelhető, hogy a koronavírus-járvány okozta új helyzet nem csak az EU és tagállamok/nemzetállamok viszonylatában teremt új helyzetet, hanem mélyebben érintheti akár az identitáskonstrukciókat is, egyrészt az – átmenetileg mindenképp megerősödött – nemzetállami keretek és tényleges határok által, másrészt a transznacionális migráció, a cirkuláris migráció stb. újraértelmezései és újraértékelései által – mind a munkáltatói/befogadó, mind a kibocsátó ország szempontjából. Ugyanakkor az újratervezés akár az EU 2.0-át is jelentheti, egyértelműbb és szélesebb jogkörökkel, a jövőbeni kihívásokra adott összehangolt és közös válaszokkal, a jogállamiság szigorúbb ellenőrzésével és szankcionálásával – azaz az EU hatékony „újászületését” is eredményezheti, de akár szét is feszítheti a létező kereteket, és a nemzetállamok egyéni úttereseit és válaszait erősítheti – bár jelen sorok szerzője az európaiság újragondolását és az EU hatékonyabb „újratervezését” tartja valószínűbbnek (vagy szeretné annak látni).

2. Elméleti keretezés, fogalmi fogódzók, hipotézisek

komoly gazdasági hatásai vannak – mindkét országra nézve, hiszen a transznacionális migráns az anyaországban maradtakat is támogatja anyagilag – (pl. Conway – Cohen, 1998), de ugyanakkor jelentős a társadalmi és kulturális hatása is, illetve egyre inkább fókuszba kerül a transznacionális kapcsolatoknak a migránsok kollektív/társas identitáskonstrukcióira gyakorolt hatása (pl. Portes et al., 1999; Smith – Guarnizo, 1998; Castles – Davidson, 2000), és egyre gyakoribbak ennek a jelenségnek a politikai következményeire összpontosító megközelítések⁶ is (pl. Bauböck, 2002). A transznacionális kapcsolatok ugyanakkor a jogok és kötelezettségek újragondolását is elkerülhetlenné teszi, a kettős/többes állampolgárság kérdését (Bauböck, 2002), de a többes transznacionális nemzeti identitások (ki)alakulását is (Vertovec, 1999; Castles, 2000). A transznacionális migráció kutatását jobban össze lehetne kapcsolni a nacionalizmus kutatásokkal is, hiszen a különböző (politikai) kultúrák találkozása a transznacionális térben, a többes nemzeti identitások alakulására is hatással van, és ennek a változásnak generációs jellemzői is vannak (Bonikowski, 2016, 442).⁷ A migráció következtében kialakuló transznacionális identitásformák mind a négy vizsgált országban egyre erőteljesebben vannak jelen, és nem csak a vándorokat, hanem a helyben maradó közösségek identitását is érintik.

Az egyének identitásainak számos aspektusa van, gyakran változnak, és jelentős ellentmondásokat tartalmazhatnak (Hall, 1997; Bauman, 1996). Míg a modern korra az identitások és identitásalkotások sokszínűsége jellemző – a klaszifikáció ellentétekre építő rendszere –, a posztmodern, a korábbi marginalizált hibridet – „vegyeseket”, „korcsokat” (Eriksen, 1994) – állítja fókuszba az etnikai identitásban is, akikre az identitásválasztás szabadsága a jellemző, a merev határoktól és kategóriáktól mentes, folyamatosan változó és gazdag skálája az identitáskonstrukciónak (Feischmidt, 1997). Ezen megközelítések alapján az egyének aktívan megteremtik saját identitásukat, így ezek már nem magyarázhatók pusztán a csoporthovatartozásokkal. Már Durkheim „megágyazott” bizonyos értelemben ezeknek az elméleteknek, amikor arról értekezett, hogy az evolúció során, ahogyan kinyílik a világ, sokasodnak a lehetőségek és tevékenységek, fejlődik az intelligencia, a társas kötődések hálójának is óhatatlanul alkalmazkodnia kell, válaszolva a folyamatos változásokra (Durkheim – Halls, 1984). De ugyanezen gondolatmenethez illeszthető az a baumani (1996) megközelítés is, mely szerint az identitások folyamatos változásban levő rendszerek, emiatt nem főnevekként, hanem sokkal inkább igékként kellene kezelnünk eze-

⁶ Ha az elmúlt évek romániai kormányválságaira/kormányváltásaira gondolunk, abban is tetten érhetjük a diaszpóra, a transznacionális migránsok meghatározó szerepét és hatását.

⁷ A fiatal generációkat jobban érinti. A kötet során mindvégig szem előtt kell tartanunk, hogy vizsgálatunk a fiatalokra vonatkozik, egy ifjúságszociológiai felmérésre épül az összehasonlító elemzésünk. A kutatás leírására a módszertani fejezetben kerül sor.

ket. Ide sorolható Kahani-Hopkins és Hopkins (2002) azon megállapítása is, hogy az identitások nem eleve adottak, vagy rögzítettek, hanem – akárcsak Baumannál – az identitás maga a változás. Castells (1997) meghatározását is fontos megemlíteni, aki az identitások pluralitását, sokaságát hangsúlyozza, mely a kultúrához kapcsolható jelentéskonstruálás által valósul meg, ezáltal azonban feszültség és ellentmondás forrása is lehet mind az egyén önmeghatározása, mind a társadalmi szelektív szempontjából.

Bauman álláspontja szerint ahelyett, hogy – az örökölt vagy megszerzett – identitásokról beszéljünk, a globalizálódó világ valóságához igazodva alkalmasabb lenne egy soha véget nem érő, mindig hiányos, befejezetlen és nyitott társadalmi azonosság/azonosulási (identification) folyamatról beszélni, amelyben – szükségyszerűen vagy választásaink alapján – mindannyian részt veszünk (1996). Tehát az identitásstratégiák rekonstruálása egy másik módja lehet a mikromegközelítésnek, mely által a társadalmi azonosság folyamatáról többet megtudhatunk (Bauman, 1996). A társadalmi azonosság vívott harcok nem a globalizációt megelőző világ „maradékai”, nem mennek szembe és nem kerékkötői a globalizációs folyamatoknak, sokkal inkább együttjárói, amelyek működőképesebbé teszik az ebben való eligazodást. Ugyanakkor a többes identitások egymással interakcióban állnak, így a nemzeti identitás is a nem nemzeti identitásokkal (vallási, gender, nyelvi, szakmai stb.), amelyeket sok szerző elméleti megközelítésben (pl. Tajfel, 1981; Josselson – Harway, 2013; Spickard, 2013; Brubaker, 2015), míg mások empirikus megközelítésben, esettanulmányok alapján fogalmaztak meg. Ezáltal azonban olyan, gyakran ambivalens tartalmú, ernyőfogalomná vált, amely felvetette az identitás inflálódásának kérdését (lásd Stachel, 2007; Swayd, 2014), illetve azt is, hogy létezik-e egyáltalán identitás identitáspolitiká nélkül (Kovács, 2004). Az identitáspolitikák felértékelődését hangsúlyozza Eriksen (2008) is.

Az identitásfogalmak inflálódásáról beszélve meg kell említenünk Brubaker és Cooper (2000) érveit, akik szerint a humán és társadalomtudományoknak fel kellene adnia az identitás fogalmát, mivel egyszerre jelent túl sokat – kemény megközelítésben – és túl keveset – puha megközelítésben –, illetve akkora – gyakran egymásnak ellentmondó – heterogenitást mutat, hogy felveti a kérdést: „ha az identitás mindenben/mindenütt jelen van, akkor semmiben/sehol sincs jelen”⁸ (Brubaker – Cooper, 2000, 1). Érvelésükben több ehhez kapcsolódó kérdést is fölvetnek: ha az identitás konstrukció, hogyan tudjuk megérteni a külső meghatározások olykor erős kényszerítő erejét; ha folyékony, mivel magyarázhatók az önértelmezésben/önmeghatározásban olykor megkövesedő/megkeményedő, kikristályosodó, tartóssá váló elemek; ha az identitást többes kötődés

⁸ "If identity is everywhere, it is nowhere" (Brubaker – Cooper 2000: 1).

2. Elméleti keretezés, fogalmi fogódzók, hipotézisek

jellemzi, akkor hogyan lehetne megérteni azt a végletes leegyszerűsítést, amelyet a politikusok igyekeznek – sokszor sikeresen – megteremtteni, amelyben ezekből az egyszerű kategóriákból egységes és kizárólagos csoportkategóriák válnak. Ezért javasolnak az identitás fogalma helyett három alternatív megközelítést: 1) azonosság és kategorizálás, 2) önismeret/önmegértés és társadalmi helyzet, valamint 3) egységesség, kapcsolat és csoportosság (Brubaker – Cooper, 2000) – amelyek mentén lebontható az identitásra ruházott megannyi értelmezés és tartalom. Míg Brubaker magát az identitás fogalmát kritizálja, Stachel vagy Swayd a fogalom inflálódását hangsúlyozza, szerintük annyira általánossá vált a fogalomhasználat, hogy egyenesen az „identitás korában” élünk, akárcsak az „internet korában” (Stachel, 2007; Swayd, 2014). Az identitás általánosságának más megközelítését adja Jenkins, aki amellet érvel, hogy az identitástudatosság és erről való reflexió az emberi természet sajátossága, ezáltal az emberi társadalom univerzális tulajdonsága, így az identitások relevanciája továbbra is megmarad (Jenkins, 2014).

Összegzésként azt emelném ki, hogy az identitásra mint fluid, többdimenziós, fragmentált, perszonalizált társadalmi konstrukcióra tekintek, amely a társadalmi-történelmi kontextust is tükrözi.

2.3. Identitás, csoportidentitás, kisebbségi identitás – a többes kötődés kérdései

Ebben az alfejezetben az elemzés szempontjából kiemelten fontos fogalmak – csoportidentitás, kisebbségi identitás, többes kötődés – meghatározására teszünk kísérletet, illetve a többes kötődés jellemzőit és lehetséges mintázatait vázolom föl.

2.3.1. A csoportidentitás, a kisebbségi identitás jelentősége

A csoporttagság (groupism) jelentőségét több szociológiai és szociálpszichológiai vizsgálat is kiemelte, ezek közül témánk szempontjából fontos megemlíteni például Sherif kutatásait (1966; 2015), illetve Tajfel és munkatársainak számos vizsgálatát (Tajfel, 1978; 1979; 1981; Tajfel – Turner, 1979; Brewer, 2001), melyek konklúziójaként megfogalmazták, hogy az egyén személyes identitásának számos attribútuma csak a csoporttagságok vizsgálata által értelmezhető és érthető meg. Így jutunk el a vizsgálatom szempontjából is releváns társas identitás elméletéhez. A Tajfel által megfogalmazott elmélet (1979) azt is kihangsúlyozta, hogy az egyének pozitív társas identitásra vágynak/törekszenek, pozitív szelf-kon-

cepciókra, és ezt a saját csoport (pozitív) megkülönböztetése által tudják elérni, más (külső) csoporthoz képest, így a „mi” jelentősebb önmeghatározó kategóriává válik, mint az „én”. Ehhez a megközelítéshez kapcsolódva, a későbbiekben számos szociálpszichológiai kutatás is – pl. az előítéletességet, csoportközi viszonyokat, konfliktusokat célzó, azaz a kollektív viselkedésre fókuszálók – társas (és társadalmi) kontextusba helyezve értelmezte ezeket a jelenségeket (Israel – Tajfel, 1972; Moscovici, 2002), szakítva az individualizmus hagyományával.

Tajfel elméletében (1979) kiemelt érzékenységgel kezeli a kisebbségek kérdését. Míg általában elmondható, hogy az egyén mindaddig a csoport tagja marad, ameddig a csoporttagság pozitívan építi a társas identitását, ha ebben deficit lép fel, akkor három lehetősége adódik:

1. megpróbálni megváltoztatni a csoportstruktúrát (társadalmi változás),
2. keresni egy új összehasonlítási dimenziót, amely továbbra is biztosítja a pozitív társadalmi identitását (társadalmi kreativitás), illetve
3. kilépni vagy eltávolodni a csoporttól (társadalmi mobilitás).

Mindegyik esetben az egyének a pozitív megkülönböztetés pszichológiai érzését keresik. A kisebbségi egyének számára – az ő meglátásában – a pozitív társas identitás nem eleve adott, hiszen a többségi csoporthoz képest – kisebb vagy nagyobb mértékben, a teljes elfogadástól a teljes elutasításig terjedő kontinuumon – alárendelt státusban vannak (Tajfel, 1978). Ennek a status quo-nak a kisebbségi közösségek tagjai általi elfogadása az észlelt legitimitációtól és ennek az egyenlőtlenségi – többségi-kisebbségi – rendszernek a stabilitásától is függ. Egyetértés van a tekintetben, hogy a kultúra határozza meg az egyes társadalmak tagjai számára a társadalmilag elfogadott viselkedési módokat. Maga a szocializáció az a folyamat, amely során az egyének megtanulják/elsajátítják a saját társadalmuk kultúráját. Thornton (1997) amellett érvel, hogy az egyes társadalmakon belül mindig megkülönböztethetők a szubkultúrák, és ezek olyan csoportok, amelyek életstílusa elkülönül a társadalomnak mint egésznek a kultúrájától. Scott és Marshall (2005) is azzal érvel, hogy bár valóban az egyének rendelkeznek identitással, de ez az identitás összefügg azzal a társadalmi csoporttal, amelynek az egyén tagja, illetve amellyel azonosulni tud. Emellett a szocializáció olyan értelemben is szerepet játszik, hogy az identitásuk a belsővé tett társadalmi szerepeikből is adódik.

A szocializáció szerepét emeli ki Richard Jenkins is, aki szintén amellett érvel, hogy az identitásnak megvannak a maga egyéni – ezáltal sajátos – és kollektív – közös/megosztott – jegyei (2014). Jenkins meglátásában az identitás a szocializáció folyamán alakul ki, ez az a folyamat, amely által meg tudjuk határozni azt, hogy kik vagyunk és ehhez képest a többiek kik, illetve fordítva, mások önma-

2. Elméleti keretezés, fogalmi fogódzók, hipotézisek

gukról és a többiekéről való megértése is ezen alapul, ezáltal válik egyszerre belsővé és külsővé (2014). Az identitás tehát tárgyalhatóvá is válik az emberi interakciók során. Ez a kategorizáció, amely során az identitás megfogalmazódik, a társadalmi élet szerves része, társas identitás nélkül társadalom sem létezne (Jenkins, 2014).

A társas identitás elmélete szerint az egyénnek nem egy *személyes én-je* (szelf-je) van, hanem – a csoporthovatartozásainak megfelelően – *többes szelf-jei*, és a különböző társas helyzetekben ugyanazon egyén más szelf-szinten reagál, például személyes vagy családi, vagy nemzeti én/szelf-szinten (Turner et al., 1987). A társas identitás összesíti az egyén személyes percepcióit a „mi”-ről, mely az összes saját csoporthovatartozásával kapcsolatosan megfogalmazódik (Hogg – Vaughan, 2002). Ez a társas identitás megkülönböztethető az egyéni identitástól, mely az önismeretből, a személy egyedi tulajdonságaiból/attribútumaiból adódik.

A társas identitás elmélete alapján, a különböző csoportokkal való azonosulás választása fontos következményekkel jár a társadalom egészére nézve. Bár egy etnikai csoportot úgy definiálhatunk, mint az embereknek egy olyan társulása, amelynek tagjait közös eredettörténet, leszármazás kapcsolja össze, az etnikumnak azt a megközelítését is ismerjük, amelyben a mások általi különálló csoportként való elismerés a mérvadó. Ennek alapját a közös kulturális, nyelvi, vallási, viselkedési vagy biológiai tulajdonságok adják. A társas identitás elméletének számos továbbgondolásával és árnyalásával találkozhatunk, amelyek elsősorban a nyugati társadalmakban, a multikulturális környezetben élőkre vonatkoztatott következtetéseket fogalmazznak meg, de – mint látni fogjuk – ezek gyakran az őshonos kisebbségek esetében is relevánsak lehetnek.

2.3.2. A *többes kötődés modellje(i)*

Az önmeghatározás fogalmához sokban hozzájárult az az árnyaltabb megközelítés (lásd pl. Hutnik, 1986; 1991; Verkuyten, 1992; 2005; Berry, 1997; 2005; Berry et al., 2006), amely megváltoztatta az identitáshoz kapcsolódó szakirodalomban használt korábbi dichotóm modellt, mely két identitásválasztás közti opcióként definiálja az önmeghatározást.

A szakirodalomban elsősorban a Berry nevéhez kapcsolódó akkulturációs modell alapján, főként multikulturális közegben, bevándorló kisebbségi csoportok körében vizsgálták az etnikai és nemzeti kötődéseket, de a modell érvényesége általánosabb, az előítélet-vizsgálatok során is alkalmazható, illetve őshonos kisebbségi csoportok etnikai/nemzeti kötődésvizsgálataiban is találkozhatunk ezzel a megközelítéssel.

Hutnik (1986; 1991) és Verkuyten (2005) munkájukban azt mutatják be, hogy az identitáshoz kapcsolódó szakirodalomban használt dichotóm modell, mely mindössze két identitás közti választást tesz lehetővé, leegyszerűsítő, az egyének két vagy több csoporthoz tartozóként is meghatározhatják önmagukat. Hutnik (1991) amellett érvel, hogy az etnikai/nemzeti kisebbségi serdülők identitásstratégiái kapcsolatban állhatnak azzal, hogy milyen mértékben tudnak azonosulni mind a kisebbségi, mind a többségi csoporttal. Mivel mindkét azonosulás esetében megkülönböztethető az alacsony és magas fokú azonosulás, négy lehetséges stratégiai eredmény, végpont különíthető el:

- a) szegregáció: magas azonosulás a saját kisebbségi csoporttal, alacsony a többséggel;
- b) asszimiláció: magas azonosulás a többségi csoporttal, alacsony a saját kisebbséggel;
- c) akkulturáció: mind a saját kisebbségi csoportjával, mind a többséggel magas az azonosulás
- d) marginalitás: mindkét csoporttal alacsony azonosulás, mind a saját kisebbségi csoporttal, mind a többséggel.

Ezt a tipológiát gondolta tovább Berry (1997; 2005), melyben az asszimilációt, integrációt, szeparációt és marginalizációt különbözteti meg mint akkulturációs lehetőségeket. Az asszimilációról például megfogalmazza, hogy az akkor következik be, ha egy adott kisebbségi csoport feladja a maga egyedi kulturális identitását, és alkalmazkodik az őt körülvevő társadalom elvárásaihoz, kihangsúlyozva, hogy ennek különböző előfordulási módjai lehetnek: például a nem domináns kisebbségi csoport domináns (többségi) csoportba való beolvadása által, vagy a különböző csoportoknak egy új, közös, hibrid csoporttá való alakulása által. Az integráció ezzel szemben azt jelenti, hogy a csoportok megőrzik bizonyos mértékig sajátos kulturális jellemzőiket, miközben a többi etnikai csoporttal is fenntartják a kapcsolatot. Az elkülönülés/szeparáció többnyire olyankor valósul meg, ha a kisebbségi etnikai identitás és hagyományok erőteljesen fenntartott, a többségi csoporttal ugyanakkor meg nincs erős kapcsolat. Az ő meglátásában tehát akkor beszélhetünk elkülönülésről, ha az etnikai kisebbség ezt a stratégiát választja. Ezzel szemben a marginalizáció akkor lép fel, ha ezt a stratégiát a többségi csoport diktálja/erőlteti rá az etnikai kisebbségekre (Berry, 1997, 2005).

Erre a modellre alapoz számos elemzés, amikor a többes kötődés/kettős identitás⁹ kérdését vizsgálja, ahogyan ezt a későbbiekben látni fogjuk. Előbb azonban kihangsúlyoznám a modell általánosabb alkalmazhatóságát, amely

⁹ A szakirodalomban mindkét megnevezéssel találkozhatunk (szinonimaként), a kötetben a továbbiakban a többes kötődés megjelölést használom.

2. Elméleti keretezés, fogalmi fogódzók, hipotézisek

nem csupán az etnikai/kulturális bevándorló kisebbségek-többség viszonylatában értelmezhető, hanem az előítéletek és kategorizálások tágabb kontextusában, az akkulturációnak, többes kötődésnek egy általánosabb értelmében is (lásd pl. Dovidio et al., 2007a; Hewstone et al., 2006). Dovidio és munkatársai a jelzett tanulmányukban (2007a) a kategorizálás, újrakategorizálás kérdését járják körül, a közös csoportidentitás modellel (Common Ingroup Identity Model – CIIM) próbálva megragadni a társas identitás és az előítéletek rendszerét. Az előítélet és diszkrimináció sok társadalomban, különböző formában, folyamatosan előforduló jelenség (Sidanius – Pratto, 1999). Míg kezdetben az egyén felől közelítették meg a kérdést, később a szociálpszichológusok körében felerősödött a kollektív identitás szerepe a csoportközi viszonyokban (pl. a már korábban idézett Brewer, 2001; Tajfel – Turner, 1979). A kategorizáció fontossága a saját csoport(ok) és külső csoport(ok), a „mi” és „ők” vonatkozásában Allport klasszikus munkája óta széleskörűen elfogadott (Allport, 1954), az előítéletelességnek, a sztereotipizálásnak és a diszkriminációnak a saját csoporthoz tartozók pozitívabb megítélése a pszichológiai alapja. Amennyiben tehát megváltoztatjuk a kategorizálás módját – saját magunkra és másokra vonatkoztatva –, ez fontos beavatkozás lehet az előítéletelesség és diszkrimináció csökkentésére (Gaertner – Dovidio, 2000). A CIIM erre tett első kísérlet volt 1993-ban (Gaertner et al., 1993), a későbbiekben pedig rámutattak arra, hogy egy újrakategorizálás hogyan változtathat az előítéletek rendszerén – ha a különböző csoportok tagjai egy befogadóbb fölérendelt (superordinate) csoportként képzelik el magukat, nem pedig két teljesen különálló csoportként. A cél a csoportok közötti határok érzékelésének szisztematikus megváltoztatása, újradefiniálva, hogy kik a csoporton belüli tagok, az előítéletelesség csökkentése érdekében (Dovidio et al., 2007a, 299). A pozitív hatások a határok újradefiniálásában is megmutatkoztak (Dovidio et al., 1997; Nier et al., 2001), és elvezettek a kontaktus-hipotézisig (Gaertner et al., 1996; Dovidio et al., 2007b).¹⁰

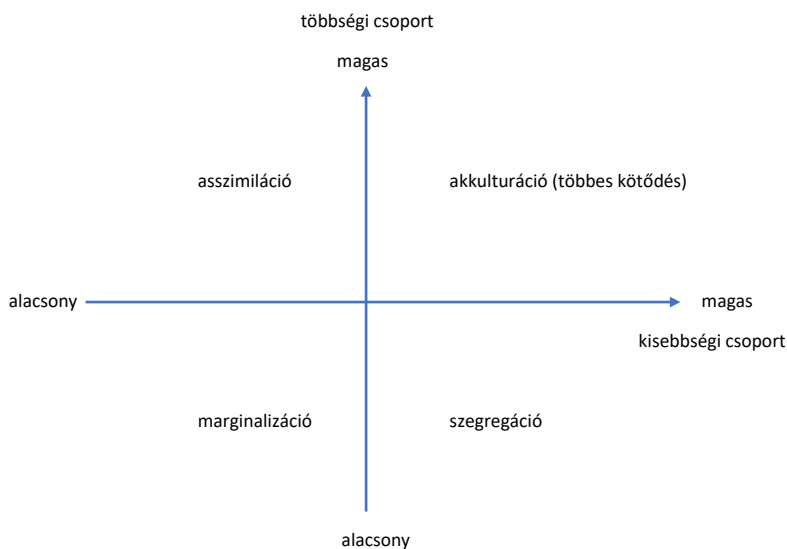
A hasonlóság kiemelése, ami segít túllépni a csoporthatárokon, vagy a közös identitás kihívás is jelenthet, mert felerősítheti a csoporton belüli előítéletelességet, ráerősítve a belső különbözőségekre. Az identitás fenyegetettsége, az identitásvesztély nagyobb valószínűséggel jelentkezik azoknál, akik erősebben azonosulnak a csoportjukkal (Dovidio et al., 2007a, 301). Ezekre a kihívásokra is válasz lehet a többes kötődés, a Berry és mások által használt kétdimenziós kategorizálás, amely az akkulturáció/integráció, a szegregáció/szeparáció, az asszimiláció és a marginalizálódás kategorizálásához vezet.¹¹ Ezt a modellt, általánosítva,

¹⁰ Az elmélet azonban, ahogyan ezt már hangsúlyoztam, Allport (1954) megállapításaira alapoz.

¹¹ Az egyes elemzésekben az akkulturációs modell, vagy az integrációs modell megnevezésekkel találkozhatunk, ezeket szinonimaként használva. A kategóriák megnevezésénél is az akkulturáció/integráció, illetve a szegregáció/szeparáció egymás szinonimáiként szerepelnek.

bármilyen kisebbségi és többségi viszonyra alkalmazni lehet – meglátásuk szerint –, így a CIIM-ben ez a négy (általános) kategória: a kettős identitás, az elkülönülő csoportok, az egycsoportos identitás, illetve az elkülönülő egyének (Doviddio et al., 2007a, 306).

A bemutatott megközelítések alapján áll össze a jelen elemzésben is alkalmazott modell:

Forrás: saját szerkesztés

2.3.3. A többes kötődés hipotézise

Az akkulturációs modell alapján számos vizsgálat született a többes kötődés témakörében. Amennyiben egyelőre a modell kialakítása során említett szerzők kutatásaira szorítkozunk, megemlíthető például az a nemzetközi összehasonlító vizsgálat, amely 13 ország 26 eltérő kulturális háttérű, bevándorló és többségi fiataljainak csoportkötődéseit elemezte (Berry et al., 2006), illetve a hollandiai bevándorló kisebbségek és a többségiek kötődési mintázataira vonatkozó kutatások (Verkuyten, 2005; Fleishmann – Verkuyten, 2016), valamint az Egyesült Királyságban, indiaiak körében végzett kötődésvizsgálatok (Hutnik, 1986; 1991).

A többes (nemzeti) kötődés létező jelenség a kelet-közép-európai „valóságban” is (magyarországi vonatkozásban lásd pl. Csepeli, 1992; Bindorffer, 2001; Örkény – Székelyi, 2011), de az akkulturációs modell korábban ismertetett dimen-

2. Elméleti keretezés, fogalmi fogódzók, hipotézisek

ziói mentén is készültek a többes identitásra vonatkozó elemzések a térségben. Példaként megemlíthető a Bukovinában, a román–ukrán határ mentén, az ukrainai románok és a romániai ukránok kettős nemzeti identitását vizsgáló elemzés, melynek eredményei azt mutatták, hogy mindkét közösségben erős a többes nemzeti kötődés (Bureiko et al., 2020). A kötődések erősségét a politikai, gazdasági és kulturális helyzet vonatkozásaiban vizsgálták és magyarázták. A kötődési mintázatok eltérőek a két közösségben, az ukrainai románoknak erősebb a román nemzeti kötődése, mint a romániai ukránoknak az ukrán – ez esetben mindkét viszonyulást a nemzethez tartozással mérték (Bureiko et al., 2020, 7).

A szerbiai szlovákok identitásmintázatait vizsgáló elemzés legfontosabb megállapítása is a többes identitást hangsúlyozza, a Szerbiában élő szlovákok legnagyobb aránya (50%) egyszerre azonosult a szlovák etnikummal és a szerb állammal, elemzésükben a kisebbségi identitást az etnikai kötődéssel, a többségi identitást a nemzethez való kötődéssel mérték (Surova, 2018, 1090). A második legnépesebb csoportot azok alkotják, akik számára az etnikai identitás erősebb volt, mint a nemzeti (Surova, 2018, 1094). Önmeghatározásként legtöbbször a „szlovákokot” választották (39%), a lokalitás a legfontosabb számukra, majd a régió (Vajdaság) következik, illetve a többségi állam (Szerbia), amelyet az anyaország (Szlovákia) követ, és végül Európa (Surova, 2018, 1090–1091). A nemzeti identitást polgári/politikai közösségként, állampolgári szempontok alapján értelmezték, az állammal azonosultak. Az etnikai identitás során etnikai/kultúr- és polgári/politikai nemzeti szempontok egyaránt megjelentek,¹² és egy erős szlovák etnikai büszkeség. Ugyanakkor azonban erős a szerb államhoz való kötődésük is, ezt tekintik hazájuknak (Surova, 2018, 1095). Ezek a következtetések hasonlóságot mutatnak a magyarországi szlovákok identitásmintázataival (Örkény – Székelyi, 2011).

A magyar nemzethez való erőteljes kötődést a kisebbségekben élő magyarok körében minden erre vonatkozó korábbi szociológiai felmérés alátámasztotta (Csepeli – Örkény, 1998; Csepeli et al., 2002; Csata et al., 2002; Szabó et al., 2002; Veres 2005; Papp – Veres, 2007; Veres – Papp, 2012; Barna – Kiss, 2013), így premisszaként fogadom el, hogy a Magyarországgal szomszédos országokban élő kisebbségi magyar fiatalok körében a nemzeti identitásnak egy fontos eleme a magyar nemzeti kötődés. Erre a nemzethez tartozás élményre erősíthető rá a magyarországi könnyített honosítás/kettős állampolgárság intézménye 2010-et követően. Ez az aktus a klasszifikációs küzdelmek fontos elemeként is értelmezhető, amely a magyar kormány/állam „szerepvállalását” és határjelölési

¹² A kötetnek a bevezetőben ismertetett szerkezeti felépítése miatt előfordul, hogy egyes fogalmak meghatározására a későbbiekben kerül sor. A nemzeti identitástipológiák kérdésénél térek ki a nemzetkonceptiók részletes ismertetésére (2.4.-es alfejezet).

kísérletét is jelenti ebben a klasszifikációs mezőben, melyet a Nemzeti Együttműködés Rendszerének¹³ további elemei is erősíteni szándékoznak, például a kisebbségi magyarokat jelző új megnevezés – a *külhoni magyar* – propagálása által.¹⁴

Ugyanakkor a kisebbségi magyarok körében végzett korábbi szociológiai felmérések alapján több elemzés is jelezte a többes kötődés jelenlétét (Csepeli et al., 2002; Papp – Veres, 2007; Csata et al., 2007; Papp, 2008; Papp, 2012; Veres, 2012; Kiss, 2013; Papp, 2014).¹⁵ A *Kárpát Panel: a Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái* című szociológiai panelvizsgálat 2007. és 2010. évi survey típusú adatfelvételeinek adatai alapján a romániai magyarok 65%-a (2007-ben), illetve 63,3%-a (2010-ben) saját kisebbségi magyar közösséget a többségi (román) nemzet részének (is) tekintette (Veres, 2012, 33). A kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet 2013-as – az *Etnikai pártok kisebbségi választói magatartása* elnevezésű kutatási programjához kapcsolódó – adatfelvétele alapján a romániai magyarok 52%-a tekinti saját kisebbségi (magyar) közösségét a többségi (román) nemzet részének (Kiss, 2013, 80).¹⁶

A szakirodalmi vonatkozások és előzetes kutatási eredmények alapján azt feltételezem, hogy a négy régió kisebbségi magyar fiataljainak esetében a többes kötődés a legnagyobb mértékű (**H1**), melyet a szegregáció követ.

A survey módszer adta lehetőségekhez képest a kérdőív lehetővé tette a kötődések mintázatainak mélyebb elemzését is, mivel a mindkét nemzethez tartozásra vonatkozó kérdés után, nyílt kérdés formájában az egyéni indoklásokra is rákérdezett. Ezen kérdések mentén vizsgálom a nemzeti kötődések jellemzőit,

¹³ Továbbiakban NER.

¹⁴ Elemzésemben a szakmailag semleges kisebbségi magyar/kisebbségi magyar közösség terminológiát használom, és mellőzöm a klasszifikációs küzdelem új fogalmait, így a *külhoni magyar* is. Bár elsősorban Sólyom László köztársasági elnökhöz fűződik a „*külhoni magyar*” megnevezés köztudatba emelése, és egyetértve Bárdi Nándorral abban, hogy a „*külhoni magyar*” dekolonizálja a „*határon túli magyart*” (2017, 131–132), mégis úgy vélem, hogy a fogalom politikai konnotációkkal terheltődött a NER homogenizáló magyarságpolitikai diskurzusában, ezért a szakmailag semleges kisebbségi magyar terminust használom.

¹⁵ Bár a többes nemzeti kötődés „*jelenléte*”, mérése és értelmezése éles (szakmai) vitát – inkább polémiát – váltott ki erdélyi vonatkozásban (erről bővebben lásd Papp, 2014).

¹⁶ Kiss értelmezésében a Kárpát-panel eredményei alapján a szerzők felszínesen és meggondolatlanul használták a többes kötődés mutatójaként a többségi nemzethez tartozás kérdését, illetve az identitástipológiák mérésének „*magyar hagyományát*” is éles kritikával illette. A nemzetfelfogások eltérő értelmezései alapján arra a következtetésre jutott, hogy a kérdésre adott válaszok (saját felmérésük alapján a megkérdezettek 52%-a a román nemzet részeként /is/ tekint a romániai magyar kisebbségre) nem jelzik ezt a nemzeti kötődést, az indoklások mintázatai alapján csupán egy kisebb részük kötődik „*valóban*” a román nemzethez (Kiss, 2013, 77–90). A nemzeti kötődések indoklási mintázatainak az értelmezésénél visszatérünk ezekre. Jelen elemzésben a megkérdezetteknek a nemzethez tartozás kérdéseire adott válaszai felülbírlását nem gondoljuk kutatói feladatnak. A kötődések eltérő mintázataira, valamint az azonosulás affektív vonatkozásaira a nyílt kérdésekre kapott válaszok alapján részletesen kitérünk.

2. Elméleti keretezés, fogalmi fogódzók, hipotézisek

azt feltételezve, hogy ezek eltérő erősségűek és különböző mintázatúak, ugyanakkor a maguk mindennapi természetességében – inkonzisztenciáikkal és inkohereenciákkal együtt – jelentkeznek.

Hipotézisem szerint a két nemzethez való kötődés mintázatai eltérőek, a magyar nemzethez való kötődés erősebb, gyakoribbak az etnikai/kulturális kötődési érvelések, míg a többségi nemzethez való kötődés lazább, kevésbé erős, elsősorban politikai közösségi mintázatokat, valamint a mindennapi élet pragmatizmusainak a jegeit mutatja **(H1.a)**.¹⁷

2.3.4. Hipotézisek a többes kötődés mintázataira, jellemzőire

A többes kötődés hipotézise szerint pozitívabb csoportközi viszonyulások/attitűdök jellemzik a kettős kötődésűeket, mert van valami közös „mi” érzés, közös összetartozás-érzés (lásd Dovidio et al., 2007). Hasonló szellemben fogalmaz a multikulturalizmus hipotézis is (Verkuyten, 2005; Berry, 2013), azt állítva, hogy az egyének, biztonságosnak találva az etnikai csoport-hovatartozást, pozitívabbnak élik meg saját etnikai hovatartozásukat, és nyitottabbak más csoportok iránt. A többes kötődés kapcsán számos elemzés vizsgálta azt is, hogy milyen stratégiák mentén használják ezeket a többes identitásokat (lásd Yampolsky et al., 2016; West et al., 2017). Több elemzésben két kulcsstratégiát különböztetnek meg, a hibrid identitásstratégiát (HIS style), illetve az alternatív identitásstratégiát (AIS style) (Ward et al., 2018; Ng Tseung-Wong et al., 2019), amelyek váltakozva állnak az egyén rendelkezésére, nem állandó valamelyik „használatát”. Ezek dinamikusan változnak az időben (Schwartz et al., 2019; Szabó – Ward, 2019), fluidnak és képlékenynek látva az ideintitást (Soylu Yalcinkaya et al., 2018), és áteresztő határokkal rendelkeznek (Zolfaghari et al., 2016), amelyek szükségesek ahhoz, hogy közös identításban osztozzanak a többségi csoporttal. Mind-egyik megközelítés és elemzés alátámasztja, hogy a többes kötődés pozitívabb csoporton belüli és csoportközi attitűdökkel, erősebb elfogadással jár, melyet például a hibrid identitásstratégia jobban erősít (Ward et al., 2018; Ng Tseung-Wong et al., 2019).

A többes kötődés mintázatait – ahogyan korábban is láthattuk – nem csak bevándorló kisebbségek esetében, hanem őshonos kisebbségek esetében is vizsgálták, így például katalán középiskolások körében (Sáenz-Hernández et al., 2020), vagy baszk identitásvizsgálatokban is megjelenik (Garcia et al., 2017; Zabala et al., 2020). A katalán középiskolások körében végzett vizsgálat elsősor-

¹⁷ A kötet szerkezeti felépítése miatt a nemzetfelfogások, identitásipológiák a 2.4.-es alfejezetben kerülnek részletes kifejtésre.

ban a nyelvi akkulturációra fókuszált. A korábbi kutatások a nyelvi akkulturációt többnyire a bevándorló csoportok/többségi társadalom viszonylatában mérték, és azt találták, hogy ahol elfogadóbb a másik nyelvvel és kultúrával a társadalom, ott könnyebben alakul ki többes kötődés (pl. Berry et al., 2006). Vagyis a többes kötődés – akár kulturális, akár többnyelvű stb. – a tolerancia erősödésével jár (Brewer – Pierce, 2005; Huff et al., 2017; Saleem et al., 2018). A katalán középiskolások nyelvi akkulturációját vizsgálva az a konklúzió fogalmazódott meg, hogy a kettős nyelvi identitású katalánok elfogadóbbak a bevándorló idegenek nyelvhasználatával szemben (marokkói, román), vagyis a nyelvi akkulturáció (is) erősíti az elfogadást (Sáenz-Hernández et al., 2020, 17). Hasonló következtetésekre jutottak baszk kisebbségi vizsgálatokban is (lásd Garcia et al., 2017).

Ezekre alapozva a többes kötődéshez kapcsolódó további hipotézisek fogalmazhatók meg: a többes kötődés feltételezése szerint a kisebbségi magyar fiatalok esetében is pozitívan hat a saját csoporthovatartozásukra (**H1.b**), de erősíti az elfogadást is, pozitívan hat a csoportközi attitűdökre, a toleranciára – a többségi nemzettel szemben (**H1.c**), illetve más etnikai-társadalmi csoportokkal szemben (**H1.d**).

A többes kötődésnek a jóllétre, önértékelésre, mentális egészségre és társadalmi integrációra gyakorolt pozitív hatására gazdag szakirodalmat találunk. Erre az összefüggésre rámutattak a korábban említett katalán középiskolások identitáselemzése keretében is (Sáenz-Hernández et al., 2020), illetve baszkok etnikai identitásvizsgálatának konklúziójaként is megfogalmazódott, hogy a többes kötődés ráerősít mind az egyéni jóllétre, mind a társadalmira, és pozitívan hat a közösségi részvételre is (Zabala et al., 2020).

Multikulturális környezetben számos elemzés vizsgálta a többes kötődést, hiszen a bevándorlás évtizedek óta meghatározó világhjelenség, amely egyszerre probléma- és erőforrás, lehetőség mind az egyén, mind a társadalom számára (Baubock et al., 1996). Ezeknek az elemzéseknek sok esetben közös pontja az a következtetés, hogy a többes kötődés összefügg a jólléttel. Elsőként a már korábban is említett, több országban zajló összehasonlító elemzést emelném ki, amely 13 bevándorló ország fiataljai körében, 26 kibocsátó országból származó – első és második generációs bevándorló fiatal – csoportot kutatott (Berry et al., 2006). Vizsgálták az akkulturációs attitűdöt, a kulturális identitást, az etnikai identitást, a nyelvtudást és a nyelvhasználatot, az etnikai (kisebbségi) és a nemzeti (többségi) kortársakkal való kapcsolatot, a családi értékeket, a diszkriminációt, a pszichológiai és szociokulturális alkalmazkodást. Az eredmények azt jelezték, hogy legtöbbször többes kötődésűek, mind a saját etnikai, mind a befogadó nemzeti csoporthoz kötődnek (36,4%), a második legnépesebb csoport a saját etnikai csoportjukhoz kötődő fiatal (22,5%), és legkevésbé jellemző a csak a befo-

2. Elméleti keretezés, fogalmi fogódzók, hipotézisek

gadó nemzethez kötődő fiatal bevándorló (18,7%) (Berry et al., 2006, 323). A tanulmány fontos konklúziója, hogy a többes kötődés előmozdítja a pszichológiai jóllétet (Berry et al., 2006, 325). A szociokulturális alkalmazkodás esetében kevésbé egyértelmű a kép (Berry et al., 2006, 326).

Friss kutatások is alátámasztják a többes kötődés és jóllét összefüggéseit, például Hollandiában bevándorlócsoporthoz tartozók identitásvizsgálata erősítette meg ezt a kapcsolatot (Cvetkovska et al., 2020), hasonló eredményeket jeleztek új-zélandi kutatások (lásd Moradi et al., 2019), illetve az étellel való elégedettségre gyakorolt pozitív hatást emelte ki az Egyesült Királyságban zajló identitásvizsgálat is, mely szerint azok a kisebbségek, akik jobban kötődnek a többségi identitáshoz és a saját etnikai identitásukhoz is (mert a környezet elfogadóbb velük), elégedettebbek az életükkel (Jaspal et al., 2020).

Azt feltételeztem, hogy a kisebbségi magyar fiatalok körében a többes kötődés pozitívan hat a jóllétükre, az egyéni és társadalmi elégedettségre **(H1.e)**.

A többes kötődéshez kapcsolódó utolsó alhipotézisem a kontextushatás (Dovidio et al., 1997) és a politikai attitűdök mentén fogalmazható meg. A multikulturalizmussal való egyetértés és a többes kötődés összefüggését a már korábban érintett elemzések közül több is kiemelte, a többes kötődésűek nagyobb mértékben támogatták a multikulturalizmust (Phinney et al., 2001; Verkuyten, 2005; Cvetkovska et al., 2020), de általánosabb értelemben a politikai attitűdök, a politikai elkötelezettség és a többes kötődés kapcsolatát is több elemzés kihangsúlyozta (Sanders et al., 2014; Martinovic – Verkuyten, 2014; Ng Tseung-Wong – Verkuyten, 2018; Ng Tseung-Wong et al., 2019).

Hipotézisem szerint a kisebbségi magyar fiatalok esetében kapcsolat van a többes kötődés és a politikai attitűdmintázatok közt: a többes kötődésű fiatalokra egyfajta politikai nyitottság jellemző **(H1.f)**, illetve ez a nyitottság értékrendjükben is megmutatkozik **(H1.g)**.

2.4. Nemzet, nemzeti identitás, nacionalizmus – a nemzetfelfogás és az identitástipológiák, illetve a nemzeti büszkeség kérdése

2.4.1. A nemzetképzések és kötelék-mintázatok, hipotézisek

A politika- és társadalomtudományok hagyományosan vagy az etnikai/kulturális, vagy az (állam)polgári/politikai közösségi nemzetmeghatározás jellemzőivel írják le a politikában, közbeszédben létező nemzetfelfogások különbségeit (pl. Kohn, 1994; Brubaker 1992; Greenfeld 1992; Gustavsson, 2019; Sarassin et al., 2020).

Az első a meghatározottságon, születésen alapul, a második elérhető, „önkén-
tességet” feltételez – jogok és szabályrendszerekkel definiált módon (Jensen,
2014). Azaz a nemzetkonceptciók közti legfontosabb különbséget az etnikai kö-
tődés megítélése adja: a polgári nemzet a nemzetállami logika szerint mindenkit
a (politikai) nemzet részének tekint, aki az adott állam állampolgára, a kulturális
nemzet esetében az etnikai kötődés jelenti a (kulturális) nemzethez tartozás fel-
tételét (Kohn, 1994). Másik megfogalmazásban a nemzettagság kritériuma lehet
formális (állampolgárság-biztosított), vagy szimbolikus (lásd Brubaker, 1992;
Greenfeld, 1992). Az etnikai kritériumok kizárólagosak, a felmenők/származás
adja hozzá a jogot. De ehhez társulnak más jellemzők is, mint például a vallás, a
közös kultúra – ezek is a kulturális nemzet kritériumai közé tartoznak (Kunovich,
2009). A politikai (nemzet)közösség kritériumai, az etnikaiaktól eltérően, általá-
ban idővel elérhetők (Green, 2009).

Ugyanakkor a nemzettagság fogalmi összefüggésben állnak más társada-
lompolitikai tényezőkkel – a közpolitikával, az intézményekkel, a politikusokkal
stb. A csoporthatárokat ez esetben az állampolgárság jogi szabályozása terem-
ti meg. Eltérő, hogy milyen nehéz és hosszú az állampolgárság megszerzése,
ebben mennyire zárt vagy befogadó az adott ország. Ahogyan az állampolgár-
ság elve is eltérő lehet, a *jus sanguinis*-országok a vérvonal alapján adnak állam-
polgárságot, a *jus soli*-jog pedig azoknak biztosítja az állampolgárságot, akik
adott állam területén születnek, de ezek együttesen is jellemezhetik az adott or-
szág állampolgárság-politikáját. Az állampolgársági politikák és a nemzettagság
jogi környezete szorosan összekapcsolódik, és ez országonként változó (Heath
et al., 2009).

A nemzeti identitást célzó magyar társadalomtudományi vizsgálatok gyakran
használik kiindulási pontként ezt a – politikai és kulturális nemzet – megközelítést,¹⁸
kihangsúlyozva a kategóriák belső logikájának különbségeit: „Az első (a
politikai nemzet) jelenorientált, amelyben a földrajzi tér szervezésének van jelen-
tősége. A politikai nemzet tagjainak identitása alapvetően az állam és egyén vi-
szonya mentén szerveződik. Ezzel szemben a másik (kultúrnemzeti) múltorien-
tált, amelyben a történelmi időnek van jelentősége. A kultúrnemzet tagjainak
identitása független az állam és az egyén viszonyától.” (Szabó – Örkény, 1998,
171).

Az elemzés során a nemzeti identitás tipológiáinak megkülönböztetésére ezt
a két ideáltípust fogom alkalmazni. A kisebbségi magyar közösségek nemzeti
identitására vonatkozó survey vizsgálatokban először az 1997-es Kárpát Projekt
kutatás keretében dolgozták ki és alkalmazták az identitástipológiáknak a politi-

¹⁸ Politikai és kulturális, vagy polgári közösségi és etnikai, illetve államnemzeti és kultúrnemzeti, kele-
ti-nyugati – erre a dichotóm nemzetfelfogásra használt megannyi szinonima, amelyek a bemutatott
elv alapján különböztetik meg az egyes nemzetkonceptciókat.

2. Elméleti keretezés, fogalmi fogódzók, hipotézisek

kai és kulturális kritériumok mentén történő mérési módszerét (Csepeli et al., 2002).¹⁹ Az ezt követő kutatások kisebb-nagyobb módosításokkal követték ezt a gyakorlatot. A 2001-es MOZAIK felmérés, a 2007-es és a 2010-es Kárpát Panel survey, illetve az elemzés tárgyát képező 2015-ös GeneZYs vizsgálat, majd a 2016-os Magyar Ifjúság Kutatás is hasonló kérdéssort alkalmazott az identitás-tipológiák vizsgálatára, így lehetőség adódik az összehasonlításra, a változások, elmozdulások értelmezésére.

A kisebbségi magyarok körében a kötődések kettős szerkezetét jelezték a korábbi szociológiai felmérések, az etnikai vagy kulturális meghatározottság elkülönült a polgári/politikai nemzeti kötelékektől. Elsőként a Kárpát Projekt 1997-es felmérés elemzése hangsúlyozták ezt a mintázatot mind a romániai magyarok (Csepeli et al., 2002, 24–25), mind a szlovákiai magyarok esetében (Csepeli et al., 2002, 54–57). De a kulturális és polgári nemzeti kritériumok elkülönülését mutatták a későbbi erdélyi szociológiai adatfelvételek eredményei is (Veres, 2005, 106–107; Veres, 2012, 24–26).

Ugyanakkor a könnyített honosítás intézménye a nemzethez tartozás kulturális meghatározottsága mellett a politikai közösség/államnemzet eddig „zárt” rendszerét is elérhetővé tette kisebbségi helyzetben is, mely feltételezésem szerint oldott a politikai és kulturális nemzetfelfogások kisebbségi helyzetben mért korábbi elkülönülését.²⁰

Másrészt, a 2013-as ISSP-felmérés nemzeti identitásra vonatkozó összehasonlító elemzése is azt jelezték, hogy az Európai Unió államaiban ezek a nemzetfelfogások nem ennyire elkülönülten jelentkeznek (lásd Csepeli – Örkény, 2017; Sarassin et al., 2020), hiszen ha csak a globalizáció, a mobilitás és migráció jelentette kihívásokra gondolunk, illetve az ezekre adott nemzetállami válaszokra, akkor sok esetben Európa-szerte az etnikai elv felerősödését, újratöltését láthatjuk – még ha eltérő módon is. Az EU jövője szempontjából fontos kérdés, hogy hogyan sikerül feloldani/kezelnit az ezekhez kapcsolódó ellentéteket, amelyekre egy lehetséges megoldást jelenthetne a multietnikai nemzetpolitikai rendszer (Csepeli – Örkény, 2017, 21). Csepeli – Örkény (2017) elemzése arra a következtetésre jut, hogy – bár a nemzetfelfogások ideáltípusai nem tiszta formában vannak jelen, de – kirajzolódik egy többnyire politikai nemzeti kritériumokon alapuló polgári nemzetkoncepció Európa nyugati részén, egy többnyire etnikai/kulturális nemzetfelfogás Európa keleti részén, és a kettőt hangsúlyosabban ötvöző köztes közép-európai régió, visszaigazolva Szűcs Jenő Európa három ré-

¹⁹ A kérdésblokk az International Social Survey Program (ISSP) felmérésekben is alkalmazott itemekre épül (a dimenziók leírását lásd Shulman, 2002), a kisebbségi magyar közegben való alkalmazhatóságról, mérési és konceptualizálási problémákról lásd Csepeli et al., 2002, 99–100.

²⁰ Ezt jelzi Papp Z Attila nemzetképelemzése (2018, 251–255), illetve a kolozsvári egyetemisták körében végzett *Kincses Kolozsvár 2015* felmérés eredményei is (Veres, 2017, 395).

giójával kapcsolatos megállapításait. Szűcs megközelítésében Európában három történeti fejlődési régióról beszélhetünk (1983). Meglátása szerint a történelem azt igazolta, hogy a Római Birodalom felbomlása utáni helyzetet nem sikerült „meghaladni”, áthidalni, egyrészt megmaradt a Nyugat a maga szervesen kialakuló modernizációs folyamataival, a bizánci minta nyomait máig magán viselő Kelet, és a kettő közötti Közép-Európa, mely úgy tűnt, hogy a Nyugat részévé tud válni, de ez az állapot nem bizonyult tartósnak, és mind a gazdasági, mind a politikai, mind a kulturális és lélektani demarkációs vonalak a mai napig éreztetik hatásukat.

Ezek alapján azt feltételezem, hogy 2015-re a kisebbségi magyar fiatalok körében heterogénebbé váltak a nemzetkonceptciók, a kötődések az identitástipológiák esetében is vegyes, hibrid képet mutatnak, a kulturális és politikai nemzetkritériumok nem különülnek (már) el élesen egymástól **(H2)**.

Ahogy a régiók keretezésénél is jeleztem, illetve a korábbi elemzéseink eredményei is alátámasztották (lásd Papp, 2017, 237; Papp, 2018, 247–248; Zsigmond, 2017, 276), azt feltételezem, hogy a kárpátaljai és erdélyi fiatalok esetében egy tradicionálisabb értékrend mutatkozik meg – a nemzeti identitás jelentősége erősebb –, míg a szlovákiai, és főként a vajdasági magyar fiatalok esetében ez kevésbé fontos, és egy hangsúlyosabb nyitottságot feltételezek a nemzetkonceptciók vonatkozásában is.

Az a hipotézisem, hogy a nemzeti identitás (kritériumai) a kárpátaljai fiatalok számára a legfontosabbak, illetve a vajdasági fiatalok számára a legkevésbé fontosak **(H2.a)**.

Katherine Verdery a kisebbségi identitásokról írva úgy véli, hogy a nacionalizmus az a homogenizáló és egységesítő diskurzus, amely során megteremtődik a (domináns) „mi” és az (alárendelt) „ők”, a nacionalizált „azonosság” és az etnicizált „mátság” (2004). Mindez a nemzetállamok keretei közt értelmezhető elsődlegesen, támpontokat szolgáltatva az illető társadalom kisebbségpolitikájáról szóló – de akár az állampolgársággal kapcsolatos – politikai diskurzusairól (Verdery, 2004).

A nemzettagság kérdése – ki lehet tagja az adott nemzetnek? – azokban az országokban nyitottabb, amelyekre a befogadó állampolgárság és integrációs politika jellemző. Az ISSP két hullámának (1995 és 2003) adatait elemezve Wright azt találta, hogy minél nyitottabb a nemzettagság fogalma – kevésbé erős az a tendencia, hogy az etnikai kritériumokat a polgári előtt prioritizálja –, annál jellemzőbb a *jus soli*, és ez kevésbé jelentkezik a *jus sanguinis* országokban. A longitudinális elemzés azt mutatta, hogy 2003-ra erősödött ez a tendencia (Wright, 2011, 617–619). Ez azt is jelzi, hogy a közpolitikák egyéni szintű hatására időre van szükség.

2. Elméleti keretezés, fogalmi fogódzók, hipotézisek

Az ISSP 2013-as felmérése alapján 21 ország 188 régiójában – régiók szintjén²¹ – elemezték a nemzetkonceptiók alakulását az etnikai és polgári/politikai közösség-kritériumokat vizsgálva (Sarassin et al., 2020). Az elemzés átlagértéket és szórásokat számol az etnikai és polgári kritériumokra, ezzel mérve a heterogenitást. A vizsgálat azt mutatta, hogy a befogadóbb közpolitikájú országok régióiban a nemzettagság etnikai kritériumai alacsonyabb mértékben jellemezték a válaszokat, és az ehhez társított fogalmak megoszlása heterogénebb. A polgári kritériumokat – amelyek elérhetőek – fontosabbnak ítélték, és ezek tartalma kevésbé heterogén (a kritériumok esetében kisebb a szórás, az „átlagtartalom” jellemzőbb) (Sarassin et al., 2020). Az állampolgársággal kapcsolatos politikának és az integrációval kapcsolatos politikának a hatását is vizsgálták. Megállapították, hogy azokban a térségekben, ahol könnyebben megszerezhető az állampolgárság, nyitottabb a nemzettagság fogalma is (Sarassin et al., 2020, 1001–1003).

Ennek fényében a korábban már jelzett feltételezésem konkrét hipotézis formájában is megfogalmazom: a könnyített honosítással megszerezhető magyar állampolgárság hatással van a kisebbségi fiatalok nemzettagság-felfogására, a korábban elkülönülő kulturális és politikai nemzetkonceptiók 2015-re heterogénebbé váltak, a politikai és kulturális identitáskritériumok vegyesen fordulnak elő **(H2.b)**.²²

A nemzetfelfogás a nemzeti identitás egyik megragadható aspektusa, de nem önállóan létezik, hanem együtt jár az identitás más dimenzióival, például a nemzeti büszkeséggel (lásd Veres, 2005; Veres, 2012; Papp, 2018). Azt feltételezem, hogy a nemzeti identitás affektív vonatkozásai, illetve a vizsgálatba beemelt egyéb dimenziói – önmeghatározás, szülőföld- és hazakötődések – hatnak a nemzetkonceptiókra is, ezek a dimenziók összefüggenek egymással.

Hipotézisem szerint az identitáselemek együttjárása, egymásra való hatása megmutatkozik az egyes nemzetkonceptiók mintázataiban is **(H2.c)**.

A nemzetkonceptiókhoz kapcsolódó utolsó hipotézisem a társadalmi beágyazottsághoz kapcsolódik. Amint korábban ismertettem, a Kárpát-projekt kutatás során kiderült, hogy a romániai és szlovákiai magyarok egyaránt elutasították a politikai alapon szerveződő nemzeti identitást, és a kulturális alapon szerveződő identitáskritériumokat támogatták (Csepeli et al., 2002, 101–102; 109). A felmérés eredményei alapján, a romániai magyarok esetében, a nemzeti identitástípusokat a szociodemográfiai beágyazottság függvényében vizsgálva, a kutatók arra a következtetésre jutottak, hogy a legtoleránsabb, a nemzeti identitást

²¹ Általában a NUTS2-es szinten vizsgálták (a 800.000 és 3.000.000 közötti lakossággal rendelkező régiók).

²² A könnyített honosítás 2010-es bevezetése óta az adatfelvétel időpontjáig eltelt öt év talán elegendő időtáv a megváltozott állampolgárság-politika hatásának mérésére.

elsősorban a nyelvhez, kultúrához és önazonosság-érzethez kapcsoló csoport tagjai a legmagasabb társadalmi státusúak. A nemzetkonceptiók kettős elve (polgári és kultúrnemzeti) szerint konstruált identitástípusba rendeződők a legkedvezőtlenebb helyzetűek a társadalmi struktúrában. A kultúrnemzeti identitást preferálók körében nem jelentkeztek szignifikáns eltérések a szociodemográfiai háttér alapján (Csepeli et al., 2002, 105–106). Az intolerancia leginkább a kulturális nemzetfelfogást képviselők körében fordult elő (Csepeli et al., 2002, 104–105).

A szlovákiai magyarok nemzetfelfogására kevésbé jellemző a kultúrnemzeti megközelítés, mint az erdélyiekre (Csepeli et al., 2002, 111). Az önbesorolást és az anyanyelvet fontos identitáskritériumként értékelők csoportját a magas társadalmi státus jellemezte. A nemzetkonceptiók kettős elve szerint csoportosulókat az alacsonyabb státusúak alkották (Csepeli et al., 2002, 111).

A romániai magyarok körében a településszerkezet hatása megmutatkozott a nemzetfelfogások különbségeiben, a szórvány jellegű településeken élők körében elfogadottabb a kultúrnemzeti nemzetfelfogás, és elutasítottabb a polgári nemzetfelfogás (Veres, 2005, 88). Ugyanakkor az alacsony társadalmi pozíció a polgári nemzetkritériumokkal való magasabb egyetértéssel is jár, de általában is fontosabbak számukra az identitáskritériumok, a nemzeti közösségi meghatározás (Veres, 2002, 89). A magas iskolai végzettségű romániai magyarok hangsúlyosabban elzárták a polgári nemzetkonceptiótól (Veres, 2005, 89), mely a nemzeti identitásnak az iskolai végzettséggel növekvő reflektáltságát is tükrözheti (pl. Csepeli et al., 2002; Veres, 2005).

A Kárpát Panel 2007-es és 2010-es romániai adatfelvételeinek elemzése során az iskolai végzettség vonatkozásában az mutatkozott meg, hogy a kultúrnemzeti identitástipológia az alacsony iskolázottságúakra és a rurális környezetben élőkre jellemzőbb. A település szórvány-nem szórvány jellege alapján szignifikáns eltérések jelentkeztek, a tömbmagyar környezetben élő romániai magyarok számára általában fontosabbak a nemzeti identitás kritériumai – mind a kultúrnemzeti, mind az expliciten az etnikai eredetre vonatkozók –, mint a szórványban élők számára (Veres, 2012, 25–26).

Ezen előzményeket figyelembe véve, hipotézisem szerint a kettős szerkezetű, vegyes (kulturális és politikai) nemzetfelfogás az alacsonyabb társadalmi státusúakra jellemzőbb **(H2.d)**, míg az önbesorolás kritériumait tartalmazó nemzetfelfogás inkább a magasabb státusúakra **(H2.e)**.

A település szórvány-nem szórvány jellege szerint azt feltételezem, hogy a nem szórványban élők számára fontosabbak a kulturális és az etnikai eredetkritériumok **(H2.f)**.

2.4.2. Nemzeti büszkeség, hipotézisek

Hadler és munkatársai az ISSP három adatfelvételi hullámára (1995, 2003, 2013), illetve az Eurobarometer 2004 és 2019 közötti adataira alapozva 28 országban vizsgálták az európai identitás alakulását, és a nemzeti identitás jelentőségét. Megállapították, hogy a 2015-ös migrációs válság után valamelyest nőtt ugyan a nemzeti identitás fontossága, de nem jelentősen. Vagyis a nacionalista fellángolások ellenére sem növekedett számottevően Európában a nemzeti identitás jelentősége (Hadler et al., 2020, 8). Sőt, a legutóbbi Európa Parlamenti választások eredményeiben is megmutatkozó növekvő szélsőjobboldali térhódítás²³ ellenére sem nőtt jelentősen a nemzeti identitás szerepe, a szélsőjobb sikerességét másban kell keresni. A konstruktivista megközelítést használva, a szimbolikus határteremtés folyamatosan újratárgyalt (pl. Chandra, 2012), a „mi” és „ők” a retorikában és – a szerepét tekintve egyre felértékelődőbb – díszkurzív térben (Nandi – Platt, 2020) inkább megjelenik, mint a nemzethez, illetve az Európához való kötődésben (Hadler et al., 2020, 8).

A nacionalizmus fogalmának számos értelmezésével találkozunk a szakirodalomban és a hétköznapi szóhasználatban egyaránt. A nacionalizmuselméleteknek az egyik lehetséges kategorizációja a következő két dimenzió mentén történő besorolás: egyrészt a politikai (elitfókuszú) versus hétköznapi megközelítés, másrészt az ideológiai versus gyakorlati megközelítés alapján (Bonikowski, 2016).

A szociológiai felmérések a nemzeti büszkeséget olykor a nacionalizmus – esetleg a patriotizmus, az etnocentrizmus – mérőeszközeként használják. Amennyiben ezt a leegyszerűsítést nem is tesszük meg, a nemzeti identitás affektív vonatkozásait figyelembe vesszük az elemzés során.

A kelet-európai kisebbségi közösségek etnikai, nemzeti és regionális identitását célozta az az összehasonlító vizsgálat, amely a térség 8 országának 12 kisebbségi közössége körében zajlott (Chvorostov – Waechter, 2011).²⁴ A büszkeséget az önmeghatározás fontos mutatójának tekintve, öt büszkeségdimenziót különböztettek meg: az etnikai büszkeséget,²⁵ egy általános (helyi) habituális

²³ Lásd Laffan, 2019.

²⁴ Az Európai Bizottság 2009/2010-es ENRI-East (Interplay of European, National and Regional Identities: Nations between the States along the New Eastern Borders of the European Union) felméréséről van szó, amely az északkeleti orosz, litvániai orosz, lengyelországi ukrán és fehérorosz, magyarországi szlovák, szlovákiai magyar, ukrainai magyar és lengyel, fehéroroszországi lengyel, oroszországi litván (Kaliningrad környéke), valamint litvániai lengyel és fehérorosz kisebbség körében zajlott.

²⁵ A szlovákiai magyar példával illusztrálva: „Mennyire vagy büszke a magyarságodra?”

büszkeséget,²⁶ egy sajátosan kisebbségi büszkeséget,²⁷ egy kelet-európai,²⁸ és végül az európai büszkeséget²⁹ (Chvorostov – Waechter, 2011, 181). A témánk szempontjából fontos két magyar kisebbségi közösség esetében a két meghatározó büszkeségérzet az általános etnikai (magyar) és sajátos kisebbségi (szlovákiai/ukrajnai magyar) identitáshoz társul, ezt követi az európaiság iránti büszkeség. Azonban a két dimenzió fontossága eltérő a két magyar kisebbségi csoport esetében, míg a szlovákiai magyarok szlovákiai magyarságukra a legbüszkébbek (92,3%) – és ezt követi a magyarságuk iránti általános büszkeség (89,3%) –, az ukrajnai magyarok esetében fordított a sorrend, ők a magyarságukra a legbüszkébbek (95,1%), és ezt követi az ukrajnai magyarságuk iránti büszkeség (89,2%)³⁰ (Chvorostov – Waechter, 2011, 182).

A MOZAIK 2001-es ifjúságszociológiai felmérésben az identitáshoz való érzelmi viszonyulást négy dimenzió mentén mérték: a büszkeség, szégyen, előny és hátrány vonatkozásában. Az adatok azt jelezték, hogy minden vizsgált régióban magas arányú a fiatalok (magyar) nemzeti büszkesége, és alacsony mértékű a magyarságuk iránti szégyenérzet. Belső-Erdélyben a megkérdezettek 90%-a számára büszkeséget jelentett a magyar identitás, 29% szerint inkább előnyt, míg 21% szerint hátrányt okozott (Csata et al., 2002, 183). A székelyföldi fiatalok körében ugyanilyen mértékben jelentkezett a nemzeti büszkeség (Bálint – Demeter, 2002, 230). A szlovákiai magyar fiatalok körében hasonlóan magas a nemzeti büszkeség (86%, átlag³¹ 4,5), és nagyobb arányban vannak a magyarságukat előnyként értékelők (27%, átlag 3), mint azok, akik szerint ez inkább hátrányt jelent (17%, átlag 2,4) (Mészárosné Lampl – Tóth, 2002, 83). A kárpátaljai magyar fiatalok számára is leginkább büszkeséget jelent magyarságuk (átlag 4,5), de esetükben az identitásuk jelentette előnyhöz (átlag 2,8) hasonló mértékű a magyar identitás hátrányként való megélése (átlag 2,6) (Cserniczkó – Soós, 2002, 131–132).

A Kárpát Panel 2007-es felmérés adatai azt mutatták, hogy a nemzeti büszkeségnek a kétezres évek elején mért magas aránya valamelyest csökkent, amely kevésbé felfokozott (vagy normalizálódó) interetnikus viszonyokat is jelezhet. Erdélyben 61% volt azoknak az aránya, akik teljes mértékben egyetértettek azzal, hogy magyarságuk büszkeséggel tölti el őket (Csata et al., 2007, 10), és

²⁶ Az előző példánál maradva: „Mennyire vagy büszke a szlovákiaiságodra?”

²⁷ „Mennyire vagy büszke arra, hogy szlovákiai magyar vagy?”

²⁸ „Mennyire vagy büszke a kelet-európaiságodra?”

²⁹ „Mennyire vagy büszke az európaiságodra?”

³⁰ Kérdés, hogy hogyan alakult volna a büszkeség-érzet, ha az ország mellett a történelmi régió megnevezése is külön dimenzióként szerepel – Kárpátalja, Felvidék. A nemzeti önmeghatározás kérdésénél még visszatérünk erre, mert más a két kisebbségi csoport országhoz-régióhoz – Szlovákia/ Felvidék, Ukrajna/Kárpátalja – való kötődése.

³¹ Skála: 1–5.

2. Elméleti keretezés, fogalmi fogódzók, hipotézisek

ez az arány a csak Erdélyben sorra kerülő Kárpát Panel 2010-es adatai szerint tovább csökkent, 2010-ben a megkérdezettek 39,1%-a vélte úgy, hogy teljesen büszke magyarságára (Veres, 2012, 27). A szlovákiai magyar fiatalok körében a 2007-es adatfelvétel alapján 50%-os volt a magyar identitásukat teljes büszkeségként megélők aránya (LampI, 2007, 71), a vajdasági magyarok körében 44,2% (Gábrityné Molnár – Rác, 2007, 126), és a kárpátaljai magyar fiatalok esetében 55,8% érzett teljes büszkeséget magyarsága iránt (Molnár – Orosz, 2007, 192).

Az a hipotézisem, hogy a büszkeség mértéke a kétezres évek elejéhez képest csökkent, a korábbi kutatások által jelzett tendencia folytatódott **(H3)**.³² A büszkeségérzet mértékében jelentős regionális eltéréseket feltételezek, hipotézisem szerint a kárpátaljai magyarok a legbüszkébbek, és a vajdasági magyarok a legkevésbé büszkék a magyarságukra **(H3.a)**.³³

2.5. Határteremtés – az otthonosság dimenziói: önmeghatározás, szülőföld, haza – hipotézisek

Az identifikálódás – ahogyan az eddigiekben is láttuk – egy folyamat, a társadalmi kapcsolatok eredménye (Nagel, 1995; Jenkins, 2014; Lawler, 2014), konstrukció (Laitin, 1998; Ashdown et al., 2011; Chandra, 2012). Az elmúlt években felerősödött az identitáspolitikáknak (pl. Pehrson et al., 2009; Hopkins, 2010), illetve magának a diszkurzív térnek a szerepe, nem csak a kisebbségek és bevándorlók másságának megkonstruálásában (*othering*-gé tételében), hanem az etnikai-nemzeti diskurzusok általános megerősödésében is (lásd Nandi – Platt, 2020, 959–962). A nemzeti kisebbségi csoportok is értelmezhetőek gyakran versengő diskurzusokba ágyazott, szimbolikus konstrukcióként (lásd Feischmidt et al., 2014).

A klasszifikációs küzdelem fogalmának meghonosítása a szakirodalomban elsősorban Pierre Bourdieu-nek köszönhető, aki a társadalmi osztályok (csoportok) közötti szimbolikus harcot definiálja ekként, amelynek során az egyes cso-

³² A nemzeti identitás jelentősége, a nemzeti büszkeség erőssége az interetnikus kapcsolatok alakulásával is összefügg. A nemzeti büszkeség mértékének a csökkenése az etnikumközi viszonyok normalizálódását is jelezheti, a kisebbségi problémák rendeződésében való előrelépést is jelezhet.

³³ A nemzeti identitás dimenziói együtt járnak, ahogyan a nemzetfelfogásokra vonatkozó részben kifejtettem, a korábbi kutatási eredmények alapján azt feltételezem, hogy a kárpátaljai magyar fiatalok számára – részben egy hagyományosabb értékrenddel összefüggésben – fontosabb a nemzeti identitás – és ezen belül a nemzeti büszkeség is –, mint például a vajdasági fiatalok számára. Ugyanakkor, 2015-ben az interetnikus kapcsolatok is Kárpátalján voltak a legkiélezettebbek, felerősödtek az etnikumközi konfliktusok, amelyeknek szintén hatása lehet a nemzeti identitás jelentőségének a kihangsúlyozásában.

portok láthatóvá – ezáltal hivatalossá – válnak, gyakran mások ellenében (1991). Ez a harc hatalmi szempontból általában egy aszimmetrikus térben zajlik, és ez a jellegzetessége az etnikai identifikációs küzdelmekre vonatkoztatva is fontos megállapítás. Brubaker például, a maga etnicitáselméletében épít erre a bourdieu-i keretezésre, amikor úgy véli, hogy az etnikai közösségek létrejöttében és fenntartásában kiemelt szerep hárul az elite (2004). Jenkins a csoport és a kategória közti különbséget abban látja, hogy míg a csoport esetében a tagok jelölik ki a csoporthatárokat és megnevezést – így belső a folyamat –, a kategóriák megnevezéseit és határait a másik (a másik lehet a többségi csoport, a társadalomtudósok stb.) határozza meg, és ezáltal külső folyamat eredménye (Jenkins, 2008).

Bár a nemzetek és a nemzetállamok funkciói változnak és átalakulhatnak, de nem oldódnak fel és szűnnek meg, hiszen a nemzetek kezdeteiktől, kialakulásuktól fogva egy transznacionális háló szövetségében léteztek, így a mai globális-nemzetközi térben is tovább léteznek, és a jövő bizonytalanságaival szemben továbbra is életképes mozgósító tényezők lehetnek az etnicitáson keresztül (Hutchinson, 2000). Ez elvezethet az etnikai mobilizáció kérdéséhez is, melynek szakirodalmában fontos szerző Donald Horowitz, aki az etnikai csoportok esetében kihangsúlyozza az alá-fölrendelés (*ranked*) jelentőségét, illetve az egymással mellérendelt (*unranked*) viszonyban levő csoportok esetében a párhuzamos társadalmak kiépítésének lehetőségét (2000). Az ő meglátásában tehát az etnikai csoporttal való azonosulás érzelmi megélése elvezethet az etnikai mobilizációhoz, amikor ez az érzelmi elköteleződés/bevonódás konkrét választási magatartásként lecsapódó politikai aktivizmusban nyilvánul meg, az identitás demonstratív felmutatása/felvállalása által.

Hrochnak a nem domináns nemzetek kialakulásáról szóló elmélete is támpontokkal szolgálhat abban, hogy – jelen esetben – a nem domináns nemzeti kisebbségek törekvéseit milyen mechanizmusok mentén lehetne jobban megragadni (1985).

A kisebbségi csoportok korábbi megközelítéseit árnyalta Will Kymlicka, amikor kihangsúlyozta, hogy több kisebbségi csoport létezik, amelyek különböző igényekkel lépnek fel, és ezek megértéséhez egy gazdagabb csoportszempontrendszert érdemes kidolgozni, amely reflektál a csoportok kialakulásának eredetére, figyelembe veszi az azonosság alapját, illetve szem előtt tartja a csoportnak a többség irányában megfogalmazott igényeit (2001a). Ezen csoportok közül az egyik az ún. őshonos nemzeti kisebbség, amely egy korábbi többségi helyzetből, saját akaratán kívül került kisebbségi helyzetbe – például a határmódosítások eredményeként –, és akik a politikai érdekképvisellettől az egyes kollektív jogokig és autonómia igényig különböző jogokat vindikálhatnak maguknak (Kymlicka, 2001a). A kisebbségi nacionalizmus és a liberális demokrácia lehető-

2. Elméleti keretezés, fogalmi fogódzók, hipotézisek

ségeit és kockázatait veszi számba, arra a következtetésre – vagy inkább javaslatra – jutva, hogy jó lenne, ha Kelet-Közép-Európa országai – mind többségi, mind kisebbségi vonatkozásban – figyelembe tudnák venni a nyugati államok e téren megtapasztalt buktatóit és kihívásait, és ezek fényében is keresnék a maguk megoldását ezekre a kérdésekre.

Ezzel a megközelítéssel gyakran találkozunk magyar kisebbségi vonatkozásban, például Horváth hasonló logika mentén definiálja nemzeti kisebbségként az erdélyi magyarságot,³⁴ érvelésében a határrendeződések következményeként, korábban a domináns etnikumhoz tartozó csoport került egy másik államban kisebbségi helyzetbe (Horváth, 2006).

Míg az eddigiekben a nemzeti identitás szociálpszichológiai és szociológiai megközelítéseivel találkozhattunk elsősorban, az önmeghatározás dimenzióiról beszélve eljutunk az antropológiai megközelítésekig is, és a határteremtés belső folyamataira kerül a hangsúly.

A szociálanropológiai megközelítések közül fontos kiemelni a Fredrik Barth által megfogalmazott téziseket. Barth szerint az etnikai identitás elsődlegesen a társadalmi szerveződés velejárója, nem a kultúra kifejeződése (1969). Elméletében központi jelentőséget tulajdonít a *határteremtésnek* és *határfenntartásnak*, amely minden esetben situációfüggő (a politikai, gazdasági, történelmi stb. körülményektől függ), nem eleve adott. Ennek megfelelően, azok a kulturális különbségek a meghatározóak az etnicitás szempontjából, amelyeket az illető csoport saját összetartozás- és különállóság-határainak a megteremtésére használ (Barth, 1969). A politikai vezetők etnikai mobilizációban betölthető szerepét Barth is kiemeli, politikai vállalkozásnak nevezve ezt a tevékenységet, hiszen ez esetben nem belülről (a csoporttól) indul a határképzés/elkülönülés/mobilizáció igénye, hanem politikai szándékból és akaratból (1969).

A határteremtés fontosabb, mint az etnikai/kulturális politikai/polgári ideáltípusokat figyelembe venni (lásd Kymlicka, 2001b). Az analitikus fókuszunkat nem a kulturális meghatározottságokra, hanem teljesen a határteremtés mechanizmusaira kellene helyezni, amelyek individuális és kollektív szinten egyaránt történnek (Jensen, 2014, 567).

Szemléletváltást jelentettek azok a megközelítések, amelyek a „közös kultúra” központi szerepe helyett/mellett a társadalmi strukturális szempontokra való erőteljesebb odafigyelést hangsúlyozzák (Kaschuba, 2004). Ezzel némiképp egybecsengően, Barth elméletéhez kapcsolódva, Eriksen is a határképzés fontosságát hangsúlyozza, de arra is fókuszál, hogy hogyan újul meg a társas interakció során ez a nemzeti elképzelt közösség (2008). A modernista elméletekkel

³⁴ Amelyet általánosan, a Magyarországgal szomszédos országok magyar kisebbségei esetében is hasonlóan értelmezhetünk.

szemben, amelyek történelmi narratívákba ágyazva próbálnak meg a nemzetről gondolkodni, az általa formalistáknak hívott elméletekben a hangsúly a viszonyrendszerekre, interakciókra, illetve ezek kontextusára, helyzetére helyeződik (Eriksen, 1994). Barth megközelítését merev formalizmusnak értékeli, melyben túl erős önmagában az aktuális interakcióknak tulajdonított jelentés, a tágabb történelmi és társadalmi kontextusba való beágyazás nélkül, amelyben ezek behelyezhetők és behelyezendők meglátása szerint (Eriksen, 1994).

Billig (1995) szerint a nemzeti identitás a nemzeti létről való gondolkodást jelenti, amely a *haza/szülőföld* keretei közt valósul meg – mely terminus szintén a nemzethez kapcsolódóan értelmezhető csak –, ebben helyezi el társadalmi, törvényi, érzelmi és fizikai értelemben egyaránt az egyént (1995, 8). Nyilván ez a meghatározás sem válaszol meg számos kérdést, például azt, hogy a nemzethez tartozásban mi az a közös, amely a nemzettagokat összeköti, és hogyan tud a haza/szülőföld oly sokszor motiváló erő lenni a világ különböző tájain élő emberek számára. Billig a határképzés folyamatában – Barhtól és Eriksentől eltérően – a gyakorlatra fókuszál, azokra a hétköznapi életben megjelenő gyakorlatokra, amelyek által a nemzet folyamatosan jelenvalóvá válik: zászló, himnusz, de akár bankjegyek, műemlékek stb. által (1995). Az a mód, ahogyan ezeket a mindennapokban az egyén – nem reflektált módon – használja, a *bourdieu-i* habitushoz hasonlóvá teszi működésüket. Hasonló megközelítést tükröz az a személet is, amelyben a nacionalizmus, mint a valóság megtapasztalásának az egyik lehetséges módja jelenik meg, nem mint politikai eszme (például Feischmidt, 2010).

Calhoun megfogalmazásában a nacionalizmus úgy jelenik meg, mint a világ értelmezésének egy olyan módja, amely a nemzet diszkurzív tulajdonságain keresztül – a politikai, kulturális és más hovatartozásokról való beszélgetés, gondolkodás és írás által – konstruálódik meg, és a folyamatos használat során teremtődik újra (2007, 26). A nemzet hétköznapi megmutatkozásait, a diszkurzív megkonstruáltság fontosságát emelte ki Fox és Miller-Idriss is (2008).

A nemzeti szimbólumok szerepének vizsgálatát újabb dimenzióval egészítette ki Brubaker és társai (2006), amikor ezeknek a mindennapi használata mellett a hozzájuk kapcsolódó rítusoknak is fontosságot tulajdonítottak. Ezeknek a (rituális) aktusoknak a során a nemzeti szimbólumokhoz a közösség tagjai által ismert jelentések társulnak, és a közös használat által előhívott érzelmi átéléssel megteremtődik a közösségi összetartozás-élmény (Brubaker et al., 2006). Ennek az érzésnek a megteremtődésére kiváló alkalmak a nemzeti ünnepek például, de akár a nemzetközi sportesemények is. Brubakerék tehát sokkal inkább a működésre helyezik a hangsúlyt, megközelítésük szerint nem az a kulcskérdés, hogy mi a nemzet, hanem az, hogy hogyan működik (Brubaker et al., 2006). A nemzeti hovatartozás fluiditását, kontextusfüggőségét, a határteremtési gyakorlatok ru-

2. Elméleti keretezés, fogalmi fogódzók, hipotézisek

galmasságát hangsúlyozták ki másik fontos munkájukban is (Brubaker et al., 2011).

A nemzeti identitás fontos mutatója az önmeghatározás, amely a határteremtés egyik eszközeként is értelmezhető.³⁵ A kisebbségi magyarok körében végzett korábbi szociológiai felmérések azt mutatták, hogy a 2001-es MOZAIK ifjúságszociológiai vizsgálat óta erősödött a helyi – regionális és/vagy az adott országhoz kötött – „jelzős magyar” önmeghatározás,³⁶ és csökkent a „sima”/etnonim nélküli magyar önmeghatározás. A Kárpát Panel 2007-es felmérés adatai mind a négy vizsgált régióban a helyi/regionális identitás erősödését jelzik:³⁷ kárpátaljai magyar 45%, magyar 30% (Molnár – Orosz, 2007, 189), vajdasági magyar 49%, vajdasági 24%, magyar 16% (Gábrityné Molnár – Rác, 2007, 124), szlovákiai magyar 30,4%, felvidéki 17,8%, magyar 33,8% (Lampl, 2007, 68), erdélyi magyar 27,9%, erdélyi 16,6%, magyar 29,2% (Csata et al., 2007, 8).

Az egyes régiókban/országokban történt adatfelvételek is jelezték ezt a tendenciát. Például megemlíthető a 16 éven felüli romániai magyarokra vonatkozó 2000-es adatfelvétel, mely azt mutatta, hogy a megkérdezettek 65%-ban az erdélyi magyar önmeghatározást választották, 14%-ban a romániai magyart és 17,4% volt azoknak az aránya, akik „csak” magyarként határozták meg önmagukat (Veres, 2005, 105). Szintén Veres hasonlította össze, hogy hogyan alakult a 2007-es adatfelvételhez képest a 2010-es (csak Erdélyben sorra kerülő) Kárpát Panel eredményei alapján az önmeghatározás, jelezve, hogy továbbra is erősödően van az erdélyi identitás, mely az önidentifikáció leginkább jellemző kategóriájává vált (2012, 20). A kolozsvári magyar egyetemisták körében végzett Kincses Kolozsvár 2015-ös felmérés is ennek a regionális identitásnak a dominanciáját jelezte ebben a célcsoportban is: 28,2% erdélyi magyarnak, 25,5% erdélyinek, 16,7% székelynek érezte magát, és csak ezt követte 15,7%-ban a „magyar” önmeghatározás (Veres, 2017, 393). A kárpátaljai magyar felnőtt lakosságra (18–64 évesek) fókuszáló Tandem 2016-os felmérés is a regionális identitás erősödését igazolta (Ferenc, 2017, 29–31). E két utóbbi kutatást a GeneZYs felmérés időpontjának közelsége miatt volt fontos megemlíteni.

A korábbi kutatási eredmények alapján azt feltételezem, hogy 2015-ben is a helyi (régióhoz és/vagy országhoz kötődő) önmeghatározás a legjellemzőbb mind a négy vizsgált régióban **(H4)**.

³⁵ Akárcsak a külső meghatározás, gondoljunk például a *külhoni magyar* megnevezés egységesítő (és homogenizáló) identitáspolitikai határteremtési kísérletére.

³⁶ A „jelzős magyar” a regionális magyar (kárpátaljai magyar, vajdasági magyar, felvidéki magyar, erdélyi magyar) vagy az országos magyar (ukrajnai magyar, jugoszláviai/szerbiai magyar, szlovákiai magyar, romániai magyar) megnevezéseket jelenti.

³⁷ Amennyiben elfogadjuk, hogy a „regionális” önmeghatározás (kárpátaljai, vajdasági, felvidéki, erdélyi) és a „jelzős magyar” öndefiníciós kategóriák (pl. vajdasági magyar, szlovákiai magyar stb.) a regionális kötődés kifejeződéseként értelmezhetők.

Az önmeghatározás mellett a szülőföld- és hazakoncepciókat is az otthonosság dimenzióiként értelmezem, amelyek szorosan össze is kapcsolódnak. A korábbi felmérésekből ez esetben is azt láthatjuk, hogy a szülőföld és a haza otthonosságát elsősorban a régió jelenti, ezt követi az ország, majd a szűkebb lokalitás, és csupán kismértékben Magyarország, vagy a történelmi Magyarország (az összes vizsgált régió vonatkozásában lásd Szabó et al., 2013; a romániai magyarok vonatkozásában részletesebben: Papp, 2012, 82–86; Veres, 2012, 29–38). A 2007-es Kárpát Panel felmérést 2009-ben egy fókuszcsoportos vizsgálat követte Erdélyben, amely a nemzethez tartozás, a csoporttudat, a haza és a szülőföld kérdésköreit járta körül (Papp, 2012, 79–117). A fókuszcsoportos beszélgetésekből kibontakozott, hogy kisebbségi helyzetben hogyan oldódik fel az a feszültség, amely a kulturális nemzetkonceptió és a hazakoncepció közt húzódik, látszólag. Kérdés, hogy erre hogyan hatott a könnyített honosítás intézménye. Míg a nemzetfelfogások esetében azt feltételeztem, hogy a kettős állampolgárság lehetősége lazított a kulturális és politikai/polgári nemzetkonceptiók elkülönülésén, a szülőföld és haza esetében azt feltételezem, hogy az otthonosságérzés erősebb, megmaradtak a korábbi mintázatok a regionális és országhőtődésekben, Magyarország, vagy a történelmi Magyarország jelentősége nem vált meghatározóbbá a haza és szülőföld vonatkozásában.

Hipotézisem szerint a szülőföld- és hazamegnevezésekben is elsősorban a regionális „otthonossági” mintázatokkal találkozunk, amelyeket az országhőtődések követnek **(H4.a)**.

Ezt az elméleti keretet használva jelen elemzésben úgy közelítünk az etnicitáshoz, mint a körülvevő társadalmi viszonyokba ágyazott, strukturálisan is megragadható, folyamatos mozgásban levő viszonyuláshoz/látásmódhoz, amely során a „mi” és a „más(ok)” állandóan újrateemtődik. A határok kijelölése egy permanens szimbolikus harc, politikai konstrukció, valamint erőforrásokért is történő küzdelem, mely az identitáspolitikák összefüggésrendszerében is értelmezhető.

3. A kutatás módszerei

3.1. A GeneZYs 2015 ifjúságszociológiai kutatásról – kutatási dizájn

A GeneZYs 2015 elnevezésű Kárpát-medencei ifjúságszociológiai kutatásra 2015. november-decemberében került sor.³⁸ A kutatás jelentőségét az (is) adta, hogy 2001 óta nem készült mind a négy régiót célzó reprezentatív ifjúságszociológiai felmérés, ez ugyanakkor olyan értelemben korlátot is jelentetett, hogy szer-teágazó témakörben igyekeztünk képet kapni a kisebbségi magyar fiatalokról, ami annak a kockázatával járt, hogy olykor le kellett mondani az egyes részt-mák exhauszív megközelítéséről, a kérdőív altémáinak „mélységéről” kompromisszumokat kellett kötni. A GeneZYs 2015 felmérést 2016-ban követte a Magyar Ifjúság Kutatás, így az összehasonlítás lehetősége ezzel a felméréssel is adott.

A négy szomszédos országban élő magyar fiatalokat (15–29 éveseket) meg-célzó kérdőíves adatfelvétel főbb témakörei az alábbiak voltak: társadalmi mobi-litás; oktatási részvétel, iskolai életút; munkaerőpiaci állapot; családi állapot, gyerekvállalási hajlandóság; értékvilág, vallásosság; szabadidő, időhasználat; médiahasználat; állampolgárság; migrációs hajlandóság; etnikai, nemzeti iden-titás szerkezete; közéleti, politikai részvétel.

A felmérés fókuszában azok a közel 400 ezer főt kitevő 15–29 éves magyar anyanyelvű fiatalok álltak, akik Erdélyben (Romániában), Felvidéken (Szlovákiá-ban), Vajdaságban (Szerbiában) és Kárpátalján (Ukrajnában) élnek. A 2700 fő megkeresésével zajlott kérdőíves kutatás korra, nemre, településtípusra és ré-

³⁸ A kutatás vezetője Papp Z. Attila volt, a kutatócsapat tagjai: Ferenc Viktória, Kovály Katalin, Márton János, Morvai Tünde, Szerbhorváth György és Zsigmond Csilla. A kutatást az MTA TK Kisebbség-kutató Intézet és a Mathias Corvinus Collegium végezte. A kutatás előkészítésében és lebonyolítá-sában helyi szervezetek és kutatók is részt vettek: Felvidéken a Téka Egyesület, Kárpátalján a Mo-mentum Doktorandusz Egyesület, valamint Molnár D. József, a II. Rákóczi Ferenc Magyar Főiskola oktatója, Erdélyben Kiss Tamás (Kvantum Research Kft.), illetve a Babeş-Bolyai Tudományegyetem két oktatója, Veres Valér és Csata Zsombor, illetve a százas nagyságrendű kérdezőbiztos hálózat, akik nélkül az adatfelvétel nem valósulhatott volna meg.

giókon belül területi megoszlás szerint reprezentatívnak tekinthető. A tervezett mintanagyság Erdélyben 1.000, Felvidéken 700, Vajdaságban 500, Kárpátalján 500 fő volt, amely számoktól a tényleges lekérdezés során helyenként kis mértékben eltértünk.³⁹

Kárpátalján⁴⁰ a hivatalos forrásokból származó adatok szűkössége miatt a magyar fiatalokra vonatkozó ismeretek jelentős része közvetett források alapján vezethető csak le. Ezekre alapozva 2015-ben 29 200 magyar anyanyelvű 15–29 éves élt e régióban, és e számba beletartoznak a magyar anyanyelvű romák is. A fiatal, 15–29 éves kárpátaljai magyar anyanyelvű népesség 500 fős rétegzett reprezentatív mintája kialakításánál a következő sarokszámokat vettük figyelembe:

- A 15–29 éves kárpátaljai magyar anyanyelvű népesség 25,0%-a él városban, 7,2%-a városi típusú településen,⁴¹ 67,8%-a falun.
- A vizsgálandó kategórián belül a férfiak 50,3%-os arányt képviseltek, szemben a nők 49,7%-os megfelelőjével. A városi lakosság 49,9, míg a falusi lakosság 50,4%-át alkották a férfiak, az eltérést főleg a városlakó férfiak magasabb emigrációs mobilitása, valamint asszimilációs hajlama magyarázza.
- A korösszetétel reprezentativitásának a biztosítására a fiatalokat három korcsoportra osztottuk: 15–19, 20–24, valamint 25–29 évesekre. A kárpátaljai magyar anyanyelvű városi és falusi fiatalok nem és kor szerinti százalékos összetételét az 1. táblázat tartalmazza, figyelembe vettük továbbá az iskolai végzettség településtípus és kor szerinti megoszlását is. (A kárpátaljai 15–29 éves magyar anyanyelvűek korcsoportos megoszlása település típus és nemek szerint lásd 1. melléklet).

Kárpátalján 2001-ben 135 olyan település volt, ahol legalább 20 magyar anyanyelvű lakos élt, bár ezekből csak 113 olyan, ahol a 150 főt meghaladta a számuk, azaz ahová legalább 1 mintaelem juthatott volna. Összességében a fent leírt kritériumoknak megfelelően végül 46 kárpátaljai településről vettük az 500 fős mintát, amely megalapozottan tekinthető a 15–29 éves kárpátaljai magyar

³⁹ A kutatás és a mintavétel leírása a kutatócsapat által jegyzett közös tanulmányunkban jelent meg, a kötetben szereplő leírás megegyezik ennek a korábban megjelent tanulmányunknak a szövegével (Papp et al., 2017, 194–199).

⁴⁰ A minta összeállításában Molnár D. József vett részt.

⁴¹ Az ukrán településrendszerben a szovjet időkből maradt fenn a falvak és városok közötti átmenetet képviselő városi típusú települések kategóriája. Ide sorolják azokat a településeket, amelyek bizonyos szempontok szerint a városokhoz, mások alapján viszont inkább a falvakhoz állnak közelebb. Népségüket a városi lakosság kategóriájába sorolják.

3. A kutatás módszerei

anyanyelvű népesség rétegzett reprezentatív mintájának (Papp et al., 2017, 195–196).⁴²

Vajdaságban a mintavétel összeállításakor a legutóbbi, 2011-es szerbiai népszámlálási adatokból tudtunk kiindulni. Eszerint Szerbiának a népszámlálási adatok alapján – amelyek nem terjedtek ki Koszovóra – 7 186 862 lakosa volt (míg 2002-ben még 7 498 001 volt a népesség száma, 1991-ben pedig 7 822 795 – vagyis a lakosság száma folyamatosan csökken). A legnépesebb még mindig a magyar kisebbség volt (253 899 – 3,53%). A 2002-es censzuskor a Vajdaságban még 290 207 magyar nemzetiségűt írtak össze, a fogyás tehát drasztikus mértékű (mivel Szerbiából a szerbek és más etnikumok is, a becslések szerint, hasonló mértékben emigrálnak, a magyaroknak a száma, nem pedig az aránya csökken lényegesen).

Becslések szerint ma életvitelszerűen mintegy 200 000 vajdasági magyar él helyben. A natalitás csökkenéséről sem voltak pontos adataink, ezért úgy döntöttünk, hogy a mintában hozzávetőlegesen egyharmad legyen a 15–19, a 20–24 és 25–29 évesek aránya. A magyar nemzetiségű középiskolások és a felsőoktatási intézményekbe járók számáról sincsenek pontos adatok, de korábbi kutatások alapján amellettt döntöttünk, hogy a 15–19 éves korosztályban 90%-os legyen a középiskolások aránya. A lekérdezés során nem kötöttük ki, hogy a kérdezett magyar nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek tartja-e magát, a lényeges az volt, hogy a lekérdezés magyarul történjék meg.

A minta végső kialakításakor a szerbiai körzetekre, ezen belül a községekre vonatkozó adatokra támaszkodtunk. Mivel Szerbiában a magyarok túlnyomó része Bácskában és Bánátban él, Szerémséggel, illetve a központi Szerbiával csak esetlegesen számoltunk (az 500-ból ez Szerémséget tekintve 8 embert jelentett). Első körben a körzetekre bontottuk le a mintát, majd azon belül a községekre (járásokra), illetve településekre, amelyeken belül a férfi-nő és az említett korcsoportos megoszlásokra figyeltünk (a vajdasági 15–29 éves magyar nemzetiségűek megoszlása körzetek és nemek szerint lásd 2. melléklet) (Papp et al., 2017, 196–197).⁴³

A szlovákiai magyar fiatalok reprezentatív felmérésére törekvő vizsgálat alapjául szolgáló mintába 711 fiatal került. A 15 és 29 év közötti korosztály mintavétele terület, a lakóhely típusa, korcsoport, nem és iskolai végzettség szerint történt. A 2011-es népszámlálási adatok alapján a dél-szlovákiai magyar lakta járásokat három régióba csoportosítottuk (nyugat, közép, kelet). A település típusa szerint 25 falu és 5 várost választottunk ki véletlenszerűen, a keleti régióból

⁴² A kárpátaljai mintavétel leírása megegyezik a közös tanulmányunk szövegével (Papp et al., 2017, 195–196).

⁴³ A vajdasági mintavétel ismertetése a korábban megjelent közös tanulmányunkban szereplő leírással azonos (Papp et al., 2017, 196–197).

1 várost és 4 falut, a középső régióból szintén 1 várost, de 5 falut, és a magyarok által legnépesebb nyugati régióból 4 várost és 16 falut. Szám szerint ez a nyugati régióból 434, a középsőből 147, a keletiből pedig 132 főt jelentett. A korcsoportos eloszlás a statisztikai hivatal aktuális adatbázisa alapján történt, az iskolai végzettség szintén ugyanazon forrásból az országos adatok magyar nemzetiségre vonatkozó legmagasabb iskolai végzettséget vetítve települési szintre. A korosztály nemű bontásban szinte fele-fele arányban képviselteti magát, ennek megfelelően igyekeztünk ugyanolyan számú férfit és nőt megszólítani. A mintába végül 717 alany került (Papp et al., 2017, 197–198).⁴⁴ (Az alappopuláció eloszlása nem, életkor, lakhely típusa és régió szerint lásd 3. melléklet).

Erdélyben/Romániában⁴⁵ a GeneZYs 2015 ifjúságszociológiai kutatás vizsgálati területét Erdély 16 megyéje jelentette, ezen belül pedig a magyarok által is lakott települések. Az alapsokaságot (célpopulációt) a szóban forgó megyékben élő magyar anyanyelvű 15–29 év közötti népesség képezte. Ez összesen 227 648 főt jelent (szociodemográfiai összetételét nem, korcsoport, lakóhely típusa és régió szerint pedig a 4. melléklet foglalja össze).

A teljes mintanagyság Erdélyben 1004 fő volt. A megkérdezettek rétegzett, véletlenszerű mintavételi eljárással kerültek kiválasztásra. Először települések szerinti rétegzés történt, majd településméret és etnikai arány szerint. Az így kialakított 21 tényleges rétegből véletlenszerűen kerültek kiválasztásra a települések, úgyelve arra, hogy azok a magyarok számával arányos eséllyel kerüljenek a mintába. Azokon a településeken, ahol nem volt egységes a házzámozás, véletlenszerűen történt az utcák kiválasztása, szintén figyelembe véve azt, hogy az adott utcákban hányan laknak.⁴⁶ A háztartások kiválasztása a megadott utcán belül egységesen 1-es lépték segítségével történt, a szórvány jellegű településeken (20 százalék alatt) megengedett volt, hogy a kiválasztott utcán tetszőleges sorrendben kérdezzék le a magyar fiatalokat. A háztartáson belül a megkérdezetteket nem és életkor szerinti kvóta segítségével kellett kiválasztani (Papp et al., 2017, 198–199).⁴⁷

A kutatás célcsoportja a magyar fiatalok voltak, ezt úgy operacionalizáltuk, hogy az alapvető elvárásunk az volt, hogy a mintába bekerülő fiatalokkal lehessen kitölteni a magyar nyelvű kérdőívet. Mivel a magyar nemzetiség és anyanyelv nem esik teljesen egybe, feltételezhető, hogy a mintába olyanok is bekerül-

⁴⁴ A szlovákiai mintavétel leírása megegyezik a közös tanulmányunk szövegével (Papp et al., 2017, 197–198).

⁴⁵ A minta végső összeállítását, az erdélyi lekérdezés és adatrögzítés koordinálását Kiss Tamás (Kvantum Research Kft.) végezte.

⁴⁶ Ezt a választói névjegyzékek vagy ennek hiányában a telefon előfizetésekre vonatkozó adatbázis alapján becsültük.

⁴⁷ Az erdélyi mintavétel leírása azonos a korábban megjelent közös tanulmányunk szövegével (Papp et al., 2017, 198–199).

3. A kutatás módszerei

tek, akiknek a nemzetisége vagy az anyanyelve nem föltétlenül a magyar. Mivel tudjuk azt is, hogy a kisebbségi magyarok között magyar anyanyelvű romákat is találunk, mintánkban igyekeztünk ezt a célcsoportot is belefoglalni. Kárpátalján a magyar anyanyelvűek becslésére épült a minta, ezen belül pedig a romákat is célzottan keresniük kellett kérdezőbiztosainknak, a többi régióban a hivatalos, magyar nemzetiségűekre vonatkozó népszámlálási adatokra épült a minta, itt csak véletlenszerűen kerültek be magyar anyanyelvű romák. Szintén ismeretes az is, hogy eltérés lehet az önbevallás és külső identitásbeli megítélés között, ezért mindegyik régióban arra is megkértük kérdezőbiztosainkat, hogy – a kérdés befejezése után – többek között válaszolják meg azt is, hogy interjúalanyunk szerintük roma származású volt-e.

Összességében a mintába kerültek mintegy 90 százaléka vallotta önmagát magyarnak, több mint 4 százaléka romának, 3 százaléka többségi nemzetiségűnek, míg további 2 százalék egyéb kötődést tüntetett fel. A romák számának (külső) becslése pedig az előbb említett arány mintegy kétszeresét eredményezi: kérdezőbiztosaink szerint a megkérdezett személyek 8 százaléka roma származású, és ez az arány a kárpátaljai mintán belül eléri a 16-17 százalékot is, míg Erdélyben a 9 százalékot (lásd 5. melléklet) (Papp et al., 2017, 199–200).⁴⁸

Elemzésem tehát a survey-módszer nyújtotta lehetőségekre épít, de a téma szempontjából fontos nyílt kérdések feldolgozására is kiterjed, mely a közelítés árnyaltabb, mélyebb lehetőségét is biztosítja.

3.2. Hipotézisek

A hipotéziseket a vonatkozó elméletre és a bemutatott előzetes kutatások eredményeire alapozva dolgoztam ki és részletesen ismertettem korábban. Felidézésüket segíti a felsorolásszerű összefoglalás:

1. A többes kötődés hipotézisei:

H1: Azt feltételezem, hogy a négy régió kisebbségi magyar fiataljainak esetében a többes kötődés a legnagyobb mértékű.

H1.a: Hipotézisem szerint a két nemzethez való kötődés mintázatai eltérőek, a magyar nemzethez való kötődés erősebb, gyakoribbak az etnikai, kulturális kötődési érvelések, míg a többségi nemzethez való kötődés lazább, kevésbé erős, elsősorban a politikai közösség mintázatait, valamint a mindennapi élet pragmatizmusainak a jegeit mutatja.

⁴⁸ A kézirat jelen része (a kutatás és mintavétel leírása) a közös tanulmányunkon alapul, a szöveg az ott szereplő leírással azonos (Papp et al., 2017, 199–200).

- H1.b:** A többes kötődés feltételezésem szerint a kisebbségi magyar fiatalok esetében is pozitívan hat a saját csoporthovatartozásukra,
- H1.c:** de erősíti az elfogadást is, pozitívan hat a csoportközi attitűdökre, a többségi nemzettel szemben,
- H1.d:** illetve más etnikai-társadalmi csoportokkal szemben.
- H1.e:** Azt feltételezem, hogy a kisebbségi magyar fiatalok körében a többes kötődés pozitívan hat a jóllétükre, az egyéni és társadalmi elégedettségre.
- H1.f:** Hipotézisem szerint a kisebbségi magyar fiatalok esetében kapcsolat van a többes kötődés és a politikai attitűdmintázatok közt: a többes kötődésű fiatalokra egyfajta politikai nyitottság jellemző,
- H1.g:** illetve ez a nyitottság értékrendjükben is megmutatkozik.
2. A nemzetkonceptciók alakulására vonatkozó hipotézisek:
- H2:** Azt feltételezem, hogy 2015-re a kisebbségi magyar fiatalok körében heterogénebbé váltak a nemzetkonceptciók, a kulturális és politikai nemzet-kritériumok nem különülnek (már) el élesen egymástól, vegyesen jelentkeznek.
- H2.a:** Hipotézisem szerint a nemzeti identitás (kritériumai) a kárpátaljai fiatalok számára a legfontosabbak, illetve a vajdasági fiatalok számára a legkevésbé fontosak.
- H2.b:** A könnyített honosítás intézménye által könnyebben megszerezhető magyar állampolgárság hatással van a kisebbségi fiatalok nemzettag-ság-felfogására, nyitottabbá/heterogénebbé válására, a korábban elkülönülő kulturális és politikai nemzetkonceptciók vegyes előfordulására.
- H2.c:** Az identitáselemek együjtjárása, egymásra való hatása megmutatkozik az egyes nemzetkonceptciók mintázataiban is.
- H2.d:** Feltételezésem szerint a kettős szerkezetű, vegyes (kulturális és politikai) nemzetfelfogás az alacsonyabb társadalmi státusúakra jellemzőbb,
- H2.e:** míg az önbesorolás kritériumait tartalmazó nemzetkonceptció inkább a magasabb státusúak körében meghatározó.
- H2.f:** A település szórvány-nem szórvány jellege szerint azt feltételezem, hogy a nem szórványban élők számára fontosabbak a kulturális és az etnikai eredetkritériumok.
3. A nemzeti büszkeségre vonatkozó hipotézis:
- H3:** A nemzeti büszkeség mértéke a kétezres évek elejéhez képest csökkent, a korábbi kutatások által jelzett tendencia folytatódott.
- H3.a:** A büszkeségérzet mértékében jelentős regionális eltéréseket feltételezek, hipotézisem szerint a kárpátaljai magyarok a legbüszkébbek és a vajdasági magyarok a legkevésbé büszkék a magyarságukra.

3. A kutatás módszerei

4. Az „otthonosság” hipotézisei:

H4: Feltételezem, hogy 2015-ben is a helyi (régióhoz és/vagy országhoz kötődő) önmeghatározás a legjellemzőbb mind a négy vizsgált régióban.

H4.a: A szülőföld- és hazamegnevezésekben is elsősorban a regionális „otthonossági” mintázatokkal találkozunk, amelyeket az országkötődések követnek.

3.3. Operacionalizálás

A változók operacionalizálásánál előbb a függő változókra térek ki, a hipotézisek megfogalmazásának sorrendjében: nemzethez tartozás és többes kötődés, nemzetkonceptiók, nemzeti büszkeség és végül az otthonosság dimenziói. A második részfejezetben kerül sor a magyarázóváltozók operacionalizálására.⁴⁹

3.3.1. Függő változók – a nemzeti identitás dimenzióinak mérése

A nemzethez tartozást két dichotóm változóval vizsgálom, a magyar nemzethez tartozással, és a többségi nemzethez tartozással. A kérdések:

- Szerinted a kisebbségi (kárpátaljai, vajdasági, felvidéki, erdélyi) magyarok részét képezik-e a magyar nemzetnek?
- Szerinted a kisebbségi (kárpátaljai, vajdasági, felvidéki, erdélyi) magyarok részét képezik-e a többségi nemzetnek?

A nemzethez tartozás mintázatait az indoklásokra rákérdező nyílt kérdések feldolgozásával elemzem:

- Kérünk, indokold meg a válaszod:

A többes kötődést a magyar nemzethez, és a többségi nemzethez tartozást mérő változókból létrehozott többes kötődésű-nem többes kötődésű dichotóm változóval mérem.⁵⁰

⁴⁹ A magyarázóváltozókat úgy alakítottam ki, hogy a bemutatott szakirodalom és a korábbi kutatási eredmények alapján megfogalmazott hipotézisek tesztelését szolgálják, figyelembe véve a kérdőív adta lehetőségeket és korlátokat. Minden operacionalizált magyarázóváltozót használok az elemzés során.

⁵⁰ Részletesen lásd az elemzés során.

A nemzetkonceptiókat egy 13 kritériumot tartalmazó Likert-skála mérte (skála: 1–5; 1 – egyáltalán nem ért egyet, 5 teljesen egyetért), az identitástipológiai vizsgálatánál ezt használok:

Ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson, fontos, hogy:

- legalább egyik szülő magyar legyen
- mindkét szülő magyar
- magyar legyen az anyanyelve
- magyar állampolgár legyen
- tisztelje a piros-fehér-zöld zászlót
- magyarnak tartsa magát
- ismerje és/vagy szeresse a magyar kultúrát
- magyar szertartási nyelvű egyházhoz tartozzon
- Magyarországon szülessen
- élete legnagyobb részében magyarok között éljen
- saját országában/régiójában magyar párta/politikai szervezetre szervezzon
- magyar nyelven folytassa tanulmányait minden szinten
- jól beszéljen magyarul

A magyar identitáshoz kapcsolódó **érzelmi viszonyulást** 8 dimenzió mentén mértük (skála: 1–5; 1 – egyáltalán nem ért egyet, 5 teljesen egyetért), ezt a változót használok az identitáshoz való affektív viszony elemzésénél:

Az, hogy magyarnak születtem (itt az országban):

- Könnyíti az életemet
- Büszkeséggel tölt el
- Közömbös számomra
- Előnyt jelent
- Szégyennel tölt el
- Hátrányt jelent
- Természetes dolog
- Politikai kihívás

Az otthonosság dimenzióit a nemzeti önmeghatározás, valamint a szülőföld és a haza vonatkozásában vizsgálom.

A GeneZYs 2015 ifjúságszociológiai felmérés során a megkérdezettek kártyákról választhatták ki azt a közösséget, amelyhez a leginkább tartozónak érezték magukat, illetve a másodlagos kötődésüket is ezek segítségével határozhatták meg, kiküszöbölve a válaszlehetőségek sorrendiségének bármilyen hatását.

3. A kutatás módszerei

- Megkérünk, a következő kártyák segítségével válaszd ki azt a közösséget, amelyikhez leginkább tartozónak érzed magad. Leginkább úgy határoznám meg magam, mint... (ugyanaz a 2. opcióra is):
  - kárpátaljai/vajdasági/felvidéki/erdélyi
  - európai
  - kelet-európai
  - közép-európai
  - magyar
  - német
  - nyugat-európai
  - roma/cigány
  - ukrán/szerb/szlovák/román
  - zsidó
  - ukrainai/szerbiai/szlovákiai/romániai
  - jelzős magyar (kárpátaljai magyar; vajdasági magyar; szlovákiai magyar; romániai/erdélyi magyar)
  - ukrán/szerb/szlovák/román állampolgár
  - belső regionális (pl. ruszin, székely)
  - magyar anyanyelvű ukrán/szerb/szlovák/román állampolgár
  - magyar állampolgár
  - kettős (ukrán/szerb/szlovák/román és magyar) állampolgár
  - egyéb
  - nincs ilyen csoport

A szülőföldre és hazára nyílt kérdésként kérdeztünk rá – a megkérdezett mit tekint szülőföldjének, illetve hazájának –, a válaszokat utólag kódoltuk:

- Mit tekintesz szülőföldednek? És mit tekintesz hazádnak? A válaszok, kódolás után:
  - az országot, ahol él
  - az országrészt (történelmi régiót)
  - Magyarországot, vagy a történelmi Magyarországot
  - a települést (ahol született, vagy ahol él)
  - egyéb

3.3.2. A magyarázóváltozók operacionalizálása

A szociodemográfiai háttérre vonatkozó változók:⁵¹ nem, életkor, településtípus, a család gazdasági helyzetét jelző változók közül a lakás nagysága (négyzetméterben és szobaszámban), a lakás ellátottsága (lásd 7. melléklet), és a szubjektív anyagi helyzet indikátora (lásd 8. melléklet), az iskolai végzettség, illetve a családi kulturális tőkéhez kapcsolható iskolázottsági mutató, amelyet a szülők iskolai végzettségének főkomponense jelez (lásd 9. melléklet), valamint a vallásosság.⁵²

Az árnyaltabb elemzés érdekében fontos volt kialakítani egy szórvány-nem szórvány változót.⁵³ A 20% alatti magyar lakosságú településeket tekintem szórvány jellegű településnek, elsősorban azért, mert a mintavétel során is ez a szempont érvényesült (a változó szerinti regionális megoszlásokat lásd a 10. mellékletben).

Az elfogadást-elutasítást 23 csoport vonatkozásában mértük a GeneZYs 2015 felmérésben egy rokonszenv-ellenszenv hőmérőn,⁵⁴ ezek alapján hoztam létre adatredukciós módszerrel az elemzés során használt hat főkomponenst: többségi nemzetek, kisebbségi magyarok, világhatalmak, „másság”, hátrányos helyzetű csoportok és befolyásos társadalmi csoportok (lásd 11. melléklet). Mivel a magyarországi magyarok egyetlen főkomponensbe sem illeszkedtek, de az irányukba mért rokonszenv-ellenszenv indexet is fontos mutatónak gondolom, standardizált formában ezt is bevonom a vizsgálatba, akárcsak az oroszok iránti elfogadás-elutasítás indexét, amely nem illeszkedett megfelelően a világhatalmak főkomponensébe (sajátos helyzetük okán sem).⁵⁵

A többségi nemzettel szembeni viszonyulás további változói: többségi nyelvismeret (skála: 1–6, 1 – nem érti és nem is beszéli, ... 6 – anyanyelve), FB-háló homogenitása-heterogenitása (lásd 12. melléklet), a magyar kisebbség és többségi nemzetiségűek viszonyának alakulása (skála: 1–3, 1 – romlott, 2 – nem változott, 3 javult).

⁵¹ A szociodemográfiai változók szerinti alapmegoszlásokat a 6. melléklet összesíti.

⁵² Függetlenül attól, hogy szoktál templomba járni vagy nem, minek tartod magad? Skála: 1–4, 1 – valóságos embernek, az egyház szertartása szerint, ... 4 – meggyőződéses ateistának.

⁵³ Köszönettel tartozom Papp Z. Attilának, Márton Jánosnak és Szerbhorváth Györgynek az ebben nyújtott segítségükért. A változó kialakításában a mintavétel során ismertetett adatokra támaszkodtunk. A romániai adatoknál az Erdélyi Magyar Adatbank népszámlálási adatbázisát használtuk, a magyar lakosság korrigált arányaival számolva (az összlakosságból kivonásra kerültek az ún. „nem nyilatkozók”, és ehhez viszonyított a magyarok száma). Vajdaságban, azokban az esetekben, ahol nem találtunk településszintű adatokat, csak a régió összlakosságát és a magyarok lélekszámát, Szerbhorváth György helyismerete alapján történt a település besorolása.

⁵⁴ Skála: 1–5, 1 – nagyon ellenszenvesek, ... 5 – nagyon rokonszenvesek.

⁵⁵ Gondoljunk csak a kárpátaljai magyar fiatalok helyzetére, akik esetében az oroszokkal szembeni viszonyulás más jellegű, mint az amerikaiak, kínaiak, németek megítélése.

3. A kutatás módszerei

A magyar állampolgárságot egy dichotóm változóval mértük, elemzésemben erre támaszkodom:

- Te igényelted-e a magyar állampolgárságot?

A jóllét mutatói:

- egyéni: az étellel való elégedettség (mennyire elégedett az étellel, skála: 1–10, 1 – egyáltalán nem elégedett, ... 10 – nagyon elégedett), és a boldogságérzet (milyen mértékben érzi magát boldognak, skála: 1–10, 1 – egyáltalán nem boldog, ... 10 – nagyon boldog)
- társadalmi: a demokráciával való elégedettség (mennyire elégedett a demokráciával, skála: 1–10, 1 – egyáltalán nem elégedett, ... 10 – nagyon elégedett).

A társadalmi integrációnak az elemzés során általam használt mutatói a szervezeti kötődés (dichotóm változó), illetve a Facebook-ismerősök száma.

A politikai attitűdöket a politikai érdeklődéssel (mennyire érdekli a politika, skála: 1–5, 1 – egyáltalán nem, ... 5 – nagyon), a baloldali-jobboldali önbesorolással (hová helyezné magát egy 1-től 7-ig terjedő baloldali-jobboldali politikai skálán), a különböző politikai témákhoz való viszonyulásból kirajzolódó faktorokkal – liberális nyitottság, szociális biztonság (lásd 13. melléklet) – mérem.

Értéktrend és ifjúsági (korosztályi) sajátosságok:

- A társadalmi értékekhez való viszonyulást egy 26 itemes kérdéssor mérte,⁵⁶ ebből hoztam létre adatredukciós módszerrel (bizonyos itemek csoportosításával) a következő jól értelmezhető hét főkomponenst: hagyományos értékek, normakövetés, materiális értékek, sikerorientáltság, társadalmi felelősségvállalás/filantropia, önállóság, személyes kapcsolatok (lásd 14. melléklet)
- 27 item jelezte, hogy a megkérdezettek milyen gyakorisággal végeznek különböző szabadidős tevékenységeket,⁵⁷ ezekből alakítottam ki az elemzésbe bevont hét főkomponenst: magaskultúra-fogyasztó, alkotó, digitális szabadidős, sportoló, hírfogyasztó, társasági, plázázó (lásd 15. melléklet)
- Az ifjúság kihívásait 21 probléma mentén mértük,⁵⁸ ezeket öt elkülönülő problémakörre sikerült redukálnom: általános rossz gazdasági helyzet, lecsúszás, értékek válsága, hátrányos helyzet, kisebbségi helyzet (lásd 16. melléklet). Mivel az elvándorlás nem illeszkedett ezekbe a főkomponensekbe, de fontos problémát jelöl, standardizált formában bevontam az elemzésbe.

⁵⁶ Skála: 1–5, 1 – egyáltalán nem fontos, ... 5 – nagyon fontos.

⁵⁷ Skála: 1–10, 1 – soha, ... 10 – nagyon gyakran.

⁵⁸ Skála: 1–4, 1 – nagyon nagymértékben gond, ... 4 – egyáltalán nem gond.

- Az ifjúságcentrizmus⁵⁹ mutatója (lásd 17. melléklet)
- Az internethasználatot a korosztályi sajátosságokat figyelembe véve, 14 internetes tevékenységen keresztül vizsgáltuk,⁶⁰ ezeket soroltam be három jól magyarázható főkomponensbe: e-ügyintézés, tanulás és munka, kapcsolatok és szórakozás (lásd 18. melléklet). Mivel sajátos internetes tevékenység, de nem illeszkedett a főkomponensekbe, standardizált formában bevonásra kerültek az online játékok és online rádióhallgatás is.

A médiafogyasztásra vonatkozó változók közül a TV-nézésre (percben mérve), illetve a rádióhallgatásra fordított időt (szintén percben mérve) emeltem be az elemzés során (a Facebook-ismerősök száma, illetve az FB-háló homogenitása korábban már említésre került, akárcsak a hírfogyasztás mint szabadidős tevékenység). Mivel a fiatalok médiafogyasztási szokásaira vonatkozó elemzésünk azt jelezte, hogy TV-nézési preferenciáik elsősorban a magyarországi TV-adókat jelentik, míg a rádióhallgatás a többségi (zenei) adók preferenciáját jelezte (Zsigmond – Papp, 2019, 16–22), a médiafogyasztási szokások esetleges hatását is fontosnak gondoltam feltérképezni, ez indokolta a változók beemelését az elemzésbe.

A migrációs tapasztalatot és potenciált három változó mentén mérem, a megkérdezett volt-e az elmúlt öt évben külföldön (dichotóm változó), tervez-e a közeljövőben rövidebb külföldi tartózkodást (dichotóm változó), illetve gondolt-e már arra, hogy végleg kitelepedjen külföldre (skála: 1 – 5, 1 – igen, és konkrét elképzelései vannak, ... 5 – nem, és nem is gondolkodott ezen).

⁵⁹ Mit is jelöl ez az ifjúságcentrizmus? Az „ifjúsági korszakváltás” elméletének a felerősödésekor egyre nagyobb figyelem irányult a fiatalok és a felnőttek közti viszonyra, az ifjúság önállósodási aspirációira, a generációs konfliktusokra, melyek vizsgálatának a kutatások is nagyobb fontosságot tulajdonítottak (Gábor, 1993). Ebben nyújt segítséget az „ifjúságcentrizmus” mutató, mely az ifjúságnak a felnőtt világgal való szembeszegülését, a generációs törésvonalat, illetve a felnőtt világ intézményeihez való viszonyulását hivatott mérni (Watts – Zinnecker, 1993). A mutató kialakítását a 17. mellékletben ismertetem, de itt is jelzem, hogy 10 kijelentés kapcsán mértük a fiataloknak a felnőtt világgal szembeni viszonyulását, egy 1–7 erősségű skálán (1 – nem ért egyet, ... 7 – egyetért), és a 10 íteimből 3 esetében a válaszalternatívák az elemzés során fordított értéket kaptak, hogy kialakítható legyen a mutató.

⁶⁰ Skála: 1–5, 1 – soha, ... 5 – naponta.

4. Elemzés

4.1. A térségre vonatkozó – a téma szempontjából fontos – előzetes kutatások⁶¹

Az elméleti keretezésben érintettem azokat a térségi kutatásokat (is), amelyeket az elemzés során – összehasonlításként – használok, de fontosnak gondolom ezeket felsorolásszerűen felidézni.

Az ifjúságkutatások esetében elsősorban a MOZAIK 2001 felmérés eredményeire támaszkodom (Csata et al., 2002; Szabó et al., 2002), amennyiben az elemzés szempontjából releváns, a MOZAIK 2011 kvalitatív felmérés következtéseit is figyelembe veszem (Szabó et al., 2013), de reflektálok a Magyar Ifjúság Kutatás 2016 egyes megállapításaira is (Székely, 2018; Nagy, 2018; Veres, 2021), hiszen ezek azok az ifjúságszociológiai adatfelvételek, amelyek mind a négy vizsgált régiót érintették.

A témához kapcsolódó első összehasonlító felmérésként figyelembe veszem a Kárpát Projekt 1997-es romániai és szlovákiai eredményeit (Csepeli et al., 1998; Csepeli – Örkény, 1998; Culic et al., 1999; Csepeli et al., 2000; Csepeli et al., 2002), illetve a Kárpát Panel 2007-es survey vonatkozó elemzéseit is (Papp – Veres, 2007; Papp, 2008; Veres, 2008). Ugyanakkor az összehasonlítást olykor kiegészítem csak az egyes régiókra vonatkozó kutatások eredményeivel is, például a 2000-ben készült Társadalmi kapcsolathálók és nemzeti identitás Erdélyben című kutatással (Veres, 2005), valamint a 2010-es Kárpát Panel erdélyi elemzéseivel – mivel a többi régióban nem került sor az adatfelvételre – (Veres – Papp, 2012), illetve az Erdélyi magyar fiatalok 2013 survey eredményeivel (Barna – Kiss, 2013; Kiss, 2013), a kárpátaljai adatok értelmezésénél a Tandem 2016,

⁶¹ A témában publikált korábbi tanulmányomban a nemzettagságok mintázatait elemeztem (Zsigmond Csilla: „Közösen élünk” – a nemzethez tartozás és a többes nemzeti kötődés mintázatai kisebbségi helyzetben In: *Regio*. 28. évf. 2020/4. szám, 5–44). Az itt szereplő szövegrész megegyezik a tanulmány vonatkozó bekezdéseivel (Zsigmond, 2020, 15–16).

illetve a Summa 2017 felmérés vonatkozó megállapításaival (Ferenc, 2017; Ferenc – Kovály, 2020).⁶²

4.2. A nemzethez tartozás és ennek jellemzői⁶³

A GeneZYs 2015 ifjúságszociológiai felmérés az identitás témakörénél a nemzethez tartozás kérdését a survey módszer adta lehetőségekhez képest mélységeiben próbálta megragadni. Így amellett, hogy mind a magyar, mind a többségi nemzet vonatkozásában megkérdezte, hogy a saját kisebbségi magyar közösségét az adott nemzethez tartozónak gondolja-e a megkérdezett, nyílt kérdésben az indoklásra is rákérdezett. Közösségi szintű nemzeti kötődéseket vizsgálunk, mivel a kérdések a saját kisebbségi közösségük nemzeti kötődéseire vonatkoztak.⁶⁴

Először a nemzethez tartozás alakulását tekintjük át a MOZAIK 2001-es adatokkal összevetve, bár ez a felmérés a többségi nemzethez tartozás kérdését nem tartalmazta. Utána az indoklások mintázatainak bemutatása és elemzése következik. A többes kötődéssel kapcsolatban megfogalmazott hipotézisek tesztelése zárja le ezt a fejezetet.

A nemzeti kötődés regionális megoszlásait az 1. ábra összesíti.

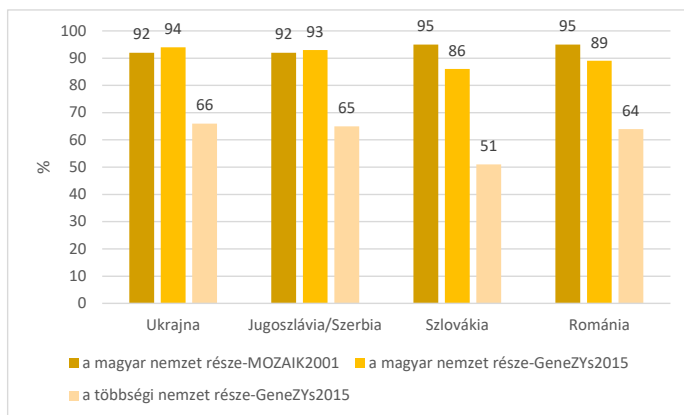
A magyar nemzeti kötődés minden régióban erős, a fiatalok 90%-a saját kisebbségi közösségét a magyar nemzethez tartozónak tekinti. A kárpátaljai és vajdasági magyar fiatalok esetében hasonló mértékű a magyar nemzeti kötődés a két vizsgált időpontban, és ez meghaladja a 90%-ot, a romániai és szlovákiai magyar fiatalok esetében pár százalékponttal kevesebb, de szintén közelít a 90%-hoz a magyar nemzethez tartozás megítélése. A regionális eltérések szignifikánsak ($\chi^2 = 24,841$; $df = 3$; $p < 0,001$).

A többségi nemzethez való tartozás esetében is szignifikánsak a regionális eltérések ($\chi^2 = 34,062$; $df = 3$; $p < 0,001$), a szlovákiai magyar fiatalok gondolják legkevésbé úgy – a megkérdezettek fele –, hogy a szlovákiai magyar közösség a szlovák nemzet része, a többi három régió magyar fiataljai esetében kéthar-

⁶² A hivatkozások során az erdélyi túlsúly nem a szerzői elfogultsággal magyarázandó, hanem azzal, hogy romániai magyar vonatkozásban a többi régiónál gyakrabban került sor szociológiai felmérésekre, és több kutató foglalkozott az elemzésünk fókuszába kerülő témával.

⁶³ A kötet témájában publikált korábbi tanulmányomban (Zsigmond Csilla: „Közösen élünk” – a nemzethez tartozás és a többes nemzeti kötődés mintázatai kisebbségi helyzetben In: *Regio*. 28. évf. 2020/4. sz., 5–44) megjelent az elemzésnek ez a része, az itt szereplő szövegrész megegyezik a tanulmány vonatkozó alfejezetével (Zsigmond, 2020, 16–20).

⁶⁴ A kérdések: Szerinted a kisebbségi (kárpátaljai, vajdasági, felvidéki, erdélyi) magyarok részét képezik-e a magyar nemzetnek?; Szerinted a kisebbségi (kárpátaljai, vajdasági, felvidéki, erdélyi) magyarok részét képezik-e a többségi nemzetnek?

1. ábra. A nemzethez tartozás regionális bontásban

Forrás: saját számítás a MOZAIK 2001 és a GeneZYs 2015 adatbázisokon

mad körüli a többségi nemzethez tartozás megítélése. A szlovákiai magyar fiatalok esetében azt láthatjuk tehát, hogy azáltal, hogy az esetükben a legalacsonyabb a magyar nemzethez tartozás aránya, ez nem jelenti azt, hogy erősebb lenne a többségi nemzethez tartozás, sőt ellenkezőleg, ez az ő körükben a legalacsonyabb, de ez még mindig a minden második megkérdezettet jelenti.

A Magyar Ifjúság Kutatás 2016 (továbbiakban: MIK 2016) is tartalmazta mindkét nemzethez tartozás kérdését, ugyanebben a megfogalmazásban, az eredmények – főként a szlovákiai magyar fiatalokra vonatkozóan – nagyobb eltéréseket mutatnak a GeneZYs 2015-ös adatfelvételhez képest, amelyet nem magyaráz a két adatfelvétel közötti időszakban bekövetkező semmilyen – a kérdéshez kapcsolódó – fajsúlyosabb történet. A MIK 2016 adatai alapján a szlovákiai magyar fiatalokra egészen más mintázat jellemző, mint a többi régió magyar fiataljaira.⁶⁵ A GeneZYs 2015-ös – és a korábbi felmérések – adataihoz képest a szlovákiai magyar fiatalok csekélyebb mértékben gondolják kisebbségi magyar közösségüket a magyar nemzet részének (76%), de jóval nagyobb arányban

⁶⁵ A nemzeti identitás témakörénél több dimenzió mentén is eltérések mutatkoztak a GeneZYs 2015 és a MIK 2016-os felmérés főként szlovákiai magyarokat érintő adatai közt (például az önmeghatározásban, erre az önmeghatározás elemzésénél visszatérek), amelyeket nehéz a két adatfelvétel időpontja közt történő eseményekkel magyarázni, így ezeket feltételezhetően a két adatgyűjtés eltérő módszertana okozhatja. A GeneZYs 2015-ös felmérés mintavételi szempontjait ismertettem a módszertani részben, azt is jelezve, hogy kérdezőbiztosok által felvett személyes lekérdezés történt mind a négy vizsgált régióban, így Szlovákiában is (erről bővebben: Papp et al., 2017). A MIK 2016-os adatfelvétel során Szlovákiában – a többi régiótól eltérően – tablettal támogatott lekérdezés történt, és a lekérdezés ideje lényegesen rövidebb volt, mint a többi régióban (Székely et al., 2017, 90). A MIK 2016-os felmérés módszertanáról lásd továbbá Székely, 2018, 479–503.

(72%-ban) tekintik a többségi nemzet részének saját közösségüket (Veres – Ruff, 2018, 410). A szerzőpáros nem ad semmilyen magyarázatot erre az eltérő viselkedésre, tanulmányukban annyit jegyeznek meg, hogy a szlovákiai adatok esetében külön leválasztották a magyar nemzetiségűeket, és ezek az arányok rájuk érvényesek, a teljes szlovákiai mintára vonatkoztatva – nem részletezve, hogy a teljes minta kiket jelöl – kevesebben nevezték saját kisebbségi közösségüket a magyar nemzet részének (69%), mint a többségi nemzethez tartozónak (71%) (Veres – Ruff, 2018, 410).

A többségi nemzeti kötődés nem újkeletű kérdés a magyar kisebbségek esetében sem, ahogyan ezt bővebben ismertettem az elméleti részben (lásd Csepeli et al., 2002; Papp, 2007; Papp – Veres, 2007; Veres – Papp, 2012; Kiss, 2013; Papp, 2014), hiszen a politikai és kulturális nemzetfelfogások a mindennapi élethelyzetben is keveredve jelentkeznek. A magyar kisebbségi helyzetet tehát a magyar és a többségi nemzethez való tartozás viszonya által, illetve a többségi közösségtől és a magyarországi magyaroktól való társadalmi közelség/távolság által is lehet értelmezni, és ennek „fordítottját” is megtalálhatjuk, hiszen a magyarországi magyarok többsége számára mind a Magyarország határain belül élő (nemzeti) kisebbségek, mind a kisebbségi magyarok a magyar nemzet részét képezik (lásd Papp, 2007; Veres – Papp, 2012; Papp, 2014). A többségi nemzethez tartozás kérdése – ahogyan ezt korábban ismertettem – a 2007-es, majd 2010-es Kárpát-panel felmérésben is szerepelt, és jelezte, hogy a magyar nemzethez való kötődés mellett a többségi nemzethez való kapcsolódás is jellemző a kisebbségi magyar közösségekre (Papp – Veres, 2007; Veres – Papp, 2012).⁶⁶ Részben erre a felmérésre adott válaszként 2013-ban az erdélyi magyarokra reprezentatív felmérésbe is bekerültek a nemzethez tartozás kérdései, illetve a román nemzethez tartozás/nem tartozás esetében ennek indoklása (Kiss, 2013). A nyílt kérdések feldolgozásánál visszatérek a 2013-as erdélyi kutatás megállapításaihoz, a kettős kötődés előfordulását ez a felmérés is alátámasztotta.⁶⁷

A nemzethez tartozás megítélése a szociodemográfiai háttér alapján kevésbé megragadható. Korcsoportok szerint például csak az említhető meg, hogy a szlovákiai magyar fiatalok esetében a legfiatalabbak körében a legmagasabb arányú a magyar nemzethez tartozás, és ez a kor előrehaladtával valamelyest csökken ($\chi^2 = 6,545$; $df = 3$; $p < 0,05$). Nemek szerint csupán a kárpátaljai magyar fiatalok többségi nemzethez tartozásában jelentkeztek szignifikáns eltérések, a kárpátaljai magyar nők nagyobb arányban gondolják a magyar kisebbsé-

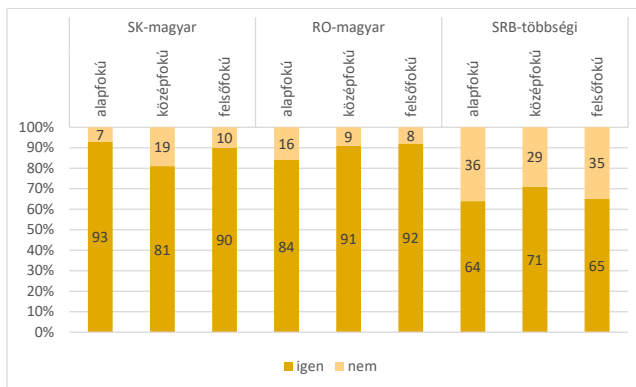
⁶⁶ A kutatási eredmények által kiváltott reakciókat ez elméleti keret vonatkozó részénél ismertettem.

⁶⁷ Még ha az értelmezésben eltérő logika is érvényesült, a kutatás azt jelezte, hogy 2013-ban a romániai magyarok 52%-a szerint kisebbségi közösségük a román nemzetnek (is) része. A magyar nemzetnek a válaszolók 85%-a szerint része.

get az ukrán nemzet részének, mint a férfiak ($\chi^2 = 3,935$; $df = 1$; $p < 0,05$). Településszerkezet szerint szintén a többségi nemzethez tartozásnál jelentkezett szignifikáns eltérés, de csak a szlovákiai magyar fiatalok körében, esetükben a városi fiatalok nagyobb arányban gondolják a szlovák nemzet részének kisebbségi magyar közösségüket, mint a vidéken élő kortársaik ($\chi^2 = 3,989$; $df = 1$; $p < 0,05$).

A szórvány jellegű településeken élő romániai magyar fiatalok körében szignifikánsan magasabb a többségi nemzetkötődés, mint a nem szórványban élőkénél ($\chi^2 = 3,990$; $df = 1$; $p < 0,05$), és ez a tendencia a kárpátaljai fiataloknál is jelentkezik. A Vajdaságban és a szlovákiai magyar fiatalok esetében nem jelenik meg ez a különbség.

Iskolai végzettség alapján sincs minden régióra jellemző eltérés, de a szignifikáns eltéréseket a 2. ábra jelzi.

2. ábra. Iskolai végzettség és nemzethez tartozás (csak a szignifikáns eltérések)

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

A magyar nemzethez tartozás esetében a szlovákiai ($\chi^2 = 12,486$; $df = 2$; $p < 0,01$) és romániai magyar fiataloknál ($\chi^2 = 7,951$; $df = 2$; $p < 0,05$) egyaránt jelentkeztek eltérések, de ezeknek az iránya nem egyforma. A romániai magyar fiatalok esetében a végzettséggel párhuzamosan nő a magyar nemzethez tartozás mértéke, a szlovákiai magyar fiataloknál ez az alapfokú végzettségűek esetében a legmagasabb (93%) és a középfokú végzettségűeknél a legalacsonyabb (81%).

A többségi nemzethez tartozás esetében csak a vajdasági magyar fiataloknál jelentkeztek az iskolai végzettség függvényében szignifikáns különbségek ($\chi^2 = 6,467$; $df = 2$; $p < 0,05$), mely alapján megállapítható, hogy a középfokú végzettségűek körében a legmagasabb azoknak az aránya, akik szerint a vajdasági magyarok a szerb nemzet részét képezik (71%), és ez mind a felsőfokú, mind az alapfokú végzettségűek esetében alacsonyabb (65%, illetve 64%).

Az eredmények alátámasztják azt a feltételezést, hogy a többes kötődések minden vizsgált régióra továbbra is jellemzőek, az ezzel kapcsolatos hipotézisek tesztelésére, magyarázómodellek építésére, az indoklások mintázatainak ismertetése után térek rá.

4.3. Nemzethez tartozás – az indoklások mintázatai⁶⁸

A felmérés keretében mind a magyar, mind a többségi nemzethez tartozás vonatkozásában nyílt kérdésben lehetőség adódott a válaszok megindoklására. Ezzel a módszerrel talán jobban megragadhatók a (nemzeti) kötődéseknek a hétköznapi élet során megjelenő jellemzői. Bár a magyar nemzeti kötődés a szociológiai felmérések tanúsága szerint folyamatosan magas (90% körüli), kitérek az erre adott indoklások ismertetésére is, hiszen ezáltal válik lehetővé az összehasonlítás a többségi nemzethez tartozás mintázataival. Ezt követően azoknak a válaszoknak az ismertetése következik, amelyek az arra vonatkozó indokokat tartalmazzák, hogy a kisebbségi magyar közösség miért nem része a magyar nemzetnek. Végül a többségi nemzethez tartozás/nem tartozás kérdéskörét járom körül részletesebben.

4.3.1. „Lelkileg is magyarnak születtem” – a magyar nemzethez tartozás

Korábban láthattuk, hogy a kárpátaljai magyar fiatalok 94%-a, a vajdaságiak 93%-a, az erdélyiek 89%-a és a szlovákiai magyar fiatalok 86%-a saját kisebbségi magyar közösségüket a magyar nemzet részeként értelmezi. Az indoklásokat a nyílt kérdésre adott válaszok alapján dolgoztam fel. Az 1511 értelmezhető választ a feldolgozás során több lépésben kategorizáltam, míg végül nyolc nagyobb kategóriába összesítettem – sajátosságaitak mindvégig szem előtt tartva. Az összes beérkezett válasz kódolás utáni megoszlásait a 4. táblázat összesíti.

⁶⁸ A nemzettagságok mintázatait, a nyílt kérdések feldolgozását megírtam korábban publikált tanulmányomban (Zsigmond Csilla: „Közösen élünk” – a nemzethez tartozás és a többes nemzeti kötődés mintázatai kisebbségi helyzetben In: *Regio*. 28. évf. 2020/4. szám, 5–44). A kötetnek a magyar nemzethez tartozást-nem tartozást, illetve a többségi nemzettagság megítélését taglaló részfejezetek szövegei megegyeznek a tanulmány vonatkozó alfejezeteivel (Zsigmond, 2020, 20–31).

4. táblázat. *Miért része a kisebbségi magyar közösség a magyar nemzetnek?*
(kódolt válaszok, N = 1511)

Miért része a magyar nemzetnek? Indoklás:	N	%
Spontán nemzeti azonosulás („magyarok vagyunk: nem tehetünk róla, hogy...”, „attól még...”, „azért, mert...”, „attól függetlenül, hogy...”)	558	36,9
Történelmi (közös múlt, közös gyökerek, határ, döntés, Trianon)	383	25,4
Kulturális nemzet (nyelv, kultúra, hagyomány)	253	16,7
Erős elköteleződés (több motivációegyüttes felsorolása)	101	6,7
Szubjektív önbesorolás	61	4
Érzelmi	50	3,3
Magyar/kettős állampolgárság	49	3,3
Egyéb	56	3,7
Összesen	1511	100

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

A válaszok legnagyobb része (37%) talán leginkább a spontán nemzeti azonosulással hozható összefüggésbe, a kisebbségi magyar közösség azért része a magyar nemzetnek, „mert magyarok vagyunk”, és ez gyakran minden további magyarázat nélkül, nagyrészt ebben a formában fogalmazódik meg, vagy olykor kiegészül a magyarázattal: „nem tehetünk róla, hogy.../attól még.../azért, mert.../attól függetlenül, hogy... itt születünk/nem Magyarországon születünk, magyarok vagyunk”.

A „születés” ezekben az esetekben elsősorban a (határokkal elválasztott) földrajzi területtel kapcsolódik össze: például „ugyanolyan magyarok vagyunk, csak a határ másik oldalára születünk”. Az etnikai eredetre (és biológiai meghatározottságra) ennél explicitebben utaló „születés” összesen 15 válaszban fogalmazódott meg: „mert magyarnak születtem”, és az alacsony elemszám miatt nem képez önálló kategóriát.

A következő kategória, amely a válaszok egynegyedét összesíti, a közös történelmi múlt, melyet a Trianoni döntés ebben az értelmezésben nem írhat felül: „történelmi közös múlt”, „mert attól, hogy Trianon elválasztott minket határilag Magyarországtól, mi magyarok vagyunk”, „történelmi gyökerek miatt, mi is magyarok vagyunk”, „Trianon előtt ősünk is magyarok voltak, és most is csak egy határ választ el minket”.

A válaszolók közel egyötöde (17%) a kulturális nemzeti jellemzőkhöz sorolható indokokat nevezte meg magyar nemzeti identitása alapjaként – a nyelvet, kultúrát, hagyományokat: például „a kultúra, nyelv összeköt”, „anyanyelve magyar, magyar egyházhoz tartozik és követi a kulturális szokásokat”, „végül is nekik is magyar az anyanyelvük”.

Az ismertetett három kategória a válaszok közel 80%-át összesíti. A válaszok megfelelő árnyalása érdekében első lépésben fontos a többi kategóriát is ismertetni, majd második lépésben, a regionális szintű elemzés során, ezeket egy nagyobb kategóriába összevonni.

Fontos jellemzője lehet a nemzethez tartozásnak a szubjektív önbesorolás, mely explicit módon a válaszok 4%-ban jelentkezett: például „aki magyarnak vallja magát, az része a magyar nemzetnek”, „ha valaki magyarnak vallja magát, annak oka van, és ezt tiszteletben kell tartani, ez szabad döntés”, „aki magyarnak vallja magát, a világ bármely pontján született, a magyar nemzethez tartozik...”.

A nemzethez kifejezetten érzelmi alapon történő közelítések a válaszok 3%-át teszik ki. A kisebbségi helyzetből fakadó különböző érzelmi megközelítéseket ebbe a kategóriába soroltam, így a *kisebbségi küldetéstudat* több megjelenésével is találkozhatunk a kategórián belül, például: „a határon túli magyaroknak erősebb a nemzeti identitása, mert sokkal nagyobb kihívás a magyarságuk megtartása”, „magyarnak lenni az magasztosabb dolog, mintsem a Magyarország határai közé zárt érzés legyen”, „ezek az igazi magyarok”, „igen, mert magyarul álmodunk és magyarul sírunk”.

A magyar/kettős állampolgárságot magyar kisebbségi közösségüknek a magyar nemzethez való tartozása okaként 49 válaszadó nevezte meg (3%), és ez az érvelés minden bizonnyal a könnyített honosítás következményének tulajdonítható. Az ide sorolt válaszokra példa: „kérhetem a honosítást”, „igen, mert adott a lehetőség a kettős állampolgárságra”, „mert megvan az állampolgárság”.

Az erős elköteleződéssel jelzett kategóriába azok a válaszok kerültek, amelyek minimum két (de általában több) kategóriába sorolható érvelést tartalmaztak, és ezek a válaszok 7%-át jelentik. Például: „mert magyarok vagyunk, közös nyelv, kultúra, hagyomány, szokások, vallás, történelem”.

Az „egyéb” kategóriába 56 válasz került (4%), és ezek közt megjelenik a magyarországi támogatásokra való utalás, mint a nemzethez tartozás indoka, például „Magyarországot gazdaságilag segíti az itteni magyarokat”, de ide soroltam azokat a válaszokat is, amelyek a kettős nemzetságra vonatkoztak – például „mi szlovákiai magyarok két nemzethez is tartozunk egyaránt, magyar és szlovák nemzetiségűek vagyunk” –, mivel nem volt túl gyakori ezen választípus előfordulása.

Az indoklások mintázataiban nem mutatkoztak szignifikáns eltérések a többes nemzeti kötődésűek és a nem többes kötődésűek közt ($\chi^2=10,989$; $df = 7$; $p = 0,139$).⁶⁹

⁶⁹ A többes kötődésű–nem többes kötődésű dichotóm változó kialakítását a nyílt kérdésekből kibontakozó kötődési mintázatok bemutatása után ismertetem, a többes kötődés magyarázómodelljeinél.

Regionális szinten azonban szignifikánsak az eltérések, ezeket az 5. táblázat összesíti.

5. táblázat. Miért része a kisebbségi magyar közösség a magyar nemzetnek?
Regionális bontásban a %-os megoszlások ($\chi^2 = 112,181$; $df = 18$; $p < 0,001$)

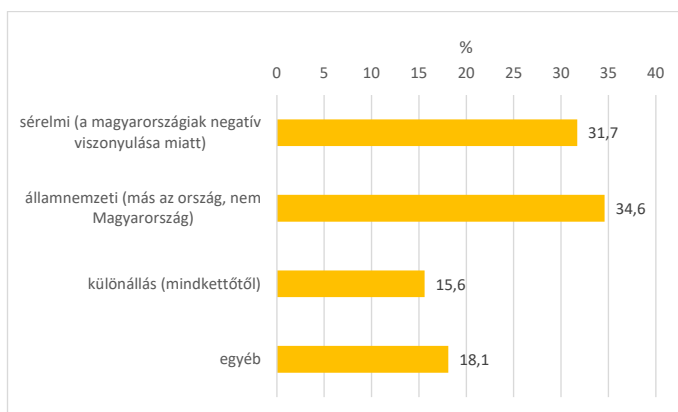
	Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély	Összesen
Kulturális nemzet (nyelv, kultúra, hagyomány)	13	14	17	22	17
Történelmi (közös múlt, közös gyökerek, határ, döntés, Trianon)	38	28	16	23	26
Spontán nemzeti azonosulás („magyarok vagyunk: nem tehetünk róla, hogy...”/ „attól még...”, „azért, mert...”/ „attól függetlenül, hogy...”)	36	35	37	42	38
Szubjektív önbesorolás	1	6	9	3	4
Erős elköteleződés	7	11	8	4	7
Érzelmi	2	3	7	3	4
Egyéb	3	3	6	3	4
Összesen	100	100	100	100	100

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

A kárpátaljai magyar fiatalok jóval nagyobb arányban neveztek meg okként a közös történelmi múltat (38%), mint a többi régió fiataljai, akik közül legkevésbé a szlovákiai magyarok hivatkoztak erre (16%). A spontán azonosulás „magyarok vagyunk” formulája legnagyobb mértékben a romániai magyar fiataloknál jelentkezett (42%), akárcsak a kultúrnemzeti jellemzőkhöz sorolható okok (22%). A szlovákiai magyar fiatalok esetében a legjelentősebb a szubjektív önbesorolás, mint a nemzethez tartozás fő jellemzője (9%), de körükben jelentősebb az érzelmi okok megnevezése (7%) és az egyéb okok is (6%). A magyar/kettős állampolgárság válaszlehetőséget elemszámi korlátok miatt szűrtem. A vajdasági magyar fiatalok közül nagyobb arányban neveztek meg több okot, mint a nemzethez tartozás magyarázatát (11%), illetve az ő körükben is fontosabb a szubjektív önbesorolás (6%), mint az erdélyi és kárpátaljai magyar fiatalok esetében.

4.3.2. „Sehova se tartozunk igazán, vagy mindkét helyre – magam sem tudom” – miért nem része a magyar nemzetnek

Mind a négy vizsgált régióban magas a magyar nemzethez tartozást vélelmezők aránya, így értelemszerűen jóval kevesebb válasz érkezett annak indoklására, hogy a saját kisebbségi közösségük miatt nem része a magyar nemzetnek. A kárpátaljai magyar fiatalok 6%-a, a vajdaságiak 7%-a, a szlovákiai magyar fiatalok 14%-a és az erdélyiek 11%-a válaszolta azt, hogy közösségük nem része a magyar nemzetnek. Az indoklásra összesen 126 értékelhető válasz érkezett, ám a nagyon alacsony elemszám ellenére is érdekesnek gondolom a válaszok mintázatait megvizsgálni. A válaszokat kódolás után, több lépést követően végül négy nagyobb kategóriába soroltam – megőrizve azok érvelési sajátosságait.

3. ábra. Miért nem része a kisebbségi magyar közösség a magyar nemzetnek? (kódolt válaszok %-ban, N=126)

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

Leginkább két nagyobb csoportba rendeződtek a válaszok, ezek közül a leggyakrabban hivatkozott érvek az államnemzeti/polgári jellemzők közé sorolhatók, a másik fontos kategória a magyarországiaknak tulajdonított negatív viszonyulás miatti séreلمي okokat tartalmazza.

A válaszolók 35%-a valamilyen megfogalmazásban az országot helyezte érvelése középpontjába (N=44), és arra hivatkozva nem tekintette saját magyar kisebbségi közösségét a magyar nemzet részének: például „mindenki annak az országnak a nemzetéhez tartozik ahová született”, „nem élünk Magyarországon, ezért nem”, vagy „mert Ukrajnában (Szerbiában/Szlovákiában/Romániában) élünk” – minden régió fiataljaitól megfogalmazódott ilyen érvelést tartalmazó válasz.

A másik nagyobb kategória a magyarországi magyaroknak tulajdonított negatív viszonyulásokat összesíti, és ez a válaszok 32%-át jelenti (N=40), ezekre példák: „a magyarországi magyarok lenéznek minket”, „a magyarországiak nem tekintenek minket magyarnak”, „a magyarországi magyarok nem fogadnak el minket magyarnak, az ő szemükben mi szlovákok (ukránok/románok/szerbek) vagyunk” – ez a választípus is megjelent minden régióban.

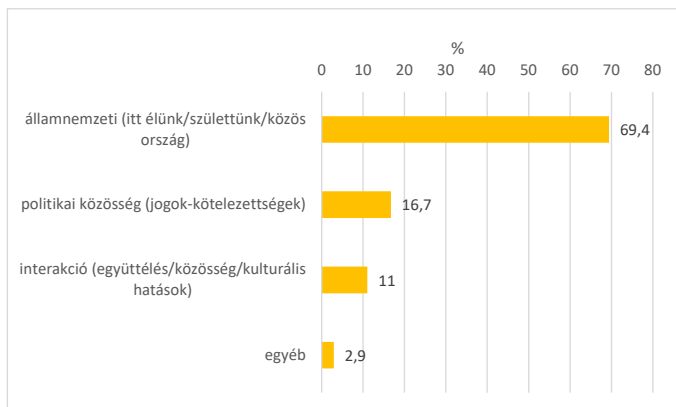
Következő kategória az „elkülönülés”, a különállás mind a magyar, mind a többségi nemzettől/országtól. Ez a válaszok 16%-ára volt jellemző (N=20). Példa ezekre a válaszokra: „már egy ideje nem. Igazából sehova sem tartozunk”, „se nem szerbek, se nem magyarok, inkább mentális közösség”, „mi felvidékiek nem tartozunk se ide, se oda igazán”, „szerintem mi székelyek vagyunk/külön kultúra”.

A válaszok 18%-a a meglehetősen heterogén „egyéb” kategóriába sorolható (N=23), példa ezekre: „nem vagyok nemzetpárti”, „politikai lobby”, „nem ők fizetik az adómat, nem szeretek magyarkodni”, „azért, mert mindegyik fut a vagyon után”.

Következtetésként megfogalmazható, hogy az indoklások alapján elsősorban a más országban élés, azaz a polgári nemzet logikájába helyezhető érvelés jelenik meg, ezt követi a magyarországiaktól elszenvedett sérelmi érvelés, majd a regionális kisebbségi magyarok különállása mind a többségi nemzettől, mind a magyarországi magyaroktól.

4.3.3. „Közösen élünk” – a többségi nemzethez tartozás

A magyar nemzeti kötődés mellett a kérdőívben a többségi nemzeti kötődésre is rákérdeztünk. A GeneZys 2015 ifjúságszociológiai felmérés eredményei alapján a kárpátaljai magyar fiatalok 66%-a, a vajdaságiak 65%-a, a szlovákiai magyar fiatalok 51%-a és az erdélyiek 64%-a értékeli úgy, hogy kisebbségi magyar közössége a többségi nemzethez (is) tartozik. Az indoklásra ez esetben is nyílt kérdés formájában kérdeztünk rá, a 984 értékelhető választ utólag kódolva, ezek megoszlását a 4. ábra mutatja.

4. ábra. Miért része a kisebbségi magyar közösség a többségi nemzetnek? (kódolt válaszok %-ban, N=984)

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

A válaszok több mint kétharmada (69%) az adott országhoz/határhoz/területhez kötődik, a „*jus soli*” szervezőelve alapján, s mint ilyen, az államnemzeti nemzet-konceptió elemeként (is) értelmezhető, ezért ez a címke jelöli ezt a válaszkategóriát. A már említett 2013-as erdélyi felmérés során is a válaszok több mint kétharmada a területi érvelés típusába tartozott (Kiss, 2013, 82). A következő választípus is ehhez kapcsolódó, de explicitebben nevezi meg a politikai közösség sajátosságait, ezért külön kategóriaként szerepel, jelezve, hogy ezek hasonló logika mentén értelmezhetők, de megkülönböztetésük talán a kötődés fokozatait/erősségét jelezheti. Azok tehát, akik az állampolgári jogokat és kötelezettségeket neveztek meg indoklásként, a válaszolók 17%-át teszik ki, illetve az együttélést, az interakciót, a kölcsönös hatásokat középpontba helyezők a válaszolók 11%-át jelentik. A továbbiakban az egyes kategóriákon belüli válaszok részletezésére teszünk kísérletet.

Az államnemzeti érvelés kategóriájába tartozó válaszok több árnyalatban nevezik meg ezt az országhoz kötődést, vagy Kiss megnevezésében a területkomponenst (Kiss, 2013, 82).⁷⁰ A kategórián belüli leggyakoribb válaszok az „itt élünk” meghatározáshoz kapcsolódnak. Ezek a válaszok általában érzelmileg semlegesek: „itt élünk”, „itt lakunk”, „itt élünk Ukrajnában (Szerbiában/Szlovákiában/Romániában)”, „aki az országban él, az része az adott nemzetnek”, illetve szintén gyakori a „mert ebben az országban élünk” megfogalmazás is.

⁷⁰ Mivel gyakran szerepel ezekben a válaszokban, hogy az országban élnek, illetve sokszor meg is nevezik az adott országot – Ukrajna, Szerbia, Szlovákia, Románia –, találóbannak éreztük az országhoz kötődés megnevezést, mint a Kiss által használt területkomponenst.

Az érzelmileg semleges válaszok mellett érzelmileg kevésbé semlegeseket is találunk, melyek egy része inkább pozitív, másik része inkább negatív viszonyulást jelez. Példák az inkább pozitív viszonyulást jelző válaszokra: „mert együtt élünk”, „mert itt élünk és egy társadalom vagyunk”, „mert itt élünk, és ide tartozunk, beszéljük azt a nyelvet is”, „egy közösségben élünk, ebben a kulturális közegben fejlődünk”, „az évtizedek alatti együttélés összeköt minket”. Az ehhez a kategóriához tartozó negatív viszonyulást jelző válaszokat pedig a következő példák szemléltetik: „arról nem tehetnek, hogy egy másik állam területén élnek”, „csak mert itt élünk”, „itt élünk, ha tetszik, ha nem”, „mert muszáj itt élnünk”.

A kényszerközösségnek egyértelműbb megfogalmazásai is megtalálhatók: „ha tetszik, ha nem az”, „igen, mert itt ragadtunk és ez ellen nem tehetünk semmit”, „az országhatár és a környezet rákényszerít bennünket”, „a határ miatt”.

Szintén ebbe a kategóriába tartoznak az „itt születünk” érveléshez kapcsolódó válaszok: „mert itt születünk”, „mert itt születünk és egy országban élünk”. Ezen belül is találunk erősebb pozitív viszonyulásokat – például „itt születtem, itt is állampolgár vagyok és szeretem a hazámat” –, illetve negatívabbakat is – például „mert itt születünk, csak mint kisebbség vagyunk része”.

Az „ide tartozunk” érvelésre is számos példát találunk, amelyek szintén ehhez a válaszkategóriához tartoznak: „mert ide tartozunk”, „mert az ukrán (szerb/szlovák/román) államhoz tartozunk”.

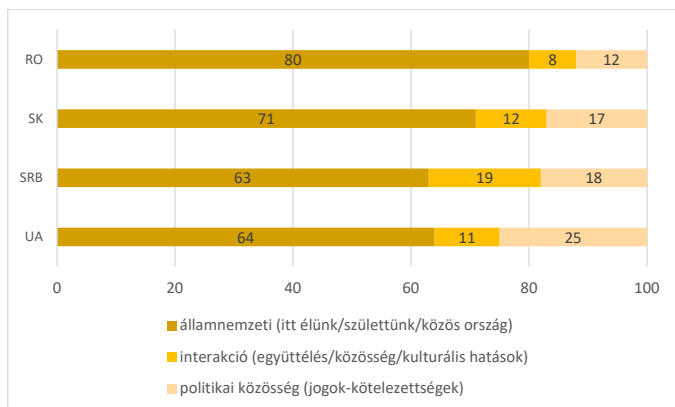
Mivel az itt élünk/születtünk/ide tartozunk típusú válaszok gyakran az országgal/állammal, valamint az állampolgársággal összekapcsolva fogalmazódtak meg, az állampolgárságra hivatkozó válaszok is részét képezik ennek az államnemzeti kategóriának, és ez azért is indokolt, mert ugyanazon logika mentén fogalmazódnak meg ezek az érvelések. Példák erre: „állampolgárság”, „ide tartozunk, állampolgárok vagyunk”, „mert állampolgárságunk ukrán (szerb/szlovák/román)”, „ide születtem, állampolgár vagyok”.

A válaszok egy külön csoportját alkotják a politikai közösség ismérveit hangsúlyosabban idéző érvelések, amelyek a jogokhoz, kötelezettségekhez, adózáshoz kapcsolódóan fogalmazódtak meg, és a válaszok 17%-át jelentik. Példák ezekre: „mert politikailag szavazó jogú állampolgárok”, „mert tulajdonképpen itt élünk, a szlovák törvények hatályosak nálunk is”, „romániai közösségben élünk a RO törvények szerint”, „azonos jogaink vannak, mint a románoknak”, „itt, ide termeljük a pénzt, részesei vagyunk az ország életének”.

A harmadik kategóriába sorolt válaszok az együttélést, a kölcsönhatást, az interakciót hangsúlyozták, ez a válaszok 11%-át teszi ki. Ezekre példák: „valamilyen szinten része vagyunk, mert itt élünk és vettünk át tőlük kulturális dolgokat, valamint ők is tőlünk”, „a kárpátjai magyarok ápolják az ukrán kultúrát is”, „a történelem során a két kultúra keveredett, kiegészítik egymást”, „átvettük elemeit a kultúrájuknak, mentalitásuknak, szokincsüknek”, „egy közösségben élünk, ebben a kulturális közegben fejlődünk”.

A válaszok 3%-a került az „egyéb” kategóriába, ezekre példa: „neveléstől függ”, „népszámláláskor hasznos”, „sokan vegyes házasságból születnek, itt élünk”, „csak papíron”, „mert népszámláláskor minket is a románokhoz számlolnak”.

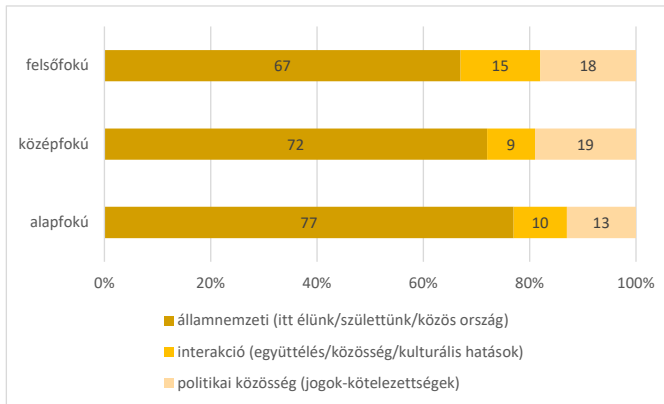
Amennyiben regionális bontásban nézzük a többségi nemzethez tartozás indoklását, szignifikáns eltéréseket találunk.

5. ábra. Miért része a kisebbségi magyar közösség a többségi nemzetnek?
Regionális bontásban %-os megoszlások ($\chi^2=37,633$; $df=6$; $p<0,001$)
Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

A romániai magyar fiatalok esetében a legmarkánsabb az államnemzeti logikába sorolható érvek jelenléte (80%), a tágabban értelmezett politikai közösség szempontjait felsorakoztató válaszok a kárpátaljai magyar fiatalok körében a leggyakoribbak (25%), míg az interakcióra, a sorsközösségre, a kölcsönös hatásra való hivatkozás a vajdasági magyar fiatalokra a legjellemzőbb a régió fiataljai közül (19%).

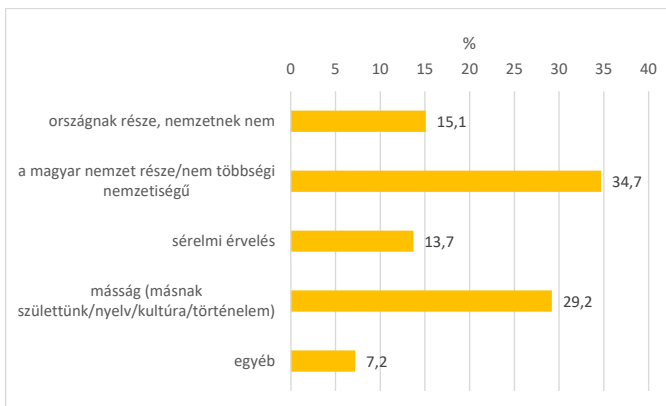
Az iskolai végzettség szerint is szignifikáns eltérések jelentkeztek (6. ábra). Ez alapján megállapítható, hogy az alapfokú végzettségűek körében a leggyakoribb az államnemzeti indoklás (77%), a felső- és középfokú végzettséggel rendelkezők körében magasabb a politikai közösség eszközrendszerére való hangsúlyosabb hivatkozás (18%–19%), és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében a legmagasabb az interakció alapú érvelés (15%), azaz az identitásra való reflektáltság az iskolai végzettséggel párhuzamosan növekszik, mint ahogyan azt korábbi kutatások is jelezték (pl. Csepeli, 1992; Csepeli et al., 2002). Ugyanakkor szem előtt kell tartanunk, hogy a célpopuláció életkori sajátosságai miatt az iskolai végzettség még mozgásban van, a legfiatalabbaknak – már csak életkorukból adódóan is – alacsonyabb az iskolai végzettségük.

6. ábra. Miért része a kisebbségi magyar közösség a többségi nemzetnek? Iskolai végzettség szerinti %-os megoszlások ($\chi^2=10,360$; $df=4$; $p<0,05$)
Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

4.3.4. „Nemzethez nem, országhoz igen” – miért nem része a többségi nemzetnek?

Az összes megkérdezett 39%-a válaszolta azt, hogy kisebbségi magyar közössége nem képezi a többségi nemzet részét. Az indoklások megoszlásait a 7. ábra szemlélteti.

7. ábra. Miért nem része a kisebbségi magyar közösség a többségi nemzetnek? (kódolt válaszok %-ban, $N=548$)
Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

A válaszok nagyobb szóródást mutatnak, mint a többségi nemzethez tartozás esetében. A leggyakoribb indokként a magyar nemzethez való tartozás jelenik meg, mely a válaszadók valamivel több mint egyharmadánál megfogalmazódik (35%). Ezen érvelés alapja a nemzethez tartozás kizárólagossága, és ezáltal implicit módon a – különböző jellemzőkkel bíró – többes nemzeti kötődés elutasítása (N=190). Összevetve a 2013-as erdélyi felmérés vonatkozó eredményeivel, abban az esetben is a kizárólagos nemzettagság volt a leggyakoribb válasz, bár ennél kisebb előfordulással (Kiss, 2013, 85). Ezek az érvelések vagy kifejezetten a magyar nemzethez tartozást nevezik meg indokként, vagy kiegészítik azzal, hogy emiatt nem tartoznak a többségi nemzethez, illetve ebbe a kategóriába soroltam – a gyakori összekapcsolódás miatt – azokat a válaszokat is, amelyek a többségi nemzethez tartozás tagadását fogalmazták meg. Példák az ebbe a kategóriába sorolt választípusokra: „nem, mert magyarnak tartom magam”, „nem ukránok (szerbek/szlovákok/románok) vagyunk, két nemzetiséghez nem lehet tartozni.”, „nem vagyunk szlovákok (ukránok/szerbek/románok)”. Ennek a típusnak a legerősebb jellemzője tehát a magyar nemzeti kötődés kizárólagossága.

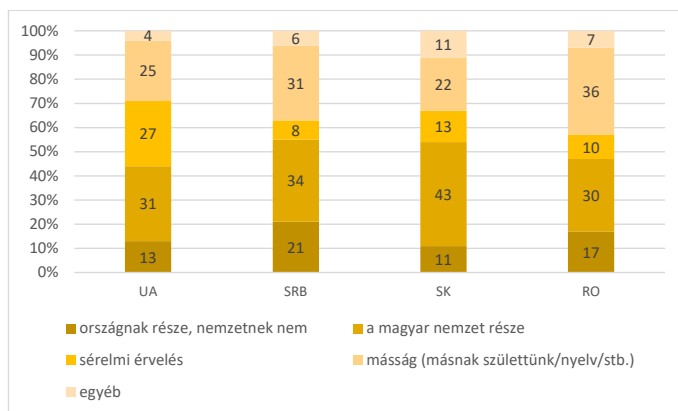
A következő érvelés, mely a válaszok közel 30%-át összesíti és a második leggyakoribb típust jelenti (N=160), a másság/különállóság valamilyen – nyelvi, kulturális, történelmi stb. – megfogalmazásához kapcsolódik, például: „az erdélyi magyarok teljesen eltérnek a román társadalomtól, mentalitás, életstílus, értékrend tekintetében”, „azért, mert sem a nyelvünk, sem a kultúránk, sem az ünnepeink nem egyformák”, „bár itt élünk és befolyásoljuk az országot, eltérőek a szokásaink, vallásunk stb.” Ezekben a válaszokban az összeférhetetlen másság hangsúlyozódik ki.

A válaszok 15%-a a politikai nemzet elutasításaként is értelmezhető, ahol az országhoz való tartozás nem jelent egyben nemzethez tartozást is (N=83): „csak állampolgárok vagyunk”, „a határon belülség nem ok arra, hogy az adott ország nemzetét képezzük”, „a nemzetiség nem a területtől függ”, „a nemzetnek nem, csak az államnak”.

Az előző kategóriát megközelítő gyakorisággal jelentek meg sérelmi érvelések (N=75): „a politika úgy alakítja, hogy ne fogadjanak el minket”, „az ukrán (szerb/szlovák/román) nemzet ellenséges a magyarokkal szemben”, „elnyomásban részesül a magyar nép”, „elutasítók velünk”.

Végül 39 választ összesít a meglehetősen heterogén egyéb kategória, ilyenek például: „csak”, „helytelen kérdés”, „mert nem”, „mert ez csak most van így 90 éve, ki tudja meddig”, „nincs, ami összetart”, „nincs autonómiánk”, „úgy érzem, hogy nem”, „nincs elég intenzív viszony, túl nagyok az ellentétek” stb.

A regionálisan jelentkező szignifikáns eltéréseket a 8. ábra összegzi.

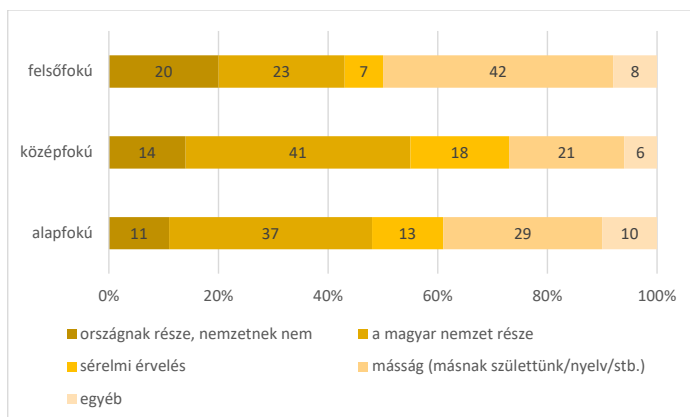
8. ábra. Miért nem része a kisebbségi magyar közösség a többségi nemzetnek? Regionális bontásban %-os megoszlások ($\chi^2=38,405$; $df=12$; $p<0,001$)
Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

A szlovákiai magyar fiatalok esetében a legerősebb a kizárólagos magyar nemzethez tartozással való érvelés annak magyarázataként, hogy miért nem része a szlovákiai magyar kisebbség a szlovák nemzetnek (43%). A többségtől való különbözőség hangsúlyozása a romániai magyar fiatalok körében a legfontosabb (36%), az ő esetükben ez a legjellemzőbb válaszkategória. A sérelmekre való hivatkozás sokkal jelentősebb mértékben jelentkezik a kárpátaljai magyar fiatalok körében (27%), mint bármelyik másik régióban, feltételezhetően szoros összefüggésben a közelmúlt ukrainai történéseivel.⁷¹ Ehhez képest a vajdasági magyar fiatalok esetében mindössze a válaszok 8%-át jellemezte valamilyen sérelmi érvelés, az ő esetükben a legmagasabb azonban az állammemzeti érvelés elutasítása – a kisebbségi magyar közösség az országnak része, a nemzetnek nem (21%).

Az iskolai végzettség függvényében is szignifikáns különbségeket találunk.

A felsőfokú végzettséggel rendelkezők esetében a leggyakoribb a különállóság, a másság hangsúlyozása a többségi nemzettől való elkülönülésről szóló indoklásokban (42%). Másik jellemzője a magas iskolai végzettségűeknek, hogy érvelésükben a legkevésbé hivatkoznak a magyar nemzethez tartozásra mint kizárólagos nemzeti identitásra, amely miatt nem tekinthető az adott kisebbségi magyar közösség a többségi nemzet részének (27%). Ezzel párhuzamosan, a sérelmi indokokra való hivatkozás is sokkal csekélyebb mértékben jelentkezik, mint az alsó- és középfokú végzettségűek esetében. Ugyanakkor az állam-

⁷¹ A 2015-ös és azt megelőző ukrainai helyzetre vonatkoztatva, amely például a nyelvhasználat, illetve az anyanyelvi oktatás területén visszalépést jelentett a korábbi jogkörökhöz képest.

9. ábra. Miért nem része a kisebbségi magyar közösség a többségi nemzetnek? Iskolai végzettség szerinti %-os megoszlások ($\chi^2=41,011$; $df=8$; $p<0,001$)
Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

nemzeti nemzetfelfogást is leginkább ők utasítják el a többségi nemzethez tartozás kérdésében, hiszen legnagyobb arányban náluk jelentkezik az „országának része, nemzetnek nem” érvelés. Vagyis egy sajátos helyzetudat, valamilyen (nemzeti) különállóság, reflektáltabb identitástudat a magas iskolai végzettségűekre a legjellemzőbb, és nem a kulturális nemzeti, vagy a többes kötődést elutasító attitűdből fakad a többségi nemzethez tartozás elutasítása, hanem sokkal inkább ehhez a sajátos (kisebbségi) helyzetudathoz kapcsolódik.

A nemzettagságok indoklásainak feldolgozása feltárta az eltérő kötődési mintázatokat – alátámasztva az erre vonatkozó hipotézist (**H1.a**) –, míg a magyar nemzethez való kötődés erősebb érzelmi azonosulással jár, gyakoribb kulturális nemzeti mintázatokkal, a többségi nemzethez való kötődés érzelmileg lazább, gyakoribb politikai nemzet-mintázatokkal, a *jus soli* elv alapján.

4.4. Többes kötődés, nyitottság, jóllét

Az akkulturációs modellekben, bár nincs egységes módszertan a többes kötődésre, mérik a magas etnikai (kisebbségi) és magas nemzeti (többségi) identitással (az akkulturációs modell bemutatásánál ismertetett elemzések mellett lásd Ng Tseung-Wong – Verkuyten, 2013; Berry et al., 2006; Berry – Hou, 2016), két identitáshoz való kötődéssel, függetlenül ezek erősségétől (lásd pl. Simon – Ruhs, 2008), illetve a mérés alternatívájaként új megközelítés, hogy magával a

kettős identitással való önmeghatározással vizsgálják (lásd Fleishmann – Verkuyten, 2016; Ng Tseung-Wong et al., 2019).⁷²

Elemzésemben a többes kötődést a két nemzettagságot közösségi szinten mérő változó alapján (kisebbségi közösségét a magyar nemzet részének tekint-e, illetve a többségi nemzet részének tekint-e) vizsgáltam.

Az akkulturációs modell alapján a kisebbségi magyar fiatalok körében a legjellemzőbb kötődési mintázat a többes kötődés, melyet a kizárólagos magyar nemzettagság (szegregáció) követ, jelentősen alacsonyabb mértékű a csak többségi nemzettagság (asszimiláció), illetve a legkevésbé jellemző a nemzeti kötődés iránti közömbösség (marginalizáció) (lásd 6. táblázat).

6. táblázat. Az akkulturációs modell szerinti nemzetkötődések

Akkulturációs modell	%	N
Többes kötődés	54,8	1192
Csak magyar (szegregáció)	45,3	985
Csak többségi (asszimiláció)	6,4	139
Nemzettség iránti közömbösség (marginalizáció)	4,5	74
Összesen	100	2177

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

Hipotéziseim tesztelésére létrehoztam a többes kötődésű/nem többes kötődésű dichotóm változót.⁷³

A kisebbségi magyar fiatalok többségére a többes kötődés a jellemző (54,8%),⁷⁴ szignifikáns regionális eltérésekkel.

7. táblázat. A többes és nem többes kötődések az egyes régiókon belül (szignifikáns %-os megoszlások; $\chi^2=57,170$; $df=3$; $p<0,001$)

	Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély	Összesen
Nem többes kötődésű	39,80	39,10	59,10	41,90	45,20
Többes kötődésű	60,20	60,90	40,90	58,10	54,80
Összesen	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

⁷² Abban jelent újat ez a megközelítés, hogy arra kérdeznék rá, vajon többes/kettős identitásúként határozza-e meg önmagát az egyén, és nem a külön-külön mért kötődések alapján vizsgálják.

⁷³ A mindkét nemzethez kötődők jelentik a többes kötődésűeket, a csak egyik, csak másik vagy az egyik nemzethez sem kötődők a nem többes kötődésűeket (dummy változó, 1 – többes kötődésű, 0 – nem többes kötődésű).

⁷⁴ N = 1192

A nemzettagságok megoszlásai ismeretében várható volt, hogy a szlovákiai magyar fiatalok körében lesz a legalacsonyabb a többes kötődésűek aránya, ez az egyetlen régió, ahol ez a kevésbé jellemző kötődési mintázat. A vajdasági, kárpátaljai és romániai magyar fiatalok esetében 60% körüli a többes kötődésűek aránya.

A szociodemográfiai háttérváltozók függvényében a nemzettagságok során tárgyalt eltérésekkel találkozhatunk: a többes kötődés a nők körében hangsúlyosabban jelentkezik (kivétel a Vajdaság), illetve a kárpátaljai és a romániai magyar városi fiatalokra inkább jellemző, mint vidéki kortársaikra.

A többes kötődésre vonatkozó hipotézisek tesztelését logisztikus regressziós modellek segítségével vizsgálom, amelyekben a függő változó a többes kötődést jelenti, és azt elemzem, hogy az egyes tényezők milyen eséllyel járulnak hozzá ahhoz, hogy a kisebbségi magyar fiatalok inkább többes kötődésűek (vagy inkább nem többes kötődésűek) legyenek.

Elméletileg lehetséges lenne egy fokozatosan bővülő modellbe az egyes dimenziókhöz kapcsolódó újabb változókat beemelni, de az új változók bevonásával egyre növekedő adathiány miatt, a modell megbízhatóbb eredményeket adott. Ezért inkább három részre bomlik az elemzés.

4.4.1. A többes kötődés, a saját csoporthoz, illetve a többségi nemzet(ek)hez való viszonyulás, és az előítéletesség logisztikus regressziós modelljei

A szociodemográfiai változókat beemelve a modellbe, külön-külön tárgyalom az erre az alapmodellre épülő, az egyes hipotéziscsomagokhoz kapcsolható magyarázómodelleket. Először a többes kötődésnek a saját csoporthoz (és nemzeti identitáshoz), a többségi nemzethez, és az előítéletességhez kapcsolódó hipotéziseit tesztelem. Ezt követi a jóllétre, a társadalmi integrációra és a politikai attitűdökre vonatkozó hipotézisek ellenőrzése, és végül a társadalmi értékekre és a korosztályi (ifjúsági) sajátosságokra épített modellek értelmezése.

A többes kötődést a szociodemográfiai változók függvényében kevésbé tudjuk megragadni, a regionális elemzési szintű modellek magyarázó ereje alacsony, de általános jellemzőként fontos kiemelni, hogy a nők nagyobb eséllyel többes kötődésűek, mint a férfiak (lásd 8. táblázat). Előítéletesség-vizsgálatokban találkozhatunk olyan eredményekkel, amelyek a nők elfogadóbb, toleránsabb attitűdjeit jelzik, úgy gondolom, ehhez a típusú toleranciához, elfogadáshoz hasonló a többes kötődés iránti nyitottság is (lásd pl. Papp – Zsigmond, 2020, 400).

A szubjektív anyagi helyzet a szlovákiai és kárpátaljai magyar fiatalok esetében azt jelzi, hogy a saját anyagi helyzetüket rosszabbnak gondolók nagyobb eséllyel nem többes kötődésűek. Az iskolai végzettség a kárpátaljai magyar fia-

talok esetében bír magyarázó erővel, a magasabb iskolai végzettség a nem többes kötődésűekre jellemzőbb.

8. táblázat. A többes kötődés és a szociodemográfiai háttér logisztikus regressziós modellje (1. lépés)

Változók	Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély	
I. lépés: szociodemográfiai háttér	Exp(B)	Exp(B)	Exp(B)	Exp(B)	
Szociodemográfiai háttér	nem (1 – férfi, 2 – nő)	1,707*	1,167	1,368	1,423*
	település típusa (1 – falu, 2 – város)	1,395	1,314	1,291	1,219
	szórvány-nem szórvány (1 – szórvány, 0 – nem szórvány)	0,64	0,892	1,042	0,999
	iskolai végzettség ⁷⁶	0,693*	0,769	0,853	1,057
	szubjektív anyagi helyzet ⁷⁷	0,716⁷⁸	1,078	0,711*	0,893
	életkor	1,016	1,026	0,987	1,019
Constant	2,982	0,823	1,033	0,44	
Nagelkerke R-négyzet	0,054	0,014	0,033	0,018	

* $p < 0,05$

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

A modellbe beemelve a nemzeti identitásra vonatkozó többi változót, a magyarázottság 13–17%-ra nő, kivéve a romániai modellt, ahol ez alacsonyabb (lásd 9. táblázat). A szociodemográfiai változók esetében „feloldódik” a szubjektív anyagi helyzet hatása, de a nemek szerinti különbségek egyes régiókban továbbra is megmaradnak, illetve a kárpátaljaiaknál a fiatalabbak körében nagyobb az esélye a többes kötődésnek.

A vajdasági fiatalok közül azok, akik a nemzettséghez nyitottabban viszonyulnak – a kulturális nemzettség kritériumaival vegyesen megjelennek a politikai nemzettség kritériumai is –, kötődéseikben is nagyobb eséllyel nyitottak, többes kötődésűek. Ahogyan az is kiemelhető, hogy a többes kötődésűek saját csoporttagságukat pozitívabban élik meg, magyarságukat előnyként értékelik.

A kárpátaljai magyar fiatalok esetében fordított irányú a nemzetkepciók hatása, a politikai és kulturális vegyes nemzettség a nem többes kötődés esélyét növeli.

⁷⁵ Skála: 1 – alapfokú, 2 – középfokú, 3 – felsőfokú. Az iskolai végzettség valójában még mozog, a célcsoport életkori sajátosságaiból adódóan.

⁷⁶ Skála: 1 – gondok nélkül él; 2 – beosztással jól kijön; 3 – éppen hogy meg tud élni, vagy rosszabb.

⁷⁷ A 0,05–0,1 közötti szignifikanciaszintet is figyelembe veszem, és tendenciaszerűen értelmezem a modellekben (vastagított-dőlt jelölés).

9. táblázat. A többes kötődés és a nemzeti identitás változóival kiegészült logisztikus regressziós modell (2. lépés)

Változók	Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély	
II. lépés: szociodemográfiai háttér és nemzeti identitás					
Szociodemográfiai háttér	nem (1 – férfi, 2 – nő)	1,779*	1,22	1,472⁷⁹	1,247
	település típusa (1 – falu, 2 – város)	1,468	1,115	1,257	1,274
	szórvány-nem szórvány (1 – szórvány, 0 – nem szórvány)	0,884	1,038	1,482	1,1
	iskolai végzettség	1,006	1,052	0,969	1,015
	szubjektív anyagi helyzet	0,767	0,879	0,845	1,152
	életkor	0,608*	1,155	0,815	0,95
Nemzeti identitás	nemzetkonceptió: ⁸⁰ politikai és kulturális nemzet	0,67*	1,393	1,075	0,898
	nemzetkonceptió: vállalt id. (szubjektív önbesorolás)	1,129	0,934	0,809	0,982
	nemzetkonceptió: etnikai eredet	1,076	0,921	0,952	1,032
	magyarsága: ⁸¹ előny	1,072	1,38	1,057	1,068
	magyarsága: szegyen	1,072	0,806	1,051	0,879
	magyarsága: hátrány	0,983	1,257	0,81	0,859
	nemzeti önmeghatározás: referencia kategória: egyéb regionális	0,956	1,793	2,096	1,036
	magyar	1,177	0,457	0,859	0,696
	jelzős magyar	1,107	1,015	1,416	1,361
	adott ország állampolgára	1,164	0,778	1,215	1,176
	mit tart szülőföldnek? referencia kategória: egyéb országot, ahol él	0,536	1,827	1,667	2,569*
	régiót, ahol él	0,489	1,434	1,121	2,11*
	Magyarországot, vagy a tört. Magy. a települést, ahol él vagy született	0,265	0,344	0,545	2,913
		0,178	0,96	1,533	2,266*
	mit tart hazának? referencia kategória: egyéb országot, ahol él	3,287	1,778	0,468*	1,461
régiót, ahol él	1,543	0,82	0,335**	1,183	
Magyarországot, vagy a tört. Magy. a települést, ahol él vagy született	1,127	0,568	0,544	0,693	
	2,574	2,13	0,601	0,952	
Constant	2,955	0,236	0,609	0,151	
Nagelkerke R-négyszet	0,154	0,17	0,134	0,072	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Forrás: saját számítás a GeneZys 2015 adatbázis alapján

⁷⁸ A 0,05–0,1 közötti szignifikanciaszintet is figyelembe veszem, és tendenciaszerűen értelmezem a modellekben (vastagított-dőlt jelölés).

⁷⁹ A nemzetkonceptiók részletesen az elemzés következő fejezetében szerepelnek. Három faktor különült el, a politikai és kulturális (vegyes) nemzeti faktor, a vállalt nemzeti identitás (szubjektív önbesorolást és kulturális nemzeti kritériumokat is tartalmazó) faktor, illetve az etnikai eredet (vérségi meghatározottságra – *ius sanguinis*) utaló faktor.

⁸⁰ A magyarsághoz kapcsolódó affektív viszonyulás az elemzés későbbi fejezetében kerül ismertetésre. Három faktort különböztettem meg, a magyarságot előnyként, szegyenként, illetve hátrányként megélt viszonyulásokat.

4. Elemzés

A szlovákiai és romániai magyar fiataloknál a szülőföldhöz, illetve a hazához való viszonyulásnak van hatása a kötődési mintázatokra. A többes kötődésű romániai magyarokra szülőföldkötődésükben jellemzőbb az országhoz való kötődés, azok, akik számára Románia jelenti a szülőföldet, két és félszer nagyobb eséllyel többes kötődésűek, de az erdélyiség, illetve a szűkebb lokalitáshoz – a településhez – való erősebb kapcsolódás is ezt a többes kötődésmintázatot erősíti. A szlovákiai magyar fiataloknál a hazakötődések esetében egy fordított hatás jelentkezik, az országnak, és a régióknak a hazaként való megnevezése a nem többes kötődésűekre jellemzőbb.

A szlovákiai magyarokat kihagyva, a másik három régióban a magyar állampolgárságot is beemelttem a modellbe, a nemzeti identitás korábban tárgyalt mutatóival együtt. Az ismertetett hatások mellett a vajdasági magyar fiatalok esetében mondható el, hogy a magyar állampolgárság csökkenti a többes kötődés esélyét, a magyar állampolgárságot nem igénylők kétszer nagyobb eséllyel többes kötődésűek. A másik két vizsgált régióban a magyar állampolgárság nincs hatással a többes kötődésre (lásd 19. melléklet).

Harmadik lépésben (10. táblázat) a többségi nemzethez való viszonyulást és az elfogadást mérő változókat is beemelttem a modellbe, amelyek magyarázó ereje így megnövekedett, a vajdasági fiatalok többes kötődéséből 34%-ot, a kárpátaljai és szlovákiai magyar fiatalokéból közel 30%-ot, a romániai magyar fiatalok esetében ennél kisebb arányt, 14%-ot sikerült magyarázni (lásd 10. táblázat).

A szociodemográfiai változók hatásából csak a kárpátaljaiak esetében mondható továbbra is el, hogy két és félszeres az esélye annak, hogy a nők többes kötődésűek, mint a férfiak.

A többséghez való viszonyulás részben felülírja az identitáselemek együjtjárását, a szlovákiai magyar fiatalok körében a nem többes kötődésűek számára továbbra is fontosabbak a hazakritériumok, hazájuknak Szlovákiát, illetve Felvidéket tekintik. A nemzeti önmeghatározás mintázatai alapján a szlovákiai és vajdasági fiatalok többes kötődésének esélyét erőteljesen növeli a regionális (felvidékiént, vajdaságiént való) önmeghatározás, illetve a romániai többes kötődésűekre két és félszer jellemzőbb a „romániai/erdélyi magyar” önmeghatározás.

A többes kötődés jellemzője a vajdasági és szlovákiai magyar fiatalok esetében a többségi nemzetek iránti erősebb elfogadás, mely a vajdaságiaknál kiegészül a magyarországi magyarok iránti rokonszennel is. A többes kötődés és a többségi csoportokkal szembeni pozitívabb viszonyulás összefüggéseit más vizsgálatok is kihangsúlyozták (Ward et al., 2018; Ng Tseung-Wong et al., 2019). Őshonos kisebbségi csoportok körében végzett felmérések arra is rámutattak, hogy nem csak a többségi, de más (bevándorló) csoportokkal szembeni attitűdökre is pozitívan hat a többes kötődés (Sáenz-Hernández et al., 2020; Garcia et al., 2017). Elemzésemben ez árnyaltabban jelentkezett, a kisebbségi magyar csoportok és a világhatalmak iránti erősebb rokonszenv például a nem többes kötődésű vajda-

sági magyar fiatalokra a jellemzőbb. Mint ahogyan a szlovákiai magyar fiatalok körében a „másság” iránti elfogadás a nem többes kötődés esélyét növeli. A romániai magyar fiataloknál a befolyásos társadalmi csoportok iránti rokonszenv a többes kötődésűekre, az oroszok iránti a nem többes kötődésűekre jellemzőbb.

10. táblázat. A többes kötődés és a saját csoporthoz, a többségi nemzethez és az előítéletességhez kapcsolódó hipotézisek logisztikus regressziós modellje (3. lépés)

Változók	Ukraina/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély	
III. lépés: szociodemográfiai háttér, nemzeti identitás, előítéletesség és többségi nemzethez való viszonyulás	Exp(B)	Exp(B)	Exp(B)	Exp(B)	
Szociodemográfiai háttér	nem (1 – férfi, 2 – nő)	2,574*	1,694	0,948	1,048
	település típusa (1 – falu, 2 – város)	1,489	1,284	1,055	1
	szórvány-nem szórvány (1 – szórvány, 0 – nem szórvány)	1,182	0,692	0,847	0,999
	iskolai végzettség	1,048	1,042	1,021	1,021
	szubjektív anyagi helyzet	0,627	1,33	0,671	1,218
	életkor	0,681	1,153	0,919	0,943
Nemzeti identitás	nemzetkonceptió: politikai és kulturális nemzet	0,89	1,116	1,095	0,939
	nemzetkonceptió: vállalt identitás (szubjektív önbesorolás)	0,775	1,254	0,878	0,803
	nemzetkonceptió: etnikai eredet	1,151	1,016	0,995	0,905
	magyarsága: előny	0,96	1,334	0,981	0,859
	magyarsága: szégyen	0,897	0,806	1,299	0,835
	magyarsága: hátrány	1,486	1,144	0,668⁸²	0,934
	nemzeti önmeghatározás: referencia kategória: egyéb				
	regionális	1,3	3,176	4,526	1,521
	magyar	1,04	0,666	0,929	1,387
	jelzős magyar	1,187	0,958	1,833	2,557
	adott ország állampolgára	0,98	0,423	2,185	2,009
	mit tart szülőföldnek? referencia kategória: egyéb				
	országot, ahol él	2,303	0,647	1,209	0,811
	régiót, ahol él	1,323	0,928	1,072	0,82
Magyarországot, vagy a tört. Magy. a települést, ahol él vagy született	0,562	0,124	0,583	0,942	
0,401	0,61	1,116	1,048		
mit tart hazának? referencia kategória: egyéb					
országot, ahol él	0,996	1,195	0,374*	0,964	
régiót, ahol él	0,314	0,402	0,298*	0,998	
Magyarországot, vagy a tört. Magy. a települést, ahol él vagy született	0,24	0,37	0,715	0,668	
0,579	0,733	1,189	0,494		

⁸² A 0,05–0,1 közötti szignifikanciaszintet is figyelembe veszem, és tendenciaszerűen értelmezem a modellekben (vastagított-dőlt jelölés).

Előítéletek és többségi viszony	rokonszenv: ⁸³ többségi nemzetek				
	rokonszenv: kisebbségi magyarok	1,159	2,068**	1,561*	1,324
	rokonszenv: világhatalmak	0,983	0,546**	0,786	0,952
	rokonszenv: „mátság”	1,562	0,567*	0,712	0,816
	rokonszenv: hátrányos helyzetű csop.	1,121	0,856	0,597*	0,874
	rokonszenv: befolyásos társ.-i csop.	0,912	1,15	1,32	1,175
	rokonszenv: magyarországi magyarok	0,695	1,066	1,287	1,356*
	rokonszenv: magyarországi magyarok	1,417	1,638*	1,383	1,073
	rokonszenv: oroszok	0,97	1,148	1,199	0,786
	államnyelv ismerete ⁸⁴	1,167	0,77	0,804	0,767*
magyar-többségi viszony (múltban) ⁸⁵	magyar-többségi viszony (múltban) ⁸⁵	1,337	0,61	2,107*	1,171
	magyar-többségi viszony (jövőben) ⁸⁶	1,266	1,293	1,048	1,163
	FB-háló homogenitása ⁸⁷	0,718	0,992	0,571*	0,706**
Constant	0,222	2,208	0,584	0,984	
Nagelkerke R-négyzet	0,292	0,344	0,292	0,14	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Forrás: saját számítás a GeneZys 2015 adatbázis alapján

Meglepő módon az államnyelv jobb ismerete a romániai magyarok esetében a nem többes kötődésűekre jellemzőbb.⁸⁷

A Facebook-háló heterogenitása, a nagyobb arányú többségi nemzetiségű FB-ismerőssel való rendelkezés azonban mind a romániai magyar fiatalok körében, mind a szlovákiai magyar fiataloknál a többes kötődés esélyét növeli. A szlovákiai magyar fiataloknál ez még kiegészül az elmúlt tíz évre vonatkoztatott magyar–szlovák viszony jóval pozitívabb megítélésével.

4.4.2. A többes kötődés és a jóllét, a társadalmi integráció és a politikai attitűdök logisztikus regressziós modelljei

Mivel az összehasonlítás érdekében a magyarázómodelleket is regionális bontásban vizsgálom, ennek olykor az az „ára”, hogy az egyes régiókra felépített modellek nem minden esetben szignifikánsak. A jólléttel és politikai attitűdökkel kapcsolatos hipotéziseim tesztelésére épített magyarázómodellek két régióban

⁸² Lásd 11. melléklet.

⁸³ Skála: 1 – egyáltalán nem beszéli, ... 6 – anyanyelvi szinten beszéli.

⁸⁴ Skála: 1 – romlott, 2 – nem változott, 3 – javult.

⁸⁵ Skála: 1 – romlott, 2 – nem változott, 3 – javult.

⁸⁶ Lásd 12. melléklet.

⁸⁷ A nyelvismeretet önbevallás alapján mértük, ez esetleg közrejátszhat a nehezebben magyarázható eredményben.

szignifikánsak (Kárpátaljára és Erdélyre), így csak ezeket értelmezem a továbbiakban, a másik két regionális bontású modell nem szignifikáns.

Első lépésben (lásd 11. táblázat) a szociodemográfiai háttérváltozók mellett a jóllét változóit emeltem be a modellbe, amely mindkét régióban jelez szignifikáns hatásokat, bár a magyarázottság nem túl magas arányú (7,3% Kárpátalján, és 6,2% Erdélyben). A nemek közti különbségek ez esetben is megmutatkoznak, a nők nagyobb eséllyel többes kötődésűek, Erdélyben ez kiegészül azzal, hogy az urbánus közeg növeli a többes kötődés esélyét, Kárpátalján pedig az életkornak van ilyen hatása – ha mérsékelten is –, az idősebbek nagyobb eséllyel nem többes kötődésűek.

A romániai magyar fiatalok körében a többes kötődés mind az egyéni, mind a társadalmi jólléttel összefügg, akik boldogabbak saját életükkel, és elégedettebbek a demokrácia működésével, nagyobb eséllyel többes kötődésűek. Ez utóbbi tendencia a kárpátaljai magyar fiataloknál is megjelenik, a demokráciával való elégedettség növeli a többes kötődés esélyét. Számos kutatás jelezte a többes kötődés és jóllét összefüggéseit, köztük a már idézett spanyolországi kisebbségi csoportokra vonatkozó elemzések is (pl. Sáenz-Hernández et al., 2020 Zabala et al., 2020).

11. táblázat. A többes kötődés és a jóllét logisztikus regressziós modellje (1. lépés)

Változók		Ukrajna/ Kárpátalja	Románia/ Erdély
I. lépés: szociodemográfiai háttér és jóllét		Exp(B)	Exp(B)
Szociodemográfiai háttér	nem (1 – férfi, 2 – nő)	1,609*	1,396*
	település típusa (1 – falu, 2 – város)	1,189	1,404*
	szórvány-nem szórvány (1 – szórvány, 0 – nem szórvány)	0,609	1,045
	iskolai végzettség ⁸⁹	1,021	1,028
	szubjektív anyagi helyzet ⁹⁰	0,766	1,056
	életkor	0,593*	0,982
Jóllét	élettel való elégedettség	1,086	0,971
	boldogságérzet	0,919	1,25**
	demokráciával való elégedettség	1,111⁹¹	1,123**
Constant		3,581	0,027
Nagelkerke R-négyzet		0,073	0,062

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Forrás: saját számítás a GeneZys 2015 adatbázis alapján

⁸⁸ Skála: 1 – alapfokú, 2 – középfokú, 3 – felsőfokú. Az iskolai végzettség valójában még mozog, a célcsoport életkori sajátosságai miatt adódóan.

⁸⁹ Skála: 1 – gondok nélkül él; 2 – beosztással jól kijön; 3 – éppen hogy meg tud élni, vagy rosszabb.

⁹⁰ A 0,05–0,1 közötti szignifikanciaszintet is figyelembe veszem, és tendenciaszerűen értelmezem a modellekben (vastagított-dőlt jelölés).

A jóllét mellett a társadalmi integrációhoz kapcsolható változókkal kiegészített logisztikus regressziós modellekben a jólléti változók korábbi hatásai megmaradtak, az újonnan bevont változóknak nincs jelentős hatása (12. táblázat).

12. táblázat. A többes kötődés és a jóllét, valamint a társadalmi integrációs változók logisztikus regressziós modellje (2. lépés)

Változók		Ukrajna/ Kárpátalja	Románia/ Erdély
II. lépés: szociodemográfiai háttér, jóllét és társadalmi integráció		Exp(B)	Exp(B)
Szociodemográfiai háttér	nem (1 – férfi, 2 – nő)	2,149**	1,385*
	település típusa (1 – falu, 2 – város)	1,356	1,351⁹²
	szórvány-nem szórvány (1 – szórvány, 0 – nem szórvány)	0,585	1,073
	iskolai végzettség	0,978	1,034
	szubjektív anyagi helyzet	0,9	1,001
	életkor	0,664	1,03
Jóllét	élettel való elégedettség ⁹³	0,975	0,992
	boldogságérzet ⁹⁴	0,877	1,25**
	demokráciával való elégedettség ⁹⁵	1,123	1,107*
Integ- ráció	FB-ismerősök száma	0,999	1
	szervezeti kötődés (1 – igen, 0 – nem)	0,726	0,775
Constant		15,886	0,023
Nagelkerke R-négyzet		0,127	0,057

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

Amennyiben a politikai attitűd-változókat is beemeljük a modellbe, a magyarázottság mindkét régióban kismértékben megemelkedik, ami a kárpátaljai magyar fiatalok többes kötődéséből közel 25%-os magyarázottságot jelent, a romániai magyar mintán belül pedig 12%-ot (lásd 13. táblázat). A nemek közti eltérés feloldódik, a szociodemográfiai változók közül csak az életkor bír magyarázó erővel, a romániai magyarok fiatalok körében az idősebbek közel kétszer nagyobb eséllyel

⁹¹ A 0,05–0,1 közötti szignifikanciaszintet is figyelembe veszem, és tendenciaszerűen értelmezem a modellekben (vastagított-dőlt jelölés).

⁹² Skála: 1–10, 1 – egyáltalán nem elégedett, ... 10 – nagyon elégedett.

⁹³ Skála: 1–10, 1 – egyáltalán nem boldog, ... 10 – nagyon boldog.

⁹⁴ Skála: 1–10, 1 – egyáltalán nem elégedett, ... 10 – nagyon elégedett.

többes kötődésűek, mint a legfiatalabbak. Az ő körükben az újonnan beemelt politikai attitűd-változóknak nincs hatása a kötődési mintázatokra, de az egyéni jóllét (a boldogságérzet), és a társadalmi elégedettség (a demokráciával való elégedettség) hatása megmarad, ezek növelik a többes kötődés esélyét.

A kárpátaljai magyar fiatalok többes kötődésében megmutatkozik a politikai attitűdök magyarázó ereje, a többes kötődés esélye szinte megduplázódik azok körében, akik politikai attitűdjeikben liberálisabbak.

13. táblázat. A többes kötődés és a jóllét, a társadalmi integráció, valamint a politikai attitűdök logisztikus regressziós modellje (3. lépés) (* $p < 0,05$)

Változó		Ukrajna/ Kárpátalja	Románia/ Erdély
III. lépés: szociodemográfiai háttér, jóllét, társadalmi integráció és politikai attitűdök		Exp(B)	Exp(B)
Szociodemográfiai háttér	nem (1 – férfi, 2 – nő)	1,938	1,464
	település típusa (1 – falu, 2 – város)	0,653	1,164
	szórvány-nem szórvány (1 – szórvány, 0 – nem szórvány)	0,499	1,255
	iskolai végzettség	0,962	1,035
	szubjektív anyagi helyzet	1,53	1,174
	életkor	0,935	1,757*
Jóllét	élettel való elégedettség	0,718⁹⁶	0,951
	boldogságérzet	1,085	1,296*
	demokráciával való elégedettség	1,078	1,136
Integ.	FB-ismerősök száma	0,999	1
	szervezeti kötődés (1 – igen, 0 – nem)	0,956	0,607
Politikai attitűdök	politikai érdeklődés ⁹⁷	0,822	1,123
	bal-jobb önbesorolás ⁹⁸	0,969	1,075
	politikai attitűd: ⁹⁹ liberális nyitottság	1,955*	1,178
	politikai attitűd: szociális biztonság	1,26	1,211
Constant		100,85	0,002
Nagelkerke R-négyszet		0,234	0,119

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

⁹⁵ A 0,05–0,1 közötti szignifikanciaszintet is figyelembe veszem, és tendenciaszerűen értelmezem a modellekben (vastagított-dőlt jelölés).

⁹⁶ Skála: 1–5, 1 – egyáltalán nem érdekel, ... 5 – nagyon érdekel.

⁹⁷ Skála: 1–7, 1 – bal, ... 7 – jobb.

⁹⁸ Lásd 13. melléklet.

4.4.3. A többes kötődés és a társadalmi értékek, valamint a korosztályi (ifjúsági) sajátosságok logisztikus regressziós modellje

A többes kötődés elemzését a társadalmi értékek és ifjúsági sajátosságok változóira épített logisztikus regressziós modell zárja. A regionális bontásban felépített modellek magyarázó ereje 12% és 21% között mozog (lásd 14. táblázat). A nemek közti különbségek eltűnnek az ifjúsági sajátosságokat mérő változóknak a modellbe emelése által, a szociodemográfiai változók közül a kárpátaljai és a szlovákiai magyar fiatalok többes kötődésére az életkornak van némi hatása, nagyobb eséllyel találunk idősebbeket a nem többes kötődésűek közt. A romániai magyar fiatalok esetében a városi közeg növeli a többes kötődés esélyét.

14. táblázat. A többes kötődés és a társadalmi értékek, ifjúsági sajátosságok logisztikus regressziós modellje

Változók		Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély
I. lépés: szociodemográfiai háttér és jóllét		Exp(B)	Exp(B)	Exp(B)	Exp(B)
Szociodemográfiai háttér	nem (1 – férfi, 2 – nő)	1,393	1,337	1,135	1,176
	település típusa (1 – falu, 2 – város)	1,72	1,281	1,16	1,469 ¹⁰⁰
	szórvány-nem szórvány (1 – szórvány, 0 – nem szórvány)	1,034	0,709	1,056	0,545
	iskolai végzettség ¹⁰¹	0,977	1,027	1,032	1,038
	szubjektív anyagi helyzet ¹⁰²	1,072	0,978	0,719	1,003
	életkor	0,537*	1,169	0,627	1,091
Társadalmi értékek ¹⁰³	hagyományos értékek	1,264	0,943	1,266	1,109
	normakövetés	1,279	0,939	0,989	1,11
	materiális értékek	1,051	1,005	1,011	0,836
	sikerorientáltság	1,021	0,909	0,77	0,967
	társadalmi felelősségvállalás	0,894	1,349	1,696**	0,935
	önállóság	1,033	1,02	0,778	1,131
	személyes kapcsolatok	0,926	1,059	0,924	0,952

⁹⁹ A 0,05–0,1 közötti szignifikanciaszintet is figyelembe veszem, és tendenciaszerűen értelmezem a modellekben (vastagított-dőlt jelölés).

¹⁰⁰ Skála: 1 – alapfokú, 2 – középfokú, 3 – felsőfokú. Az iskolai végzettség valójában még mozog, a célcsoport életkori sajátosságaiból adódóan.

¹⁰¹ Skála: 1 – gondok nélkül él; 2 – beosztással jól kijön; 3 – éppen hogy meg tud élni, vagy rosszabb.

¹⁰² Lásd 14. melléklet.

Szabadidős tevékenység ¹⁰⁴	magaskultúra-fogyasztó	0,725	0,778	0,597**	0,848
	alkotó	0,956	1,173	1,272	1,038
	digitális szabadidős	0,835	1,021	0,971	1,344
	sportoló	1,07	1,64**	0,998	1,005
	hírfogyasztó	0,624	0,898	0,899	0,884
	társasági	1,385	0,842	1,418*	0,93
	plázázó	1,828**	0,895	1,062	1,365*
Ifjúsági problémák ¹⁰⁵	általános rossz gazdasági helyzet	1,003	1,05	1,059	0,869
	lecsúszás	1,392	0,977	1,307	0,742**
	értékek válsága	0,839	1,065	0,819	1,66**
	hátrányos helyzet	1,096	1,143	0,971	0,832
	kisebbségi helyzet	0,76	0,851	1,125	1,031
	elvándorlás	1,358	1,301	1,111	1,393**
ifjúságcentrizmus ¹⁰⁶	0,986	0,988	1,019	0,961**	
Internetezés ¹⁰⁷	online játékok	1,038	0,936	0,948	0,875
	online rádiózás	0,98	1,176	1,364*	1,195
	e-ügyintézés	0,95	1,066	0,866	0,939
	tanulás és munka	0,861	0,725	1,271	1,084
	kapcsolatok és szórakozás	0,945	1,209	1,257	0,744
Constant	4,56	0,947	0,442	2,964	
Nagelkerke R-négyzet	0,205	0,124	0,196	0,176	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

A társadalmi értékek közül a társadalmi felelősségvállalás és a filantrópia mind a szlovákiai, mind a vajdasági magyar fiatalok körében a többes kötődésűekre jellemzőbb.

A kárpátaljai magyar fiatalok esetében a plázázó szabadidőtöltés közel megduplázza a többes kötődés esélyét, vagyis esetükben is összekapcsolódik egy urbánusabb életmóddal.

A vajdasági magyar fiataloknál a többes kötődésűek jellemzően gyakrabban sportolnak szabadidejükben.

¹⁰³ Lásd 15. melléklet.

¹⁰⁴ Lásd 16. melléklet. Az ifjúsági problémák mérése egy 1–4-es skálán történt, ahol az 1 jelölte, ha nagyon nagymértékben gond és 4, ha egyáltalán nem gondolják problémának, tehát valahányszor az ifjúság problémáiról beszélünk, egy fordított skálán értelmezzük az eredményeket.

¹⁰⁵ Lásd 17. melléklet.

¹⁰⁶ Lásd 18. melléklet.

A szlovákiai magyar fiatalok körében az intenzívebb társasági szabadidő, illetve az online rádióhallgatás is növeli a többes kötődés esélyét. A magaskultúra fogyasztása azonban a nem többes kötődésűekre jellemzőbb.

A romániai magyar fiatalok többes kötődésének esélyét szintén növeli a plázás és a digitális szabadidős tevékenységek preferálása, és jellemzően kevésbé gondolják ifjúsági problémának az elvándorlást, valamint az értékek válságát. Ugyanakkor a (társadalmi) lecsúszást mint ifjúsági problémát a nem többes kötődésűek látják kevésbé generációs problémának, és szintén rájuk jellemzőbb az ifjúságcentrizmussal mért felnőtt világgal szembeni lázadás.

4.3.4. A többes kötődés jellemzői – diszkusszió

A diszkusszió során a többes kötődéshez kapcsolódó hipotézisek értékelésére is kitérek, ezért a könnyebb áttekinthetőség érdekében felidézem ezeket.

H1: Feltételezem, hogy a négy régió kisebbségi magyar fiataljainak esetében a többes kötődés a legjellemzőbb.

H1.a: Hipotézisem szerint a két nemzethez való kötődés mintázatai eltérőek, a magyar nemzethez való kötődés erősebb, gyakoribbak az etnikai, kulturális kötődési érvelések, míg a többségi nemzethez való kötődés lazább, kevésbé erős, elsősorban a politikai közösség mintázatait, valamint a mindennapi élet pragmatizmusainak a jegeit mutatja.

H1.b: A többes kötődés feltételezésem szerint a kisebbségi magyar fiatalok esetében is pozitívan hat a saját csoport-hovatartozásukra,

H1.c: de erősíti az elfogadást is, pozitívan hat a csoportközi attitűdökre, a többségi nemzettel szemben,

H1.d: illetve más etnikai-társadalmi csoportokkal szemben.

H1.e: Azt feltételezem, hogy a kisebbségi magyar fiatalok körében a többes kötődés pozitívan hat a jóllétükre, az egyéni és társadalmi elégedettségére.

H1.f: Hipotézisem szerint a kisebbségi magyar fiatalok esetében kapcsolat van a többes kötődés és a politikai attitűdmintázatok közt: a többes kötődésű fiatalokra egyfajta politikai nyitottság jellemző,

H1.g: illetve ez a nyitottság értékrendjünkben is megmutatkozik.

Az első megállapítás, amit összegzésként kiemelnék, hogy a kisebbségi magyar fiatalok körében – a szlovákiai magyar fiatalok kivételével – a többes kötődés a legjellemzőbb nemzetkötődési mintázat (54,8%), az erre vonatkozó hipotézisem három régió vonatkozásában beigazolódott (**H1**). A korábbi kutatások által is jelzett többes kötődés (Papp, 2007; Papp – Veres, 2007; Veres – Papp, 2012;

Kiss, 2013; Papp, 2014) nem szorult vissza a könnyített honosítás intézményének megjelenése óta sem. Szignifikáns regionális különbségek azonban jelentkeznek, a szlovákiai magyar fiatalokra a legkevésbé jellemző (41%), míg a másik három régióban 60% körüli a többes kötődésűek aránya. Konkrétan a magyar állampolgárság meglétének csak a vajdasági magyar fiatalok körében van a többes kötődés esélyét csökkentő hatása (lásd 19. melléklet).

A logisztikus regressziós magyarázómodellek közül a saját csoporthoz és identitáshoz, a többségi nemzethez, és az előítéletességhez kapcsolódó modell magyarázó ereje a legerősebb (10. táblázat). Más kutatási eredmények alapján azt feltételeztem, hogy a többes kötődés pozitívabb csoporton belüli és csoportközi attitűdökkel, erősebb elfogadással jár (Ward et al., 2018; Ng Tseung-Wong et al., 2019). A logisztikus regressziós modellek alapján a hipotéziseim részben igazolódtak be, a többes kötődés minden vizsgált régióban erősíti a többségi nemzettel szembeni nyitottságot, elfogadást, ugyanakkor ez nem jelenti általában a tolerancia erősödését is, ahogyan ezt más kutatások jelezték (Brewer – Pierce, 2005; Huff et al., 2017; Saleem et al., 2018; Sáenz-Hernández et al., 2020). Tehát a többséggel szembeni viszonyulásban beigazolódtott a hipotézisem, a többes kötődésűek elfogadóbbak a többségi nemzettel szemben **(H1.c)**, az általános tolerancia esetében azonban árnyaltabb a kép, a hipotézisem ezen része nem igazolódtott be **(H1.d)** – legalábbis az adatbázisban rendelkezésemre álló változókkal mérve –, az elfogadás-elutasítás az egyes régiókban más-más etnikai vagy társadalmi csoporttal kapcsolatosan, de mindkét kötődési mintázatnak együttjárója (10. táblázat).

Azt feltételeztem, hogy a többes kötődés a saját csoporthoz való pozitívabb viszonyulással is együtt jár, de ez az explicit pozitív hatás csupán a vajdasági magyar fiatalok többes kötődésében mutatkozott meg, így az erre vonatkozó hipotézisem csak részben igazolódtott be **(H1.b)**. De minden régióban az otthonosság dimenzióiban megmutatkozott az adott többségi országhoz, illetve a régióhoz való erősebb kapcsolódás, mint a kötődési mintázatok jellemzője, vagyis a nemzeti identitás egyes dimenziói együttjárnak.

Bár más kisebbségek körében végzett kutatások alapján (Sáenz-Hernández et al.; 2020 Zabala et al., 2020) azt feltételeztem, hogy a jóllét a kisebbségi magyar fiatalok esetében is növeli a többes kötődés esélyét, az erre vonatkozó logisztikus regressziós modell csak részben támasztotta alá ezt a hipotézist, két régióban (Kárpátalján és Erdélyben) volt szignifikáns az erre felépített magyarázómodell (11. táblázat), a másik két régió esetében nem **(H1.e)**. A demokrácia működésével való elégedettség mindkét mintán növeli a többes kötődés esélyét, amely a romániai magyar fiataloknál az egyéni jólléttel is összefügg, akik boldogabbak a saját életükkel, nagyobb eséllyel többes kötődésűek.

A társadalmi integráció változóival kiegészített modell nem eredményezett érdemi változásokat (12. táblázat).

A politikai attitűdváltozókat is beemelve a modellbe, kirajzolódott, hogy a politikai attitűdökben jelentkező nyitottság a kárpátaljai magyar fiatalok többes kötődésére pozitívan hat – megduplázza a többes kötődés esélyét –, míg a romániai magyar fiatalok kötődésére nincs hatással (13. táblázat), így az erre vonatkozó hipotézisem, amelyet más kutatási eredményekre építve fogalmaztam meg (Sanders et al., 2014; Martinovic – Verkuyten, 2014; Ng Tseung-Wong – Verkuyten, 2018; Ng Tseung-Wong et al., 2019), szintén csak részben igazolódott be **(H1.f)**.

A társadalmi értékekre és ifjúsági sajátosságokra épülő logisztikus regressziós modell eredményei alapján az mondható el (14. táblázat), hogy a társadalmi felelősségvállalás iránti érdeklődés együtt jár a szlovákiai és a vajdasági magyar fiatalok többes kötődésével, a kárpátaljai, szlovákiai, és romániai magyar fiatalok többes kötődésének esélyét az urbánus életmód is növeli, de ezek a hatások gyengébb magyarázottságot jelentenek, csak részben támasztva alá az erre vonatkozó hipotézist **(H1.g)**.

A hipotézisek tesztelése mellett, az elemzés a többes kötődés további aspektusaira is rávilágított. A szociodemográfiai háttérváltozók függvényében az látható, hogy a többes kötődés a nők körében hangsúlyosabban jelentkezik (kivételek a Vajdaság), illetve a kárpátaljai és a romániai magyar városi fiatalokra inkább jellemző, mint vidéki kortársaikra. A többes kötődés esélyét a romániai magyar fiatalok esetében az urbánus közeg tovább erősíti, a településszerkezet mellett az urbánus jellegű szabadidős tevékenységek (pl. plázázás) preferálása is növeli ezt az esélyt. Szintén a romániai magyar mintán belül, az életkornak is szignifikáns hatása van, az idősebbek közel kétszer nagyobb eséllyel többes kötődésűek, mint a legfiatalabbak.

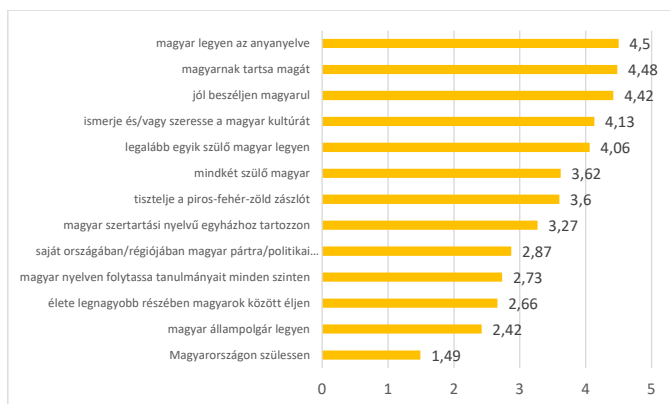
Összegzőként kihangsúlyozhatjuk, hogy a többes kötődés legerősebb általános jellemzője valamilyen nyitottság, amely elsősorban a többségi nemzet vonatkozásában mutatkozik meg (erősebb rokonszenv, erősebb integráció – több többségi FB-ismerős –, jobbnak ítélt interetnikus kapcsolatok stb.), de a politikai és társadalmi kérdések, felelősségvállalás irányában is (sporadikusabban) megjelenik. Bár nem általános érvényességgel, de a jólléttel is együtt jár (a romániai és a kárpátaljai magyar fiataloknál).

4.5. Nemzetképzések alakulása és változása – mi kell a magyarsághoz?

Ahogy az elméleti keretben ismertettem, a kisebbségi magyar közösségek nemzeti identitásra vonatkozó survey vizsgálataiban először az 1997-es Kárpát Projekt kutatás keretében dolgozták ki és alkalmazták az identitástipológiák mérését célzó módszert (Csepeli et al., 2002), mely az ISPP-felmérésekben¹⁰⁷ is alkalmazott kérdéssorra épült, az ezt követő kutatások pedig kisebb-nagyobb módosításokkal követték ezt a gyakorlatot, például a 2001-es MOZAIK, a 2007-es, és 2010-es Kárpát Panel vizsgálatok, illetve a 2015-ös GeneZYs, majd a 2016-os Magyar Ifjúság Kutatás felméréseiben is, így lehetőség adódik az eredmények összevetésére.

Az elemzés a GeneZYs 2015-ös ifjúságszociológiai kutatás vonatkozó adataival indul, majd a korábbi kutatások eredményeihez képesti elmozdulások ismertetése következik, amit a nemzetképzések struktúrájának vizsgálata követ, a szociodemográfiai háttérváltozók függvényében. Az elemzés a hipotézisek tesztelésével, a regressziós magyarázómodellek ismertetésével zárul.

A GeneZYs 2015-ös felmérés 13 kritérium mentén mérte Likert-skálán a magyar nemzeti identitás kritériumait, amelyeket a 10. ábra foglal össze.

10. ábra. Az identitáskritériumok átlagértékei. Ahhoz, hogy valaki magyar legyen: (skála: 1–5)

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

A legfontosabbnak ítélt identitáselemek között elsősorban a kulturális nemzeti jellemzőket találjuk meg, mindenekelőtt a nyelvet – „magyar legyen az anyanyel-

¹⁰⁷ International Social Survey Programme (ISSP) nemzetközi összehasonlító empirikus kutatássorozat.

4. Elemzés

ve” (4,5), illetve „jól beszéljen magyarul” (4,42) –, de a szubjektív önbesorolás elemeit is: „magyarnak tartsa magát” (4,48), „ismerje és/vagy szeresse a magyar kultúrát” (4,13). Ezt követi az etnikai eredet: „legalább az egyik szülő magyar legyen” (4,06), „magyar szertartási nyelvű egyházhoz tartozzon” (3,27), és a legkevésbé fontos jellemzők közt jelenik meg a magyar állampolgárság (2,42), illetve a Magyarországon születés kritériuma (1,49). A korábbi vizsgálatok is nagyrészt ugyanezeket a tendenciákat jelezték, a kulturális nemzet-jellemzők primátusát és a politikai nemzet ismérveinek kevésbé meghatározó jellegét (Csepeli et al., 2002; Veres, 2005; Papp és Veres, 2007; Veres, 2012; Papp 2018).

Regionális bontásban minden kritérium esetében szignifikáns eltéréseket találunk.

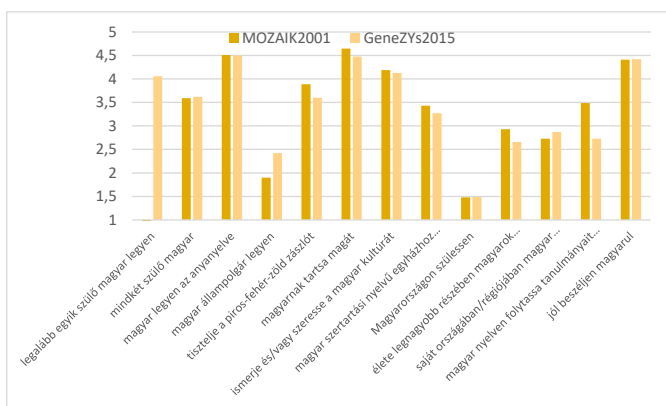
15. táblázat. *A magyar nemzeti identitás kritériumainak átlagértékei az egyes régiókban, minden kritérium mentén szignifikáns eltérések (skála: 1–5; ANOVA-teszt; minden esetben $p < 0,001$)*

Ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson, fontos, hogy:	Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély	Összesen
Legalább egyik szülő magyar legyen	4,26	3,88	3,95	4,11	4,06
Mindkét szülő magyar	3,66	3,39	3,35	3,87	3,62
Magyar legyen az anyanyelve	4,59	4,29	4,48	4,56	4,5
Magyar állampolgár legyen	2,51	2,33	1,84	2,79	2,42
Tisztelje a piros-fehér-zöld zászlót	4,16	3,29	3,44	3,57	3,6
Magyarnak tartsa magát	4,61	4,32	4,48	4,49	4,48
Ismerje és/vagy szeresse a magyar kultúrát	4,24	4	4,06	4,19	4,13
Magyar szertartási nyelvű egyházhoz tartozzon	3,84	2,78	2,64	3,62	3,27
Magyarországon szülessen	1,68	1,4	1,29	1,57	1,49
Élete legnagyobb részében magyarok között éljen	3,06	2,13	2,54	2,78	2,66
Saját országában/régiójában magyar pártra/politikai szervezetre szavazzon	3,58	2,11	2,72	2,98	2,87
Magyar nyelven folytassa tanulmányait minden szinten	3,12	2,38	2,47	2,88	2,73
Jól beszéljen magyarul	4,64	4,31	4,32	4,44	4,42

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

Általánosan elmondható, hogy a kárpátaljai magyar fiatalok számára a legfontosabbak a nemzeti identitás kritériumai, őket követik az erdélyi magyar fiatalok, a szlovákiai és vajdasági magyar fiatalok szignifikánsan kevésbé ítélték fontosnak ezeket a jellemzőket. A szlovákiai magyar fiatalok esetében a legkevésbé fontos a Magyarországon születés, a magyar állampolgárság, és a magyar egyházhoz tartozás, a többi kritériumot a vajdasági magyarok ítélik legkevésbé fontosnak.

Mivel a MOZAIK 2001-es felmérésben is szerepelt ez a tipológia, így az esetleges időbeli elmozdulások is megvizsgálhatók.

11. ábra. Az identitáskritériumok alakulása a 2001-es és 2015-ös adatfelvétel során.

Ahhoz, hogy valaki magyar legyen: (skála: 1–5)

Forrás: saját számítás a MOZAIK 2001 és a GeneZYs 2015 adatbázisok alapján

Kisebbségi eltérések adódnak a kritériumok fontosságának a megítélésében, jelentősebb eltérések azonban csak néhány esetben jelentkeztek. Legjelentősebb mértékben a minden tanulmányi szinten magyar nyelven való tanulás fontossága csökkent (3,49-es átlagról 2,73-ra). Ez a kritérium kifejezetten kisebbségi környezetben értelmezhető, jelentőségének csökkenése több folyamattal is összefüggésbe hozható, és nem jelent feltétlenül negatív elmozdulást. Akár a kisebbségi helyzet „normalizálódását” is jelezheti bizonyos mértékig, abban az értelemben, hogy 2015-re a magyar nyelven való tanulás sok esetben megoldódott és nem képezi folyamatosan a politikai diskurzus tárgyát, mint a korábbi években/évtizedekben, így a kisebbségi magyar fiatalok életében is „természetesebb” módon van jelen, nem úgy, mint a nemzethez tartozás kiemelten fontos kritériuma.¹⁰⁸ Ugyanakkor az ösztöndíj-lehetőségek és tanulási lehetőség 2001 óta történt lé-

¹⁰⁸ Ezt támasztja alá a fiatalok problématerképe, ahol az anyanyelven való tanulást már nem tekintik problémás kihívásnak, mint a kilencvenes években, illetve a kétezres évek elején. Kérdés, hogy ez a kárpátaljai magyar fiatalok esetében hogyan módosult azóta.

4. Elemzés

nyeges átalakulásával, a tanulói mobilitás jóval szélesebb lehetőségeivel is összefügghet. De jelezheti bizonyos mértékben az interetnikus környezetben nagyobb eséllyel többségi nyelven történő oktatás választását is.

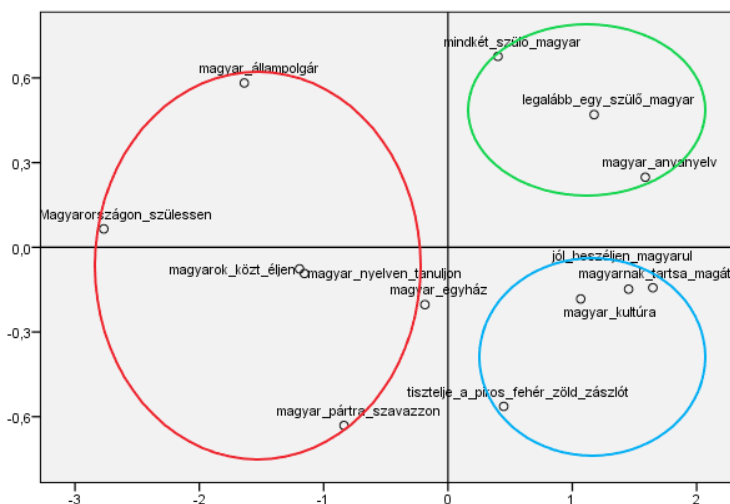
A másik lényeges különbség a könnyített honosítás 2010-es bevezetésével hozható összefüggésbe, és ennek eredményeként értelmezhető. A magyar állampolgárság – mint politikai nemzeti kritérium – korábban csekély jelentőséggel bírt a kisebbségi magyarok számára, hiszen az ő esetükben a kulturális nemzeti kötődés jelentette a nemzethez való tartozás „természetes” formáját. A 2015-ös felmérés is a kulturális nemzeti jellemzők fontosságát jelzi, ugyanakkor azonban az állampolgárság erősödését is mutatja (1,9-ről 2,42-re). A magyar állampolgárságnak a nemzetkonceptiók keveredésére (kulturális és politikai nemzet), nyitottabbá válására való hatását hipotézisként megfogalmaztam, a későbbiekben a regressziós magyarázómodellek segítségével kerül ez a feltételezés tesztelésre.

A GeneZYs 2015-ös felmérés adatait a MIK 2016-os survey eredményeivel is összehasonlítottam. Három régióban hasonló kép rajzolódik ki a két felmérés vonatkozó adataiból, de a szlovákiai magyar fiatalok esetében meglepő eltérések jelentkeztek. A GeneZYs 2015 ifjúságszociológiai adatfelvétel pontosan a szlovákiai magyar fiataloknál mutatta a legkisebb elmozdulást az állampolgárság szerepének a felértékelődésében, és ez is azt jelzi – értelmezésemben –, hogy a magyar állampolgárság identitáskritériumként való megerősödése a könnyített honosítás intézményével hozható összefüggésbe, mely a szlovákiai állampolgársági törvény megszorításai miatt a szlovákiai magyar fiatalokat jóval kisebb mértékben érintette, mint a másik három régióban élő kisebbségi magyar fiatalokat.¹⁰⁹ Így „logikus”, hogy az ő esetükben a legalacsonyabb a magyar állampolgárságnak mint identitáskritériumnak a jelentősége (1,84), amely a korábbi adatfelvételek eredményeihez hasonló mértékű. Ezért is meglepő, hogy a MIK 2016-os adatai alapján az ő körükben a legfontosabb a magyar állampolgárság mint identitáskritérium (átlag 3, skála: 1–5), illetve a Magyarországon születés kritériuma is (2,9), mely jóval meghaladja a többi régióban mért – a GeneZYs 2015-ös méréshez hasonló – átlagértékeket (Veres – Ruff, 2018, 413).¹¹⁰

¹⁰⁹ A GeneZYs 2015 adatfelvétele alapján a kisebbségi magyar fiatalok kettős állampolgárságának alakulása: a megkérdezett kárpátaljai magyar fiatalok 68,4%-a igényelte a magyar állampolgárságot, a vajdaságiak 82%-a, a romániai magyar fiatalok 56,3%-a, és a szlovákiai magyar fiatalok esetében ez az arány mindössze 3,1%-os.

¹¹⁰ A két adatfelvétel közötti kevesebb mint egy évben semmi rendkívüli nem következett be Szlovákiában a kettős állampolgársággal kapcsolatban, így a különbségeket nehéz a társadalmi kontextus változásaival magyarázni, az eltérő eredmények inkább a módszertani különbségekből adódhatnak. A GeneZYs 2015 felmérés minden régióban rétegzett mintán, kérdezőbiztosok személyes adatfelvételén alapult. A MIK 2016-os kutatás szlovákiai adatfelvétele eltért a másik három régióban alkalmazott módszertantól, tablettel támogatott lekérdezésen alapult, és a kérdőív kitöltése lényegesen kevesebb időt vett igénybe, mint a többi régióban (Székely et al., 2017, 90).

Az identitáskritériumok csoportosulásának feltárásában segít a többdimenziós skálázás, amely két tengely mentén, egy objektív-szubjektív szempont alapján, illetve egy közösségközpontú és egyénczpontú dimenzió mentén ábrázolja a kritériumokat.

12. ábra. A magyar nemzeti identitáskritériumok mintázata (ALSCAL-eljárás)
Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

A vízszintes tengely elválasztásában láthatók a szubjektív-objektív jellemzők, a tengely fölötti pozitív tartományban a magyarság objektív (adott) kritériumai: magyar anyanyelv, magyar szülők, magyarországi születés és a magyar állampolgárság, a tengely alatti negatív tartományban a szubjektív (önkéntes/vállalt) kritériumok: magyarnak tartsa magát, tisztelje és/vagy szeresse a magyar kultúrát, a zászlót, magyar nyelven tanuljon, országában magyar pártra szavazzon. A függőleges tengely pedig valamilyen közösség-központúságot választ el az egyénczpontúságtól, a közösségi magyarság szempontjait (a függőleges tengelytől balra) az egyéni szempontoktól (a tengely jobboldali tartománya). A kritériumok megoszlásából három mintázat sejlik fel, egy objektív egyéni magyarságkritériumokat összesítő (magyar anyanyelv és magyar szülők), egy szubjektív egyénczpontú (az egyéni döntésen alapuló magyar kultúra- és zászlószeretet, jó magyar nyelvismeret, a magyar identitás választása), illetve a közösségi magyarság objektív és szubjektív elemeit egyaránt megjelenítő csoportosulás. Ezen a közösségi kritériumokat tartalmazó csoporton belül jelentek meg az identitás objektív kritériumai, a *jus soli* elv alapján (magyar állampolgárság, magyarországi születés), illetve a kisebbségi helyzetből adódó közösségi attribútumok, ame-

lyeket „*jus soli vivendi*”-nek is nevezhetünk (magyar pártra/szervezetre szavazzon, magyar nyelven tanuljon stb.).

A továbbiakban a nemzetkonceptciók struktúráját faktoranalízis segítségével próbálom feltárni.

16. táblázat. *Nemzetkonceptciók – faktorelemzés (KMO 0,787)*

Ahhoz, hogy valaki magyar legyen, mennyire fontos, hogy:	Politikai és kulturális nemzeti („ <i>jus soli vivendi</i> ”)	Vállalt nemzeti identitás (szubjektív önbesorolás és kulturális nemzeti krit.)	Etnikai eredet (adott)
Mindkét szülő magyar legyen			0,728
Magyar legyen az anyanyelve		0,311	0,508
Magyar állampolgár legyen	0,496		
Tisztelje a piros-fehér-zöld zászlót		0,552	
Magyarnak tartsa magát		0,655	
Ismerje és/vagy szeresse a magyar kultúrát		0,652	
Magyarországon szülessen	0,597		
Élete legnagyobb részében magyarok között éljen	0,594		
Országában/régiójában magyar pártra/ politikai szervezetre szavazzon	0,549	0,325	
Magyar nyelven folytassa tanulmányait minden szinten	0,634		
Extraction Method: Principal Axis Factoring. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.			

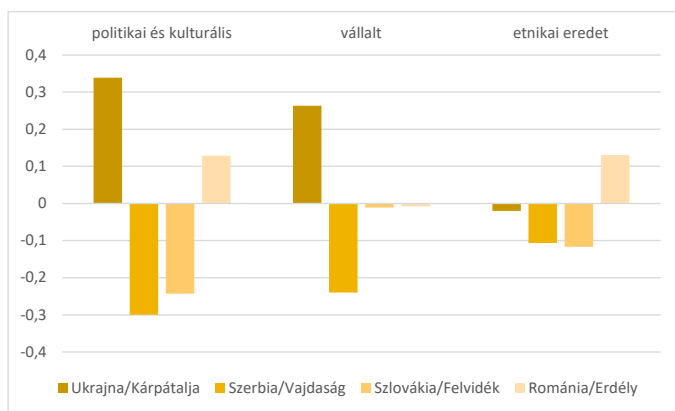
Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

A faktoranalízis által feltárt látens dimenziók mintegy visszaigazolták a többdimenziós skálázással megmutatkozó elrendeződéseket. Az első faktor politikai és kulturális nemzeti kritériumokat egyaránt tartalmaz, fontos elmozdulást jelezve a korábbi mérések eredményeihez képest. Erős jellemzője a közösségi vonás – például magyarok közt éljen, magyar pártra szavazzon (országában) –, amely a kisebbségi helyzetre is reagál („*jus soli vivendi*”). Ez a faktor az összvariancia 18,4%-át magyarázza. A második faktor individuum-központúbb, a szubjektív önbesorolás elemeit és kulturális nemzeti kritériumokat is tartalmaz, az identitás vállalt jellegét jeleníti meg, és ez a faktor 14,4%-ot magyaráz a varianciából. A harmadik az etnikai eredet faktor, mely kisebb súllyal van jelen, mint az előző kettő, de jelzi a nemzeti identitás ilyen típusú megközelítésének jelenlétét, amely a variancia közel 10%-át magyarázza.

A kötődések elkülönülő, kettős szerkezetét elsőként a Kárpát Projekt 1997-es felmérés elemzései jelezték mind a romániai magyarok (Csepeli et al., 2002, 24–25), mind a szlovákiai magyarok esetében (Csepeli et al., 2002, 54–57). A nemzetkonceptiók elkülönülő szerkezete a későbbi szociológiai adatfelvételekben is rendre megjelent (Veres, 2005, 106–107; Veres, 2012, 24–26). Ehhez az elkülönülő nemzetkonceptió-mintázathoz képest mutat elmozdulást a GeneZYs 2015-ös ifjúságszociológiai felmérés, mely a politikai és kulturális nemzeti kritériumok vegyes szerkezetét jelzi.¹¹¹ Ez a tendencia megmutatkozott a MIK 2016-os felmérés adataiban is, három vizsgált régióban (Veres – Ruff, 2018, 412–414).¹¹²

Ugyanakkor a politikai és kulturális nemzeti identitáskritériumok együttjárása a kisebbségi magyar fiatalok körében is illeszkedik Szűcs Jenő Európa három történeti régiójára vonatkozó korábbi elméletéhez (1983), melynek relevanciáját az ISSP¹¹³ nemzetközi összehasonlító vizsgálatok adatainak ilyen szempontú elemzése is alátámasztotta (Csepeli – Örkény, 2017).

Az identitástipológiák kirajzolódó szerkezete igazolja azt a hipotézist, hogy a nemzetkonceptiók korábbi elkülönülő szerkezete lazult, nyitottabbá vált (**H2**). Ebben elsődlegesen a könnyített honosításnak lehet hatása, mely által a kisebbségi magyar közösségek számára is megnyílt a magyar állampolgárság korábban „zárt” rendszere, és ez a kulturális és politikai nemzeti identitástipológiák vegyes szerkezetét, együttjárását eredményezte.

13. ábra. Nemzetkonceptiók regionális eltérései
(faktorszórátlag; ANOVA-teszt; minden esetben $p < 0,001$)
Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

¹¹¹ Hasonló elmozdulást jelzett Papp Z. Attila elemzése is (2018, 251–255).

¹¹² Szlovákia kivételével, a másik három kisebbségi magyar közösség esetében.

¹¹³ International Social Survey Programme (ISSP) nemzetközi összehasonlító empirikus kutatássorozat.

A továbbiakban az identitástipológiák regionális jellemzőit tekintjük át. Regionális bontásban minden faktor esetében szignifikáns eltérések adódtak (lásd 13. ábra és táblázatban 20. melléklet).

A kárpátaljai magyar fiataloknál, az átlagosnál erőteljesebben van jelen mind a politikai és kulturális nemzeti, mind a vállalt (szubjektív önbesorolásos és kulturális) nemzetkonceptió, míg a vajdasági magyar fiatalok esetében a legkevésbé. Az erdélyi fiataloknál jelenik meg leggyakrabban az etnikai eredet nemzetkonceptióként, és az ő körükben is gyakoribb a politikai és kulturális (vegyes) identitástipológia.

A szociodemográfiai háttér szignifikáns eltéréseket tár fel. Korcsoportok szerint – a Vajdaság kivételével – minden régióban a legfiatalabbak körében a leggyakoribb a politikai és kulturális nemzeti identitás (ANOVA-teszt; minden esetben $p < 0,01$), és ez az erdélyi magyar fiatalokra a legjellemzőbb (lásd 21. melléklet). A vállalt nemzeti identitás (szubjektív önbesorolás) esetében a kárpátaljai és a vajdasági fiataloknál jelentkeztek eltérések, a legidősebb korcsoportban a leggyakoribb ez a nemzetkonceptió (lásd 21. melléklet).

Nemek szerinti összehasonlításban a vajdasági magyar fiatalok esetében az etnikai eredet nemzetkonceptiója jellemzőbb a nőkre, mint a férfiakra (ANOVA-teszt; $p < 0,001$), és ugyanez mondható el a vállalt (szubjektív önbesorolásos és kulturális nemzeti) nemzetkonceptió szlovákiai eredményeire: a férfiakra az átlagosnál kevésbé, a nőkre az átlagosnál erőteljesebben jellemző (ANOVA-teszt; $p < 0,001$). Településszerkezet szerint, ahol szignifikáns eltérés jelentkezik, ott minden esetben a falun élő fiatalokra jellemzőbb az adott nemzetkonceptió, mint városban élő kortársaikra (lásd 22. melléklet). A település szórvány-nem szórvány státusa szerint a kárpátaljai és a romániai magyar fiatalok körében a nem szórványban élők számára szignifikánsan fontosabbak ezek az identitáskritériumok (lásd 23. melléklet), részben megerősítve az erre vonatkozó hipotézist **(H2.f)**. A Kárpát Panel két adatfelvételének eredményei ugyanezt a tendenciát jelezték a romániai magyarokra vonatkozóan (Veres, 2012, 25).

Az iskolai végzettség minden vizsgált régióban különbségeket jelez a politikai és kulturális (vegyes) nemzeti dimenzió mentén, az alacsonyabb végzettségűek körében hangsúlyosabb ez a nemzetkonceptió, mint a közép- és felsőfokú végzettségűek körében, hipotézissel összhangban **(H2.d)**. Ez a tendencia a kárpátaljai és erdélyi alapfokú végzettségűekre átlagon felüli mértékben jellemző, a másik két régióban – a regionális eltéréseknek megfelelően – alacsonyabb mértékben, de az eltérés minden esetben szignifikáns (lásd 24. melléklet). A korábbi kutatások eredményei is hasonló összefüggéseket jeleztek a romániai és szlovákiai magyarok körében (Csepeli et al., 2002, 105–106; 111; Veres, 2012, 25–26).

A vállalt nemzeti identitás (szubjektív önbesorolásos és kulturális nemzet) faktor esetében csak a kárpátaljai fiataloknál jelentkeztek különbségek, ez a nemzet-

koncepció a közép- és felsőfokú végzettséggel rendelkezőkre jellemzőbb, mint az alacsony végzettségűekre (lásd 24. melléklet), így a kétváltozós elemzés csupán egy régió esetében erősíti meg az erre vonatkozó hipotézisem **(H2.e)**.

4.5.1. A politikai és kulturális (vegyes) nemzetkoncepció lineáris regressziós modellje

Az elemzés során három lépésben történt a változók modellbe emelése, elsőként a szociodemográfiai háttér magyarázó erejét célozta a modell, a második lépésben ez kiegészült a nemzeti identitás változóival, a harmadik lépésben pedig a többségi nemzettel szembeni viszonyulás, értékek, ifjúsági sajátosságok, előítéletesség, médiahasználat, migrációs szándék, politikai attitűdök változóival.

A változók:

- a szociodemográfiai háttérre vonatkozó változók: nem, településtípus, település szórvány-nem szórvány jellege, életkor, az iskolai végzettség, a család gazdasági helyzetét jelző változók közül a lakás nagysága (négyzetméterben és szobaszámban), a lakás ellátottsága, a digitális eszközökkel való rendelkezés és a szubjektív anyagi helyzet indikátora, illetve a családi kulturális tőkéhez kapcsolható iskolázottsági mutató, amelyet a szülők iskolai végzettségének főkomponense jelez
- a nemzeti identitás dimenzióhoz kapcsolódó változók: a magyar nemzethez tartozás, a többségi nemzethez tartozás, magyar állampolgárság, szülőföld- és haza-változók, a magyarságuk iránti affektív viszonyulás
- a többségi nemzethez való viszonyulás: államnyelv ismerete, kisebbség-többség múltbeli és jövőbeli viszonya, FB-háló heterogenitása, előítéletesség
- migráció, mobilitás: volt-e, illetve tervez-e külföldi tartózkodást, végleges kiköltözést
- értékrend: a vallásosságra és a társadalmi értékekre vonatkozó változók
- politikai attitűdök: demokráciával való elégedettség, politikai érdeklődés¹¹⁴
- társadalmi integráció: szervezeti kötődés, FB-háló kiterjedtsége
- ifjúsági sajátosságok: internetezési szokások, szabadidő, ifjúsági problémák, médiahasználat

A szociodemográfiai változók önmagukban kevésbé magyarázzák ezt a nemzetkonceptiót, a kárpátaljai magyar fiataloknál csak a település szórvány-nem szór-

¹¹⁴ A politikai bal-jobb önbesorolást adathiány miatt ki kellett hagyni a modellből. A GeneZYs 2015 felmérésben ez volt az egyetlen olyan kérdés, amelyre a fiatalok több mint 50%-a nem válaszolt (Zsigmond, 2017, 256).

vány jellege meghatározó, a szórványban élő fiatalok körében nagyobb eséllyel fordul elő ez a vegyes (politikai és kulturális nemzeti identitáskritériumokat) tartalmazó nemzetkepció (lásd 17. táblázat). A vajdasági magyar fiatalok vegyes nemzetkepciójára az életkor és a szülők iskolai végzettsége gyakorol hatást, az alacsonyabb iskolai végzettségű szülők gyerekei, illetve a fiatalabbak nagyobb eséllyel preferálják ezt a nemzetkepciót. Hasonló hatásokat látunk a szlovákiai regressziós modellből is, kiegészülve a jobb lakáskörülményekkel (nagyobb lakásmérettel), mint jellemzővel. A romániai magyar fiatalok nemzetkepciójából 15%-ot magyaráz a szociodemográfiai háttér. Körükben is az alacsonyabb iskolai végzettségű szülőkkel, illetve alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők közül kerülnek ki nagyobb eséllyel az identitáskritériumokról így gondolkodók, akik jellemzően rurális környezetben, kisebb – de több szobás – lakásokban élő fiatalabb megkérdezettek.

17. táblázat. A politikai és kulturális (vegyes) nemzetkepciót szignifikánsan befolyásoló szociodemográfiai tényezők, lineáris regressziós modell, 1. lépés, módszer: Stepwise

Változók		Ukrajna/ Kárpátalja		Szerbia/ Vajdaság		Szlovákia/ Felvidék		Románia/ Erdély	
		szig.	Beta	szig.	Beta	szig.	Beta	szig.	Beta
I. lépés: szociodemográfiai háttér									
Szociodemográfiai háttér	település típusa (1 – falu, 2 – város)							0,029	-0,094
	szórvány-nem szórvány (1 - szórvány, 0 – nem szórvány)	0	0,237						
	életkor			0	-0,219	0,001	-0,188	0,034	-0,108
	iskolai végzettség ¹¹⁶							0,019	-0,121
	lakás nagysága (nm)					0,002	0,175	0,002	-0,133
	szobák száma							0	0,169
	szülők iskolai végzettsége ¹¹⁷			0,009	-0,154	0,029	-0,125	0	-0,232
Adjusted R Square		0,052		0,067		0,071		0,148	

Forrás: saját számítás a GeneZys 2015 adatbázis alapján

A második lépésben a modell kiegészült a nemzeti identitás dimenzióinak többi változójával, a magyarázottság a szlovákiai magyar fiatalok esetében nőtt (16%-ra) (18. táblázat). A szülők iskolai végzettségének minden régióban szignifikáns

¹¹⁵ Skála: 1 – alapfokú, 2 – középfokú, 3 – felsőfokú.

¹¹⁶ Lásd 9. melléklet.

magyarázó hatása van, az alacsonyabb iskolai végzettségű szülők gyerekeinél fontosabb ez a nemzetkonceptió, jobban összekapcsolódik a családi hatással, a családi kulturális tőkével, így az sem meglepő, hogy a fiatalabbak körében népszerűbb ez a nemzetkonceptió. A nemzeti identitás különböző dimenzióit mérő változói esetében az látható, hogy elsősorban az érzelmi viszonyulás a meghatározó, azon belül is leginkább a szégyen, tehát akik magyarságukat szégyenként élik meg, nagyobb eséllyel preferálják ezt az identitástipológiát.

18. táblázat. *A politikai és kulturális (vegyes) nemzetkonceptiót szignifikánsan befolyásoló szociodemográfiai háttérváltozók és a nemzeti identitás változóinak lineáris regressziós modellje, 2. lépés, módszer: Stepwise*

Változók		Ukraina/ Kárpátalja		Szerbia/ Vajdaság		Szlovákia/ Felvidék		Románia/ Erdély	
		szig.	Beta	szig.	Beta	szig.	Beta	szig.	Beta
II. lépés: szocio-demográfiai háttér és nemzeti identitás									
Szociodemográfiai háttér	életkor			0,011	-0,175	0	-0,232	0	-0,24
	lakás nagysága (nm)					0,002	0,204		
	szobák száma							0,013	0,115
	szülők iskolai végzettsége	0,008	-0,197	0,032	-0,146	0,049	-0,128	0	-0,227
Nemzeti identitás	magyarsága: ¹¹⁸ előny					0	0,268	0,001	0,15
	magyarsága: szégyen	0,021	0,171	0,05	0,135			0,001	0,157
	magyarsága: hátrány							0,003	0,136
Adjusted R Square		0,066		0,065		0,158		0,145	

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

A tovább bővített lineáris regressziós modell magyarázó ereje nő, közel 30–70%-os magyarázottságot jelent az egyes régiókban (lásd 19. táblázat). A szórvány hatása a kárpátaljai és romániai magyar fiatalok esetében mutatkozik meg, a

¹¹⁷ A magyarsághoz kapcsolódó affektív viszonyulás az elemzés későbbi fejezetében kerül ismertetésre. Három faktort különböztettem meg, a magyarságot előnyként, szégyenként, illetve hátrányként megélt viszonyulásokat.

szülők iskolai végzettségének korábban jelzett vonatkozásai, akárcsak a lakás-helyzet, a romániai magyar fiatalok identitástipológiájára van hatással.

A nemzeti identitás jellemzői közül az érzelmi vonatkozás jelentősége részben megmarad, azok a kárpátaljai magyar fiatalok, akik szégyenként élik meg magyarságukat, hangsúlyosan nagyobb eséllyel támogatják ezt a nemzetkonceptiót. A szlovákiai magyar fiataloknál a magyarságukat előnyként ítélik körében jelentkezik ez a hatás. A szülőföld és a haza hatása is megosztottan jelentkezik, azok a vajdasági magyar fiatalok, akik Magyarországot vagy a történelmi Magyarországot tekintik szülőföldjüknek, nagyobb eséllyel találhatók a politikai és kulturális (vegyes) identitástipológia preferálói közt, míg a kárpátaljai magyar fiatalok esetében azokra jellemzőbb ez a vélemény, akik kevésbé tekintik hazájuknak Magyarországot vagy a történelmi Magyarországot.

A kárpátaljai magyar fiataloknál a sikerorientáltság, a másság elutasítása, az önállóság hiánya, illetve a fokozottabb alkotói szabadidőtöltés jellemzi a vegyes nemzetszűztség-konceptiót.

A vajdasági magyarok körében a magyarországi magyarok iránti rokonszenv növeli a politikai és kulturális nemzetkonceptió esélyét, és az internetezési szokásoknál esetükben kevésbé jellemző a digitális tanulás és munkavégzés.

A fokozottabb politikai érdeklődés, kevésbé jellemző online rádiózás és magaskultúra-fogyasztás, kevésbé jól beszélt szlovák nyelv, és kevesebb külföldi mobilitás a szlovákiai magyar fiatalok körében növeli ennek a vegyes identitástipológiának az esélyét, akárcsak a hátrányos helyzetű csoportok iránti erősebb elutasítás, és a befolyásos társadalmi csoportok (politikuskok, egyházi vezetők, újjgazdagok) iránti rokonszenv.

A romániai magyar fiataloknál részben eltérő mintázattal találkozunk, esetükben a vegyes nemzetkonceptiót preferálók a kevésbé sikerorientáltak, de a társadalmi felelősségvállalást fokozottabban fontosnak tekintők, a gyakoribb magaskultúra-fogyasztók, társasági szabadidőt preferálók, az intenzívebb online játékosok, de kevesebb online rádiós tartalmat fogyasztók, és civil szervezetekhez kevésbé kötődők köréből kerülnek ki nagyobb eséllyel.

19. táblázat. A politikai és kulturális (vegyes) nemzetkonceptiót szignifikánsan befolyásoló tényezők, lineáris regressziós modell, 3. lépés, módszer: Stepwise

Változók		Ukraina/ Kárpátalja		Szerbia/ Vajdaság		Szlovákia/ Felvidék		Románia/ Erdély	
		szig.	Beta	szig.	Beta	szig.	Beta	szig.	Beta
III. lépés: szociodemográfiai háttér, nemzeti identitás, értékek, ifjúsági sajátosságok									
Szociodemográfiai háttér	szórvány-nem szórvány (1 – szórvány, 0 – nem szórvány)	0,001	0,268					0,045	0,154
	lakás nagysága (nm)							0,014	-0,191
	szobák száma							0,001	0,273
	szülők iskolai végzettsége							0,044	-0,144
Nemzeti identitás	magyarsága: ¹¹⁹ előny					0,003	0,277		
	magyarsága: szegény	0	0,525						
	Szülőföld: Magyarország (vagy történelmi) (1 – igen, 0 – nem)			0,036	0,211				
	Haza: Magyarország (vagy történelmi) (1 – igen, 0 – nem)	0,003	-0,252						

¹¹⁸ A magyarsághoz kapcsolódó affektív viszonyulás az elemzés későbbi fejezetében kerül ismertetésre. Három faktort különböztettem meg, a magyarságot előnyként, szegényként, illetve hátrányként megélt viszonyulásokat.

Előítéletek és többségi viszony	rokonszenv: „másság” ¹²⁰	0	-0,32						
	rokonszenv: hátrányos helyzetű csop.					0,02	-0,221		
	rokonszenv: befolyásos társ.-i csop.					0,056	0,182		
	rokonszenv: magyarországi magyarok			0,001	0,328			0,021	0,159
	államnyelv ismerete ¹²¹					0,006	-0,266		
	magyar-többségi viszony (jövőben) ¹²²							0,036	-0,144
Értékek	sikerorientáltság ¹²³	0	0,529					0	-0,337
	társadalmi felelősségvállalás							0	0,268
	önállóság	0,002	-0,299						
Szabadidő	magaskultúra- fogyasztó ¹²⁴					0,023	-0,212		
	alkotó	0	0,314					0,011	0,181
	társasági							0,011	0,188
Internetezés	online játékok ¹²⁵							0,015	0,173
	online rádiózás					0,001	-0,301	0	-0,29
	tanulás és munka			0,001	-0,333				
Integráció	szervezeti kötődés (1 – igen, 0 – nem)							0,014	-0,173

¹¹⁹ Lásd 11. melléklet.

¹²⁰ Skála: 1 – egyáltalán nem beszél, ... 6 – anyanyelvi szinten beszél.

¹²¹ Skála: 1 – romlott, 2 – nem változott, 3 – javult.

¹²² Lásd 14. melléklet.

¹²³ Lásd 15. melléklet.

¹²⁴ Lásd 18. melléklet.

Migráció	rövid külföldi tartózkodás (1 – igen, 2 – nem)				0,04	0,184		
Politikai att.	politikai érdeklődés ¹²⁶				0,001	0,332		
Adjusted R Square		0,695	0,274	0,396	0,415			

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

4.5.2. A vállalt (szubjektív önbesorolásos és kulturális) nemzeti identitástipológia lineáris regressziós modellje

Ennél a nemzetfelfogásnál hangsúlyosabb szerepe van az individuumnak, az egyéni (szubjektív) döntésnek, ezért tartottam fontosnak a megnevezésben is kihangsúlyozni a vállalt – ezáltal erős elköteleződést jelző – aspektust. Az elemzésben követtem a korábbi három lépéses modellépítést, elsőként a szociodemográfiai háttér magyarázó erejét vizsgálva, a második lépésben kiegészítve a nemzeti identitás változóival, a harmadik lépésben pedig a többségi nemzettel szembeni viszonyulás, társadalmi értékek, ifjúsági (korosztályi) sajátosságok, előítéletesség, médiahasználat, migrációs szándék, politikai attitűdök változóival.

A szociodemográfiai változók keveset magyaráznak ebből az identitástipológia-mintázatból, a béta-együtthatók értékei is jelzik, hogy ezek a változók nem gyakorolnak nagyon erős hatást (20. táblázat).

A szórvány jellegű településen élő kárpátaljai, és kismértékben a romániai fiatalok nagyobb eséllyel értelmezik önkéntes vállalásként a nemzeti identitást, a kárpátaljai magyar fiatalok esetében ez a szülők magasabb iskolai végzettségével is együtt jár. A vajdasági magyar fiatalok nemzetkonceptiójára a szülők iskolai végzettségének fordított hatása van. A rurális közeg növeli ennek a nemzetkonceptiónak az előfordulási esélyét és ez a hatás mind a szlovákiai, mind a vajdasági magyar fiatalok esetében megmutatkozott. A szlovákiai magyar fiatalok körében a nők nagyobb eséllyel értelmezik vállalásként a nemzeti identitást, elkötelezettebbek a nemzeti identitás iránt, mint a férfiak.

¹²⁶ Skála: 1–5, 1 – egyáltalán nem érdekel, ... 5 – nagyon érdekel.

20. táblázat. A vállalt (szubjektív önbesorolásos és kulturális) nemzetkonceptiót szignifikánsan befolyásoló szociodemográfiai tényezők, lineáris regressziós modell, 1. lépés, módszer: Stepwise

Változók		Ukraina/ Kárpátalja		Szerbia/ Vajdaság		Szlovákia/ Felvidék		Románia/ Erdély	
I. lépés: szociodemográfiai háttér		szig.	Beta	szig.	Beta	szig.	Beta	szig.	Beta
Szociodemográfiai háttér	nem (1 – férfi, 2 – nő)					0,015	0,114		
	település típusa (1 – falu, 2 – város)			0,007	-0,145	0,001	-0,159		
	szórvány-nem szórvány (1 – szórvány, 0 – nem szórvány)	0,002	0,175					0,039	0,081
	szülők iskolai végzettsége ¹²⁷	0,003	0,168	0,008	-0,143				
Adjusted R Square		0,043		0,045		0,031		0,005	

Forrás: saját számítás a GeneZys 2015 adatbázis alapján

A nemzeti identitás további változóit is beemelve a modellbe, nő a magyarizáltság, a vajdasági magyar fiatalok preferenciájának 23%-át magyarázza a regressziós modell, a többi régióban 9–12%-ot (lásd 21. táblázat).

Ebben a nemzetkonceptió-preferenciában az egyéni döntésnek, a magyarságvállalásnak a szerepe abban is visszaigazolódik, hogy a legegységesebb hatása a nemzeti identitás különböző dimenzióit mérő változók közül a magyarságuk iránt jellemzően kevésbé érzett szégyen, hiszen, ha szégyellnék a magyarságukat, miért választanák ezt az identitást – ha már választhatónak gondolják. Ez az egyetlen olyan jellemző, amely mind a négy vizsgált régióban megjelenik, és a béta-együtthatók értéke a legmagasabb, vagyis a legerősebb hatást jelző.

A másik egyértelmű együttjárás szintén nem meglepő, akik – ebben a megközelítésben – a magyarságukat saját döntésként értelmezik, kevésbé azonosulnak a többségi országgal, kisebb eséllyel jelenik meg az ország szülőföldként (a vajdaságiak és romániaiak körében), vagy hazaként (a szlovákiai magyar fiatalok körében). A többi identitás-változó hatása gyenge.

¹²⁶ Lásd 9. melléklet.

21. táblázat. A vállalt (szubjektív önbesorolásos és kulturális) nemzetkonceptiót szignifikánsan befolyásoló szociodemográfia tényezők, és a nemzeti identitás dimenzióit mérő változók, lineáris regressziós modell, 2. lépés, módszer: Stepwise

Változók		Ukrajna/ Kárpátalja		Szerbia/ Vajdaság		Szlovákia/ Felvidék		Románia/ Erdély	
II. lépés: szociodemográfiai háttér, nemzeti identitás		szig.	Beta	szig.	Beta	szig.	Beta	szig.	Beta
Szociodemográfiai háttér	település típusa (1 – falu, 2 – város)			0,009	-0,173				
	életkor	0,014	0,18						
	iskolai végzettség							0,006	-0,126
	szobák száma	0,004	0,212						
Nemzeti identitás	többségi nemzet része (1 – igen, 0 – nem)					0,004	-0,179		
	magyarsága: ¹²⁸ szegény	0,026	-0,164	0,001	-0,218	0	-0,369	0,001	-0,148
	magyarsága: hátrány							0	0,186
	Szülőföld: ország (1 – igen, 0 – nem) Magyarország (vagy történelmi) (1 – igen, 0 – nem)			0,006	-0,184	0,034	0,13	0	-0,199
	Haza: ország (1 – igen, 0 – nem) település (1 – igen, 0 – nem)					0,02	-0,144	0,03	-0,099
Adjusted R Square		0,091		0,11		0,229		0,124	

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

A harmadik lépésben bevont változókkal jelentősen megemelkedett a magyarázottság, a vajdasági magyar fiatalok nemzetkonceptió-preferenciájának 60%-át, a romániai magyar fiatalokénak 38%-át, a kárpátaljai magyar fiatalok identitáskritérium-mintázatának 35%-át, a szlovákiai magyar fiatalokénak pedig 25%-át sikerült magyarázni (lásd 22. táblázat).

¹²⁷ A magyarsághoz kapcsolódó affektív viszonyulás az elemzés későbbi fejezetében kerül ismertetésre. Három faktort különböztettem meg, a magyarságot előnyként, szegényként, illetve hátrányként megélt viszonyulásokat.

A vajdasági magyarok közül a fiatalabbak, a magasabb iskolai végzettségűek, illetve a nehezebb anyagi helyzetben lévők nagyobb eséllyel vélekednek így a nemzetkoncepciókról, ugyanakkor jellemzőbb rájuk, hogy kisebbségi közösségüket a magyar nemzethez tartozónak gondolják, hazaként nagyobb arányban jelölték meg Magyarországot vagy a történelmi Magyarországot, és szülőföldként kisebb mértékben azonosulnak Szerbiával. További jellemzőjük a hagyományos értékrend, illetve a materiális értékek preferenciája, kevésbé elfogadók a hátrányos helyzetű csoportokkal, és hangsúlyosabb körükben az online rádiózás.

A romániai magyar fiatalok *vállalt nemzeti identitás*-tipológiájára a szociodemográfiai változók hatása eltűnik. De megmaradt a kevésbé jellemző szegényérzet, amely továbbra is növeli ennek a nemzetkoncepciónak az esélyét, akárcsak az, ha szülőföldjüként kevésbé azonosulnak Romániával, illetve, ha magyarságukat hátrányként élik meg. Az ő körükben is jellemzően fontosabbak a hagyományos értékek, és gyakoribb a plázázás, mint szabadidős tevékenység, illetve hangsúlyosabb ifjúsági problémának látják az értékek válságát, valamint az elvándorlást.

A kárpátaljai magyar fiatalok körében is a hagyományos értékeknek és a személyes kapcsolatoknak a fontossága a legjellemzőbb, valamint az Ukrajnával, mint szülőfölddel való sokkal gyengébb azonosulás.

A szlovákiai magyar fiatalok esetében a magyarságuk iránt jellemzően jóval kevésbé érzett szegény, illetve a magasabb iskolai végzettség növeli ennek a nemzetkoncepció-mintázatnak az esélyét, ahogyan a kevesebb plázázás és tévézés is.

22. táblázat. A *vállalt (szubjektív önbesorolásos és kulturális) nemzetkoncepciót* szignifikánsan befolyásoló tényezők, lineáris regressziós modell, 3. lépés, módszer: Stepwise

Változók	Ukrajna/ Kárpátalja		Szerbia/ Vajdaság		Szlovákia/ Felvidék		Románia/ Erdély	
	szig.	Beta	szig.	Beta	szig.	Beta	szig.	Beta
III. lépés: szociodemográfiai háttér, nemzeti identitás, értékek, ifjúsági sajátosságok	szig.	Beta	szig.	Beta	szig.	Beta	szig.	Beta
Szociodemográfiai háttér	életkor		0	-0,397				
	iskolai végzettség		0,014	0,246	0,019	0,23		
	szubjektív anyagi helyzet ¹²⁹		0,023	0,185				
	szobák száma	0,025	-0,266					

¹²⁸ Skála: 1 – gondok nélkül él; 2 – beosztással jól kijön; 3 – éppen hogy meg tud élni, vagy rosszabb.

Nemzeti identitás	magyar nemzet része (1 – igen, 0 – nem)			0,002	0,244				
	magyarsága: szegény ¹³⁰					0	-0,382	0,013	-0,169
	magyarsága: hátrány							0	0,25
	Szülőföld: ország (1 – igen, 0 – nem)	0	-0,421	0,036	-0,174			0,001	-0,244
	Haza: Magyarország (vagy történelmi) (1 – igen, 0 – nem)			0,001	0,281				
Előítéletés többségi viszony	rokonszenv: ¹³¹ hátrányos helyzetű csop.			0,001	-0,269				
Társadalmi értékek	hagyományos értékek ¹³²	0,002	0,385	0	0,381			0,007	0,2
	materiális értékek			0,001	0,276				
	személyes kapcsolatok	0,008	0,319						
Szabadidős tevékenység	plázázó ¹³³					0,018	-0,23	0,002	0,205
Ifjúsági problémák	értékek válsága ¹³⁴							0,028	-0,152
	elvándorlás							0,031	-0,149
Média	online rádiózás ¹³⁵			0,02	0,181				
	TV-nézés (perc)					0,024	-0,219		
Adjusted R Square		0,351		0,579		0,247		0,377	

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

¹²⁹ A magyarsághoz kapcsolódó affektív viszonyulás az elemzés későbbi fejezetében kerül ismertetésre. Három faktort különböztettem meg, a magyarságot előnyként, szegényként, illetve hátrányként megélt viszonyulásokat.

¹³⁰ Lásd 11. melléklet.

¹³¹ Lásd 14. melléklet.

¹³² Lásd 15. melléklet.

¹³³ Lásd 16. melléklet. Az ifjúsági problémák mérése egy 1–4-es skálán történt, ahol az 1 jelölte azt, ha nagyon nagymértékben gond, és a 4, ha egyáltalán nem gondolják problémának, tehát valahányszor az ifjúság problémáiról beszélünk, egy fordított skálán értelmezzük az eredményeket.

¹³⁴ Lásd 18. melléklet.

4.5.3. A származás alapú nemzettudat lineáris regressziós modellje

Az identitáskritériumok struktúráját vizsgálva a harmadik faktor a vérségi kötelékkel, etnikai származással indokolt nemzettséget ragadta meg a *jus sanguinis* elve alapján. A nemzetkonceptciók közül egyértelműen ez a legzártabb – eleve meghatározott –, amely a nemzettséget szigorúan a származáshoz köti. Az elemzés ennek a nemzetkonceptciónak a magyarázatára épített háromlépcsős lineáris regressziós modell értelmezésével zárul.

A modell a már ismertetett változókra épül: a szociodemográfiai háttérváltozókra, a nemzeti identitás változóira, valamint a többségi nemzettel szembeni viszonyulás, társadalmi értékek, ifjúsági sajátosságok, előítéletesség, médiahasználat, migrációs szándék, politikai attitűdök változóira.

Az etnikai eredet faktorból is keveset magyaráznak a szociodemográfiai változók (23. táblázat). A kárpátaljai fiatalok etnikai eredetre épülő nemzetkonceptciójának esélyét leginkább a szórvány jellegű település növeli, a vajdasági és romániai magyar fiatalok esetében a szülők iskolai végzettsége bír magyarázó erővel, az alacsony iskolai végzettségűek vélekedésére jellemzőbb a nemzeti identitásnak a születés általi meghatározottsága, a szlovákiai magyar fiatalok etnikai eredetkonceptciójának előfordulási esélyét a lakásnagyság pozitívan befolyásolja.

23. táblázat. Az etnikai eredet nemzetkonceptciót szignifikánsan befolyásoló szociodemográfiai tényezők, lineáris regressziós modell, 1.lépés, módszer: Stepwise

Változók		Ukraina/ Kárpátalja		Szerbia/ Vajdaság		Szlovákia/ Felvidék		Románia/ Erdély	
I. lépés: szociodemográfiai háttér		szig.	Beta	szig.	Beta	szig.	Beta	szig.	Beta
Szociodemográfiai háttér	szórvány- nem szórvány (1 – szórvány, 0 – nem szórvány)	0,001	0,222						
	lakás nagysága (nm)					0,009	0,152		
	szülők iskolai végzettsége ¹³⁶			0,021	-0,139			0,001	-0,142
Adjusted R Square		0,045		0,016		0,02		0,018	

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

¹³⁶ Lásd 9. melléklet.

A nemzeti identitás változóit is figyelembe véve, a szlovákiai magyarok körében megmarad a lakásnagyság pozitív hatása, mely kiegészül a szülők iskolai végzettségének hatásával, mind az ő, mind a romániai magyar fiatalok esetében a szülők alacsony iskolai végzettsége növeli az etnikai eredetnek, mint meghatározó nemzettség-kritériumnak az előfordulási esélyét (24. táblázat). Ugyanakkor a pozitíván megélt magyarság szintén növeli ezt az esélyt, akárcsak az, ha Magyarországot vagy a történelmi Magyarországot nevezték meg hazájukként.

A másik három régióban a fiatalok nemzetkonceptiójára a magyarság hátrányként való megítélése a jellemző, amely a kárpátaljai magyar fiatalok esetében kiegészül az Ukrajnát hazaként elutasító véleménnyel.

24. táblázat. Az etnikai eredet nemzetkonceptiót szignifikánsan befolyásoló szociodemográfiai és a nemzeti identitás dimenzióit mérő változói, lineáris regressziós modell, 2.lépés, módszer: *Stepwise*

Változók		Ukrajna/ Kárpátalja		Szerbia/ Vajdaság		Szlovákia/ Felvidék		Románia/ Erdély	
		szig.	Beta	szig.	Beta	szig.	Beta	szig.	Beta
II. lépés: szociodemográfiai háttér, nemzeti identitás									
Szociodemográfiai háttér	lakás nagysága (nm)					0,023	0,154		
	szülők iskolai végzettsége					0,008	-0,177	0,031	-0,102
Nemzeti identitás	magyarsága: ¹³⁶ előny					0,008	0,178		
	magyarsága: hátrány	0	0,326	0,002	0,215			0	0,211
	Haza: ország (1 – igen, 0 – nem) Magyarország (vagy történelmi) (1 – igen, 0 – nem)	0,027	-0,157			0,02	0,156		
Adjusted R Square		0,13		0,042		0,089		0,056	

Forrás: saját számítás a GeneZys 2015 adatbázis alapján

¹³⁶ A magyarsághoz kapcsolódó affektív viszonyulás az elemzés későbbi fejezetében kerül ismertetésre. Három faktort különböztettem meg, a magyarságot előnyként, szegyenként, illetve hátrányként megélt viszonyulásokat.

A harmadik lépésben bevont változók 21% és 36% közötti magyarázottságot eredményeztek (lásd 25. táblázat). A romániai magyar fiatalok körében azokra jellemzőbb ez a vérségi vonalra építő nemzetkonceptió, akik elutasítóbbak a románokkal szemben, erősebben rokonszenveznek a kisebbségi magyar csoportokkal, nem gondolják kiemelt ifjúsági problémának az értékek válságát, de annak tekintik az elvándorlást, fontosabbak számukra a személyes kapcsolatok, de kevésbé jellemző az önállóság, illetve a politikai érdeklődés, ugyanakkor nagyobb eséllyel magasabb iskolai végzettségűek.

A kárpátaljai magyar fiatalok körében a magyar állampolgárság növeli ennek a véleményáramlatnak az előfordulási esélyét, ahogyan a közelmúltra vonatkozó magyar–ukrán viszony negatív megítélése is. Kevésbé jellemző esetükben a sporttal töltött szabadidő, és jellemzőbb a mobilitás (a célszág pedig általában Magyarország).

A vajdasági magyar fiatalok körében a nem szórvány jellegű településen élőknel nagyobb eséllyel fordul elő ez a vélemény. További jellemzője az etnikai eredetre épülő nemzetkonceptiónak a magyarságukat hátrányként értékelő vélemény, valamint az oroszokkal szembeni erősebb ellenszenv. Szabadidejükben kevésbé végeznek alkotótevékenységet, de gyakrabban plázáznak.

A szlovákiai magyar fiataloknál az önállóságnak, mint társadalmi értéknek az elutasítása növeli az etnikai identitáskritériumok preferálásának esélyét, ahogyan az is, ha a közelmúltban volt külföldön, illetve több szobás lakásban él.

25. táblázat. Az etnikai eredet nemzetkonceptiót szignifikánsan befolyásoló tényezők, lineáris regressziós modell, 3.lépés, módszer: Stepwise

Változók	Ukrajna/ Kárpátalja		Szerbia/ Vajdaság		Szlovákia/ Felvidék		Románia/ Erdély	
	szig.	Beta	szig.	Beta	szig.	Beta	szig.	Beta
III. lépés: szociodemográfiai háttér, nemzeti identitás, értékek, ifjúsági sajátosságok	szig.	Beta	szig.	Beta	szig.	Beta	szig.	Beta
Szociodemográfiai háttér	szórvány-nem szórvány (1 – szórvány, 0 – nem szórvány)		0,004	-0,308				
	iskolai végzettség ¹³⁸						0,039	0,153
	szobák száma				0,008	0,279		

¹³⁷ Skála: 1 – alapfokú, 2 – középfokú, 3 – felsőfokú.

Nemzeti identitás	magyar nemzet része (1 – igen, 0 – nem)						0,046	0,149
	magyar állampolgár (1 – igen, 0 – nem)	0,022	0,277					
	magyarsága: hátrány ¹³⁹			0	0,383			
Előítéletek és többségi viszony	rokonszenv: ¹⁴⁰ többségi nemzetek						0	-0,393
	rokonszenv: kisebbségi magyarok						0,002	0,245
	rokonszenv: oroszok			0,004	-0,297			
	magyar-többségi viszony (múltban) ¹⁴¹	0,009	-0,309					
	önállóság ¹⁴²					0,004	-0,309	0,001
Szabadidős tevékenység	személyes kapcsolatok						0,004	0,227
	alkotó ¹⁴³			0,001	-0,337			
	sportoló	0,001	-0,399					
Ifjúsági problémák	plázázó			0,019	0,242			
	értékek válsága ¹⁴⁴						0	0,369
Migráció	elváándorlás						0,004	-0,223
	rövid külföldi tartózkodás (1 – igen, 2 – nem)	0,023	-0,277					
Politikai attitűd	volt-e külföldön (múlt) (1 – igen, 2 – nem)					0,008	-0,28	
	politikai érdeklődés ¹⁴⁵						0,011	-0,189
Adjusted R Square		0,326		0,303		0,205		0,358

Forrás: saját számítás a GeneZys 2015 adatbázis alapján

¹³⁸ A magyarsághoz kapcsolódó affektív viszonyulás az elemzés későbbi fejezetében kerül ismertetésre. Három faktort különböztettem meg, a magyarságot előnyként, szégyenként, illetve hátrányként megélt viszonyulásokat.

¹³⁹ Lásd 11. melléklet.

¹⁴⁰ Skála: 1 – romlott, 2 – nem változott, 3 – javult.

¹⁴¹ Lásd 14. melléklet.

¹⁴² Lásd 15. melléklet.

¹⁴³ Lásd 16. melléklet. Az ifjúsági problémák mérése egy 1–4-es skálán történt, ahol az 1-es jelölte, ha nagyon nagymértékben gond, és a 4-es, ha egyáltalán nem gondolják problémának, tehát valahányszor az ifjúság problémáiról beszélünk, egy fordított skálán értelmezzük az eredményeket.

¹⁴⁴ Skála: 1–5, 1 – egyáltalán nem érdekel, ... 5 – nagyon érdekel.

4.5.4. Nemzetképzések – diszkusszió

Idézzük fel a nemzetképzések vonatkozásában megfogalmazott hipotéziseket.

H2: Azt feltételezem, hogy 2015-re a kisebbségi magyar fiatalok körében heterogénebbé váltak a nemzetképzések, a kulturális és politikai nemzetkritériumok nem különülnek (már) el élesen egymástól, vegyesen jelentkeznek.

H2.a: Hipotézisem szerint a nemzeti identitás (kritériumai) a kárpátaljai fiatalok számára a legfontosabbak, illetve a vajdasági fiatalok számára a legkevésbé fontosak.

H2.b: A könnyített honosítás intézménye által könnyebben megszerezhető magyar állampolgárság hatással van a kisebbségi fiatalok nemzetiség-felfogására, nyitottabbá/heterogénebbé válására, a korábban elkülönülő etnikai és polgári nemzetképzések vegyes előfordulására.

H2.c: Hipotézisem szerint az identitáselemek együttjárása, egymásra való hatása megmutatkozik az egyes nemzetképzések mintázataiban is.

H2.d: Feltételezésem szerint a kettős szerkezetű, vegyes (kulturális és polgári) nemzetfelfogás az alacsonyabb társadalmi státusúakra jellemzőbb,

H2.e: míg az önbesorolás kritériumait tartalmazó nemzetképzés inkább a magasabb státusúak körében meghatározó.

H2.f: A település szórvány-nem szórvány jellege szerint azt feltételezem, hogy a nem szórványban élők számára fontosabbak a kulturális és az etnikai eredet-kritériumok.

Az identitáskritériumok időbeli változásáról két jelentősebb eltérést emelhetünk ki, egyrészt minden vizsgált régióban csökkent a minden tanulmányi szinten magyar nyelven tanulás fontossága, részben vélhetően a kisebbségi oktatási helyzet kielégítőbb rendeződésével összefüggésben,¹⁴⁵ másrészt az elmúlt évtizedekben jelentősen megváltozott (magnövekedett) oktatási mobilitás következményeként. A másik különbség a magyar állampolgárságnak, mint nemzeti identitás-kritériumnak a magnövekedett jelentősége (bár ez továbbra is a kevésbé fontos kritériumok közé tartozik), amelyet elsősorban a könnyített honosítás által megváltozott magyar állampolgárság-politika hatásának gondolok.

A legjelentősebb regionális eltérésként kiemelhető, hogy a kárpátaljai magyar fiatalok számára a legfontosabbak a nemzeti identitás kritériumai, őket követik a romániai magyar fiatalok, majd a szlovákiaiak, és legkevésbé a vajdasági magyar fiatalok számára fontosak, alátámasztva az ezzel kapcsolatos hipotézisem

¹⁴⁵ Ukrajnában a kutatásunkat követő időszakban az anyanyelvi oktatás terén korlátozások történtek, de ezek a felmérés időpontjában még nem voltak napirenden.

(H2.a), amely azzal is összefügg, hogy a kárpátaljai magyar fiatalokra egy hagyományosabb értékrend jellemző, a vajdaságiakra pedig egy nyitottabb, amelyet korábbi kutatási eredmények is jeleztek (például Zsigmond, 2017, 276; Papp, 2017, 237; Papp, 2018, 248).

Az identitáskritériumokból kirajzolódó faktorstruktúra mentén három nemzetkonceptiót különböztettem meg, a politikai és kulturális (vegyes) nemzetkonceptiót („*jus soli vivendi*”), a vállalt (szubjektív önbesorolós és kulturális) identitástipológiát, illetve az etnikai eredetre alapozó nemzetkonceptiót. Ez a struktúra igazolta azt a hipotézisem, hogy a korábban elkülönülő ideáltípusok, a politikai és kulturális nemzeti kritériumok (Csepeli et al., 2002; Veres, 2005; Papp – Veres, 2007; Veres, 2012), a kisebbségi magyar közösségekben is elmozdulást jeleznek, és vegyesen jelennek meg **(H2)**.

A nemzetkonceptiók vegyes típusa az ISSP-felmérések összehasonlító eredményeivel is összhangban áll, amelyek szintén azt jelezték, hogy az Európai Unió államaiban ezek a nemzetfelfogások nem ennyire elkülönülten jelentkeznek (Csepeli – Örkény, 2017; Sarassin et al., 2020).

Az állampolgárság-politikának a nemzetkonceptiókra gyakorolt hatását több összehasonlító elemzés is vizsgálta, arra a következtetésre jutva, hogy ott, ahol könnyebben megszerezhető az állampolgárság, nyitottabb a nemzettagság fogalma is (Sarassin et al., 2020, 1001–1003). Az elméleti keretben ismertetett longitudinális összehasonlítás, amely többek közt az állampolgárság-politika hatását vizsgálta a nemzetkonceptiók alakulására, az ISSP-felmérések három hullámának adatai alapján, azt hangsúlyozta ki, hogy a közpolitikák egyéni szintű hatására időre van szükség (Wright, 2011, 617–619). Ezekre épült az a hipotézisem, hogy a könnyített honosítás intézményének a kisebbségi magyar közösségek körében hatása van a nemzetkonceptiók fellazulására, nyitottabbá válására, a korábban elkülönülő politikai és kulturális nemzeti kritériumok közös előfordulására.¹⁴⁶ Amennyiben ezt a hatást konkrétan a magyar állampolgárság meglétével-nem meglétével operacionalizáljuk, és ennek függvényében vizsgáljuk, ezt a hipotézist a politikai és kulturális nemzetkonceptió lineáris regressziós modellje nem támasztja alá **(H2.b)**. A magyar állampolgárság hatása csupán a kárpátaljai magyar fiatalok preferenciáiban érhető tetten, a magyar állampolgársággal is rendelkező fiatalok nagyobb eséllyel találhatók meg az etnikai eredet-konceptiót támogatók körében (25. táblázat).

¹⁴⁶ A kulturális és politikai (vegyes) nemzetfelfogás megjelenése a nemzeti identitás kiüresedési folyamatoként, a korábbi kulturális identitás gyengüléseként, vagy akár a nemzetfogalom átpolitizálódásának következményeként is értelmezhető lehet. Megközelítésemben azonban elsődlegesen az elméleti keretkezésben is ismertetett folyamatokhoz kapcsolom, a megváltozott magyar állampolgárság-politika, illetve a transznacionális tapasztalatok identitásalakító, a fiatal generációkra fokozottan érvényesülő hatásainak (is) tulajdonítom.

Bár a magyar állampolgárság nincs konkrét hatással a nemzetkonceptiókra, mégis azt gondolom, hogy az állampolgárság-politikáról való általánosabb „tudás”, az erről való diskurzus, illetve maga a diszkurzív tér, amelynek a felerősödő szerepét más kontextusokban – főként előítéletesség-vizsgálatokban – nemzetközi vonatkozásban (lásd például Nandi – Platt, 2020), és magyarországi vonatkozásban mások is kiemelték (például Bernáth – Messing, 2015), ez esetben is szerepet játszik.

Az egyes nemzetkonceptiók lineáris regressziós modelljei azt mutatják, hogy pusztán a szociodemográfiai mutatókkal kismértékben magyarázhatók ezek a preferenciák, a nemzeti identitás dimenzióinak együttjárása ugyanakkor megmutatkozik, illetve a többi változó beemelésével – előítéletesség, többséghez való viszony, társadalmi értékrend, migrációs tapasztalat, ifjúsági sajátosságok, politikai attitűdök – a modellek magyarázottsága nő.

Érdekes, hogy a vallásosságnak egyetlen mintázat esetében sincs hatása, miközben a magyar szertartási nyelvű egyházhoz tartozást az identitáskritériumok közt fontos identitáskritériumként ítélték meg a megkérdezettek.

A politikai és kulturális nemzeti kritériumok vegyes előfordulását preferálók között szociodemográfiai jellemzője a szülők alacsonyabb iskolai végzettsége (17. táblázat), a korábbi kutatási eredményekkel (Csepeli et al., 2002; Veres, 2005; Veres, 2012) és az erre vonatkozó hipotézissel összhangban **(H2.d)**.

A nemzeti identitás vállalt jellegét hangsúlyozó nemzetkonceptiót a vajdasági és a szlovákiai magyar fiatalok közül a magas iskolai végzettségűek nagyobb eséllyel támogatják (22. táblázat), részben alátámasztva az erre vonatkozó hipotézist **(H2.e)**.

A kárpátaljai és romániai magyar fiatalok körében a szórvány településen élők nagyobb eséllyel preferálják a vegyes nemzetkonceptiót, mint a nem szórványban élő kortársaik (19. táblázat).

A nem szórvány településen élő vajdasági magyar fiatalok körében fontosabbak az etnikai nemzettagsági kritériumok (25. táblázat), de a többi régióban nem mutatkozott hasonló hatás, így nem igazolódott be az a feltételezésem, hogy a nem szórványban élők számára fontosabbak a kulturális és etnikai eredet-kritériumok, mint a szórványban **(H2.f)**.

A nemzetkonceptiókra az identitás többi dimenziói közül elsősorban a magyarságuk iránti érzelmi viszonyulásnak van hatása. A politikai és kulturális vegyes nemzet típusra a kárpátaljai mintán belül az a jellemző, hogy akik szegyenként élik meg magyarságukat, nagyobb eséllyel preferálják ezt a nemzetkonceptiót (19. táblázat). A szülőföld- és hazaképnek is szignifikáns hatása van, a vajdasági magyarok esetében azok, akik Magyarországot (vagy a történelmi Magyarországot) tekintik szülőföldjüknek, nagyobb eséllyel találhatók meg a politikai és kulturális vegyes nemzetkonceptiót fontosnak gondolók közt, míg a kár-

pátaljai magyar fiatalokra – a haza vonatkozásában – ez fordítottan igaz. Esetükben a leggyakoribb ennek a nemzetkoncepciónak az előfordulása (is), és a regressziós modellek közül is ez a legmagasabb magyarázottságú (közel 70%-os).

A szlovákiai magyar fiatalok vegyes nemzetkoncepciójára a rosszabb szlovák nyelvismeret, kevesebb külföldi mobilitás is jellemző, a romániai magyar fiatalok esetében pedig a kevésbé sikerorientáltak, de a filantrópiát fontosabbnak gondolók, gyakoribb magaskultúra-fogyasztók, társasági szabadidőt preferálók körében fordul elő nagyobb eséllyel ez az identitástipológia.

A vállalt nemzeti identitásfaktor lineáris regressziós modellje visszaigazolja a nemzetkoncepció elnevezésében is utalásként szereplő egyéni döntés jelentőségét a nemzeti identitás választásában/vállalásában, hiszen a legegyszerelműbb, és minden régióban megjelenő hatása, a nemzeti identitás affektív vonatkozásainak vannak, elsődlegesen a sokkal kevésbé jellemző szegényérzetnek (21. táblázat). A szórvány jellegű településszerkezet is növeli ennek a típusú nemzetkoncepciónak az előfordulási esélyét, ahogyan a többségi országgal való gyengébb azonosulás, mind a szülőföld, mind a haza tekintetében (regionálisan más-más hangsúlyokkal). A társadalmi értékeknek ez esetben nagyobb szerepe van, elsősorban a hagyományos értékek fontossága jellemzi a nemzeti identitást önkéntes vállalásként értelmezőket (22. táblázat).

A vajdasági magyar fiatalok vállaláson alapuló identitásértelmezéséből magyaráz legtöbbit a regionális bontású lineáris regressziós modell (58%-ot). Az ő esetükben, akárcsak a szlovákiai magyar fiatalok esetében, a végső modellben (3. lépés, 22. táblázat) az iskolai végzettség hatása is megjelenik, a magasabb iskolai végzettség növeli ennek a tipológiámintázatnak az előfordulását, amely összekapcsolható az identitás iskolai végzettséggel növekvő reflektáltságával,¹⁴⁷ amellyel a többes kötődés-mintázatoknál is találkozhattunk.

A nemzettagságot az etnikai eredettel összekapcsoló faktor a romániai magyar fiatalok körében a leggyakoribb, és a lineáris regressziós magyarázómodellek az ő viszonyulásukból magyaráznak a legtöbbet (36%-ot). Ez a legzártabb nemzetkoncepció, mely a nemzethez tartozást egyértelműen a származáshoz köti, ezáltal eleve meghatározottként tételezi. A magyarázómodellekből is leginkább a zártság/elzárkózás emelhető ki, amely egyrészt a saját nemzet iránti erősebb kötődésekben jelentkezik (a romániai magyar mintán belül a magyar nemzethez tartozás), másrészt a többségi nemzettől való erősebb elutasításban (a romániai magyar fiatalok erősebb ellenszenva a többségi nemzetiségűekkel szemben, vagy a kárpátaljai fiataloknak a negatívabbnak ítélt magyar–ukrán viszony) (25. táblázat).

¹⁴⁷ Ez esetben is hangsúlyoznunk kell, hogy ifjúságszociológiai felmérésről lévén szó, a célcsoport életkori sajátosságaiból adódóan, az iskolai végzettség még mozgásban van.

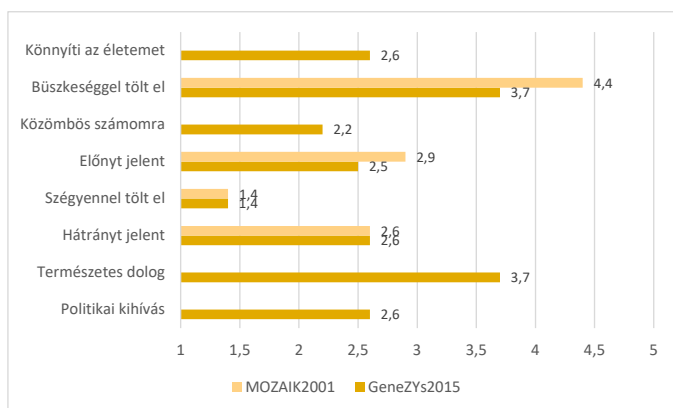
A magyarázómodellek alátámasztották azt a hipotézist, miszerint az identitáselemek együttjárása, egymásra való hatása megmutatkozik a nemzetkonceptciók mintázataiban is (H2.c).

4.6. Az identitáshoz való affektív viszony jellemzői

A nemzeti identitáshoz való érzelmi viszonyulás szerepét láthattuk például a nemzetkonceptciók magyarázómodelljeiben, de az elemzésnek egy külön dimenzióját is képezi. Megnézzük, hogy regionális bontásban mi jellemzi a magyarság iránti érzelmi viszonyulást, illetve mi mondható el erről a szociodemográfiai háttér alapján.

A GeneZYs 2015-ös felmérés során Likert-skálán nyolc kijelentés mentén mértük az identitás érzelmi vonatkozásait, melyek a büszkeség-szégyen, előnyhátrány megközelítésben próbálták megragadni az identitáshoz való affektív viszonyulást. A korábbi szociológiai adatfelvételek is kitértek a nemzeti identitás érzelmi jellemzőire, ezeket az elméleti keretkezésben ismertettem, elsősorban az összes érintett régióra vonatkozó felmérés – MOZAIK 2001, Kárpát Panel 2007 – tükrében. Főként erdélyi vonatkozásban a Kárpát Panel 2007-es survey után is születtek az identitás érzelmi aspektusainak változására is reflektáló elemzések (például Veres, 2012; Veres, 2017).

Mivel a MOZAIK 2001-es adatfelvétel során is alkalmazták ezt a skálázást (négy kijelentés esetében), első lépésben az időbeli változásokat tekintjük át.

14. ábra. Az identitáshoz való érzelmi viszonyulás változásai.

Az, hogy magyarnak születtem... (skála: 1–5)

Forrás: saját számítás a MOZAIK 2001 és a GeneZYs 2015 adatbázisok alapján

Az adatokból az látható, hogy 2001-hez képest csökkent a fiatalok büszkeség-érzete, valamint a magyar származás előnyként való megítélése, ugyanolyan szintű maradt a hátrányként való megítélés és a magyar származás iránti szégyen, mely érzelmi viszonyulás eleve a legkevésbé jellemző (átlag 1,4). A GeneZYs 2015 adataiból az derült ki, hogy a megkérdezett fiatalok egyforma intenzitással élik meg büszkeségként és természetes dologként magyar származásukat, és ez a két viszonyulás a legjellemzőbb körökben (mindkettő átlaga 3,7). Skálaátlag körüli értékkel ezt követi a magyarságot, mint könnyebbiséget és előnyt, illetve mint politikai kihívást és hátrányt jelentő megítélés (átlagok 2,5–2,6), az előny-hátrány érzésének kiegyensúlyozottságát jelezve. Átlagnál kisebb mértékben jellemző a magyar származás iránti közömbösség (2,2), és legkevésbé a szégyen (1,4).

Az egyes dimenziók mentén jelentkező regionális különbségeket a 26. táblázat tartalmazza.

26. táblázat. Az érzelmi viszonyulás regionális átlagértékei (skála: 1–5)

Az, hogy magyarnak születtem (itt az országban):	Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély	Összesen
Könnyíti az életemet (nem szign.)	2,37	2,34	2,38	2,32	2,35
Büszkeséggel tölt el*	3,79	3,53	3,7	3,65	3,67
Közömbös számomra**	2,01	2,24	2,22	2,33	2,23
Előnyt jelent (nem szign.)	2,4	2,42	2,57	2,44	2,46
Szégyennel tölt el**	1,36	1,25	1,33	1,61	1,43
Hátrányt jelent (nem szign.)	2,54	2,55	2,64	2,63	2,6
Természetes dolog**	3,58	3,95	3,72	3,62	3,69
Politikai kihívás**	2,94	2,62	2,72	2,51	2,66

ANOVA-teszt; * $p < 0,05$; ** $p < 0,001$

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

Az adatsorok alapján elmondható, hogy a kárpátaljai magyar fiatalok a legbüszkébbek magyarságukra (átlag 3,8) és a vajdaságiak a legkevésbé (átlag 3,5), és ennek „kiegyenlítéseként” az ő körökben a legjellemzőbb magyarságuknak a természetes megélése (átlag 3,9), míg ez a kárpátaljaiak esetében a legkevésbé jellemző (3,6). Szintén a kárpátaljai magyar fiatalok vélik leginkább politikai kihívásnak magyarságukat (2,9), őket követik a szlovákiai magyar fiatalok (2,7) – és ezek az adatok valószínűleg nem függetlenek a 2015-re jellemző ukrajnai belpo-

4. Elemzés

litikai közhangulattól. Legkevésbé a romániai magyar fiatalok számára jelent politikai kihívást magyarságuk (2,5). Az ő körükben viszont az átlagosnál magasabb a szégyenérzet (1,6), mely azonban ebben az esetben is skálaértékét tekintve alacsony, vagyis a megkérdezettek minden vizsgált régióban legkevésbé az jellemző, hogy szégyennel töltené el nemzetiségi hovatartozásuk.

Az érzelmi viszonyulást tükröző kijelentések három faktorba tömörültek a faktorelemzés során, melynek segítségével összesen a variancia 40%-át sikerül magyarázni.

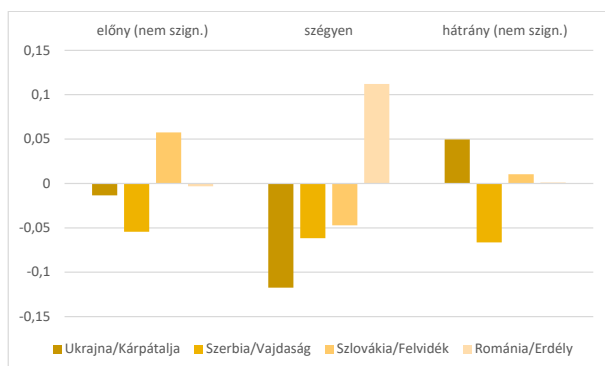
27. táblázat. *Érzelmi viszonyulás – faktorok (KMO 0,66)*

Az, hogy magyarnak születtem (itt az országban):	előny	szégyen	hátrány
Könnyíti az életemet	0,742		
Előnyt jelent	0,652		
Büszkeséggel tölt el		-0,564	
Közömbös számomra		0,494	
Szégyennel tölt el		0,546	
Természetes dolog		-0,327	
Hátrányt jelent			0,73
Politikai kihívás			0,376
Extraction Method: Principal Axis Factoring. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.			

Forrás: saját számítás a GeneZys 2015 adatbázis alapján

A faktorok jól definiálhatók, bár magyarázó erejük alacsonyabb. Az első faktor az identitásnak egy pragmatikus, előnyorientált megközelítését jelzi (magyarázottság 16%), innen a megnevezés is (előny). A második faktor sokkal inkább az affektív viszonyulást ragadja meg, ezen belül is az identitáshoz való negatív reakciót (magyarázottság 13%), melyet szégyenként definiáltam. A harmadik – hátrány – faktor pedig a magyar identitást elsősorban nehézségként/kihívásként megélt attitűdöt jelzi (magyarázottság 11%).

Regionális bontásban a szégyen faktor mentén jelentkeztek szignifikáns eltérések, mely ráerősített a korábbi megállapításra, a romániai magyar fiatalok esetében az átlagosnál jelentősebb mértékű a magyar identitásuk iránti szégyenérzet, mint a többi régió magyar fiataljai esetében. A kárpátaljai magyar fiatalok esetében jellemző a legkevésbé ez az attitűd.

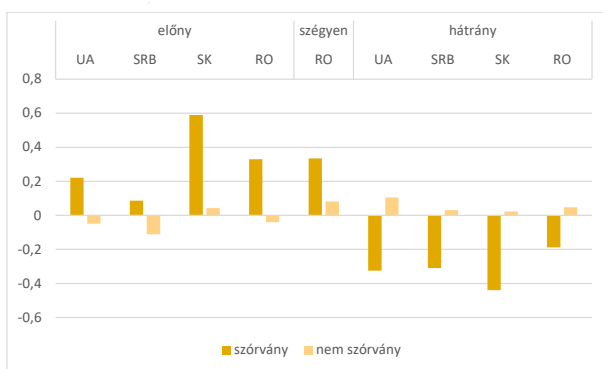

15. ábra. Az érzelmi viszonyulás faktorai regionális bontásban (szégyen faktor szignifikáns, ANOVA-teszt; $p < 0,001$)

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

4.6.1. Érzelmi viszonyulás a szociodemográfiai változók tükrében

A szociodemográfiai háttérváltozók alapján sem korcsoportok szerint, sem nemek függvényében nem jelentkeztek szignifikáns eltérések, településszerkezet szerint a kárpátaljai magyar fiatalok esetében vannak különbségek mindhárom faktor mentén. A városi fiatalok átlagnál nagyobb mértékben értékelik előnyként a magyar identitást (ANOVA-teszt; $p < 0,05$), és az átlagosnál kevésbé hátrányként (ANOVA-teszt; $p < 0,05$), illetve kevésbé jelentkezett az ő esetükben a szégyen, mint a vidéki kortársaik esetében (ANOVA-teszt; $p < 0,001$).

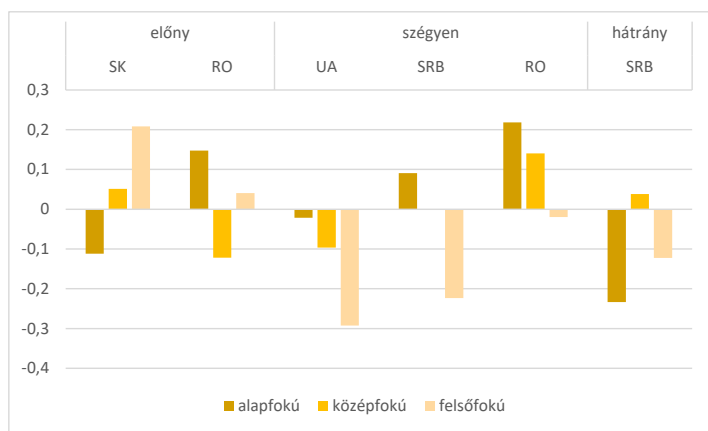

16. ábra. Érzelmi viszonyulás regionális bontásban a település szórvány jellege szerint (faktorszóróátlag, csak a szignifikáns eltérések)

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

A legjelentősebb szignifikáns különbségek a település szórvány-nem szórvány jellege alapján jelentkeztek. Minden régióban a szórvány településeken élők az átlagosnál szignifikánsan magasabb mértékben értékelik előnyösnek, és ennek megfelelően az átlagosnál szignifikánsan alacsonyabb mértékben hátrányosnak magyarságukat, vagyis szórvány helyzetben előnyükre tud válni a magyar identitás. A szórványban élő romániai magyar fiatalok körében az átlagosnál magasabb arányú a magyarságuk iránti szégyenérzet is.

Az iskolai végzettség függvényében több régióban is szignifikáns eltérések jelentkeztek.

17. ábra. Érzelmi viszonyulás regionális bontásban iskolai végzettség szerint (faktorszórótól, csak a szignifikáns eltérések)

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

A magyar identitást a szlovákiai és romániai felsőfokú végzettséggel rendelkező magyar fiatalok az átlagosnál nagyobb mértékben élik meg előnyként, míg azonban ez a szlovákiai magyar fiatalok esetében a középfokú végzettségűekre is jellemző, az erdélyiek esetében ez az átlagosnál kevésbé jellemző rájuk, körükben az alapfokú végzettségűeknél a legerősebb a származás előnyként való megítélése. A szégyen, mint a magyar identitáshoz való viszonyulás, három régióban mutat statisztikailag releváns különbségeket, ez alapján a kárpátaljai, a vajdasági és – csekélyebb mértékben – az erdélyi felsőfokú végzettségűek körében az átlagosnál kevésbé jellemző ez az attitűd. A szégyen az átlagosnál erőteljesebben jelentkezik a romániai magyar alap- és középfokú végzettségűeknél, illetve a kárpátaljai alapfokú végzettséggel rendelkező fiataloknál. A magyar identitás, mint hátrány, csak a vajdasági magyar fiatalok körében jelez iskolai végzettséggel összefüggő eltéréseket, az alapfokú és felsőfokú végzettséggel

rendelkezők az átlagosnál kevésbé ítélik hátránynak magyar identitásukat, a középfokú végzettségűek ennél valamelyest borúlátóbbak.

4.6.2. Érzelmi viszonyulás – diszkusszió

A nemzeti büszkeségre vonatkozó hipotézis felidézésével kezdem a diszkussziót.

H3: Hipotézisem szerint a büszkeség mértéke a kétezres évek elejéhez képest csökkent, a korábbi kutatások által jelzett tendencia folytatódott.

H3.a: A büszkeségérzet mértékében jelentős regionális eltéréseket feltételezek, hipotézisem szerint a kárpátaljai magyarok a legbüszkébbek, és a vajdasági magyarok a legkevésbé büszkék a magyarságukra.

A kétezres évek elején mért erős nemzeti büszkeség – az elméleti keretben bemutatott MOZAIK 2001-es survey adatai alapján (Csata et al., 2002; Bálint – Demeter, 2002; Mészárosné Lampl – Tóth, 2002; Cserniczkó – Soós, 2002) –, a későbbi adatfelvételek eredményei szerint valamelyest csökkent – például a Kárpát Panel 2007-es felmérés szerint (Csata et al., 2007; Lampl, 2007; Gábrityné Molnár – Rác, 2007; Molnár – Orosz, 2007). A GeneZYs 2015-ös felmérés is azt mutatta, hogy a nemzeti büszkeség érzése csökkent, az erre vonatkozó hipotézissel összhangban (**H3**), és ennek mértéke megegyezik a magyarságukat természetes adottságként való megélés mértékével. Ez részben a magyar állampolgárság elérhetőségével is kapcsolatba hozható, másrészt a rendszerváltás utáni időszakban felerősödött interetnikus feszültségek mérséklődésével, illetve az elméleti részben is jelzett transznacionális térrel/tapasztalatokkal, mely keretben a különböző identitások megélésének természetessége felerősödhet.

A 2007 utáni erdélyi survey-felmérések vonatkozó adatsorai is jelezték, hogy csökkent azok aránya, akik büszkeségként élték meg magyarságukat, de számottevően nem változott a szegyenérzet, illetve a közömbösség mértéke (Veres, 2015).

A faktorelemzés során az érzelmi viszonyulás kritériumai három faktorba tömörültek, a magyarságukat előnyként, hátrányként és szegyenként meghatározó faktorokba. A szociodemográfiai változók tükrében az látható, hogy a szórvány településeken élők jobban tudják hasznosítani kisebbségi nemzeti hovatartozásukat, körükben magasabb a magyarságukat előnyként való megítélés. Ezzel a jelenséggel a Kárpát Panel felmérés eredményeiben is találkozhattunk (Veres, 2012, 28–29).

A magasabb iskolai végzettségűek kisebb arányban élik meg szegyenként magyar identitásukat, illetve ez gyakrabban jelent előnyt számukra, mint hát-

rányt. Hasonló összefüggés mutatkozott kolozsvári magyar egyetemista hallgatók nemzeti identitás-vizsgálata esetében is (Veres, 2016).

Összegzésként elmondható, hogy a nemzeti büszkeség a kárpátaljai magyar fiataloknál a legerősebb és a vajdasági magyar fiataloknál a leggyengébb, így az erre vonatkozó hipotézis beigazolódott **(H3.a)**.

4.7. Az otthonosság dimenziói

Az elemzést az otthonosság dimenzióinak rövid áttekintése zárja. A nemzeti önmeghatározás, illetve a szülőföld és haza vonatkozásában vizsgálom meg, hogy mi jellemzi a megkérdezettek otthonosságát, melyek a leggyakrabban megjelölt kategóriák, és mi mondható el ezekről a szociodemográfiai háttérváltozók tükrében.

4.7.1. Az önmeghatározás jellemzői

A GeneZYs 2015 ifjúságszociológiai felmérés során a megkérdezettek kártyákról választhatták ki azt a közösséget, amelyhez a leginkább tartozónak érezték magukat, illetve a másodlagos kötődésüket is ezek segítségével határozhatták meg, kiküszöbölve a válaszlehetőségek sorrendiségének bármilyen hatását. A válaszok megoszlása a regionális identitás erősödését jelzi, az összesített adatok alapján a regionális önmeghatározás – kárpátaljai, vajdasági, felvidéki, erdélyi – a megkérdezettek egyharmada számára jelenti a legerősebb identifikációt (33,3%), erős regionális különbségekkel. Ezt követi a „jelzős/helyi magyar”¹⁴⁸ önmeghatározás a válaszadók közel egynegyedénél (24,3%), és harmadik leggyakoribb opcióként jelenik meg a „magyar”, melyet az összes válaszadó 17%-ban választott elsődleges önmeghatározásaként (a regionális megoszlásokat a 28. táblázat tartalmazza).

2015-re a romániai magyar fiatalok legerősebb identifikációjaként az erdélyi jelenik meg – a megkérdezettek fele ezt választotta elsődleges közösségként (50,8%), míg a többi régióban a „jelzős/helyi magyar” közösséghez tartozás a legfontosabb – kárpátaljai magyar (39,7%), vajdasági magyar (39,4%), szlovákiai magyar (41%). Azért kell ezzel a „jelzős/helyi magyar” megnevezéssel operálni, és nem használható a „regionális magyar” összesítő kategória, mert a kér-

¹⁴⁸ Ukrajnában ez a kárpátaljai magyart, Szerbiában a vajdasági magyart, Szlovákiában a szlovákiai magyart, Romániában a romániai/erdélyi magyart jelenti – ezért lett ennek a kategóriának a „jelzős/helyi magyar” a megnevezése.

dőívben az egyes régiókban a helyi sajátosságokat tiszteletben tartva szerepeltek ezek a kategóriák, így Kárpátalján a kárpátaljai magyar, a Vajdaságban a vajdasági magyar, Romániában a romániai/erdélyi magyar, és Szlovákiában a szlovákiai magyar, mivel a „felvidéki magyar” egy magyarországi (földrajzi jelentéstartalmú) szemszöveget jelez, de a dél-szlovákiai magyarokra nem „reprezentatív” ez a megnevezés (Bárdi, 2020, 316).

Ezt a helyi/regionális magyar identitást erősíti a csupán regionálisként való öndefiníció is – kárpátaljai (16,1%), vajdasági (24,6%), felvidéki (25,2%). Az önmagukat egyszerűen „magyar”-ként meghatározók aránya kisebb, a kárpátaljai magyar fiatalok esetében 14,6%, a romániai magyar fiataloknál 19,4%, a szlovákiai magyar fiataloknál 17,1%, a vajdasági magyar fiatalok körében pedig 14,5%.

A második legjellemzőbb önmeghatározási közösségként három régióban a „magyar” jelenik meg – a kárpátaljai (22,7%), a vajdasági (17,8%) és a romániai magyar fiatalok esetében (30,7%) –, melyet a szlovákiai magyar (22,9%) előz meg a szlovákiai magyar fiatalok körében (a másodlagos önmeghatározási opciókat a 29. táblázat összesíti).

Ezek mellett a legjelentősebb önmeghatározási kategóriák mellett csekélyebb mértékű az illető ország állampolgáraként, az illető országbeliként, illetve az adott ország magyar anyanyelvű állampolgáraként való identifikáció. A belső regionális identitás a romániai magyar fiatalok esetében a legerősebb, 8% választotta legfontosabb önmeghatározási kategóriaként a székelyt, és 11% második önmeghatározó opcióként.

A vajdasági magyar fiatalok esetében érdekes megemlíteni, hogy ebben a korosztályban is vannak – bár csekély mértékben – olyan fiatalok, akik elsősorban jugoszlávként határozzák meg magukat (2,3%), másodsorban pedig 3%. Figyelembe véve a megkérdezettek életkorát, ez valószínűleg valamilyen „jugó-nosztalgia” továbbéléseként értelmezhető.

Új önmeghatározási kategóriaként jelenik meg a kettős állampolgár mint önmeghatározás, amely a 2010-es magyarországi könnyített honosítás utáni időszak következményeként értékelhető. Elsődleges opcióként az összes válaszadó 4,2%-a választotta, a legmagasabb arányban a vajdasági magyarok (7,7%), őket követik a kárpátaljaiak (6,1%), majd csekélyebb mértékben a romániai magyar fiatalok (3,9%). A szlovákiai magyar fiatalok esetében a szlovák állampolgársági törvény következtében nem meglepő, hogy elenyésző (1%) azon fiatalok aránya, akik számára ez önmeghatározásukban fontos.

28. táblázat. Önmeghatározás – a leginkább jellemző közösség, regionális megoszlások (%)

Önmeghatározás 1. opció	Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély	Összesen
Regionális (kárpátaljai, vajdasági, felvidéki, erdélyi)	16,1	24,6	25,2	50,8	33,3
Jelzős magyar (ország vagy regionális) ¹⁵⁰	39,7	39,4	31,5	5,1	24,3
Magyar	14,6	14,5	17,1	19,4	17
Magyar anyanyelvű ukrán/szerb/szlovák/román állampolgár	8,3	4,1	8,1	5,1	6,3
Kettős (ukrán/szerb/szlovák/román és magyar) állampolgár	6,1	7,7	1	3,9	4,2
Belső regionális (pl. ruszin, székely) ¹⁵¹	0	2,3	0	7,9	3,5
Ukrainai/szerbiai/szlovákiai/romániai	4,4	1	4,8	2,6	3,2
Európai	0,2	2,2	3,9	2,5	2,4
Roma/cigány	4,9	0	1,7	0,8	1,6
Ukrán/szerb/szlovák/román	1,9	0,5	1,5	0,2	0,9
Egyéb	0,4	1,9	1,2	0,4	0,9
Ukrán/szerb/szlovák/román állampolgár	1	0,2	2	0,2	0,8
Magyar állampolgár	1,8	0,5	0,3	0,4	0,7
Közép-európai	0	0,2	1,1	0	0,3
Kelet-európai	0,2	0,2	0	0,2	0,2
Német	0,2	0,2	0	0,3	0,2
Nincs ilyen csoport	0	0,4	0,1	0,1	0,1
NT/NV	0,2	0	0,2	0,1	0,1
Nyugat-európai	0	0	0	0,1	0
Zsidó	0	0	0,1	0	0
Összesen	100	100	100	100	100

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

¹⁴⁹ Ukrajnában ez a kárpátaljai magyart, Szerbiában a vajdasági magyart, Szlovákiában a szlovákiai magyart, Romániában a romániai/erdélyi magyart jelenti.

¹⁵⁰ A vajdasági magyarok esetében nem belső regionális önmeghatározást, hanem a „jugoszláv” önmeghatározást jelölte.

29. táblázat. A második leginkább jellemző közösség, regionális megoszlások (%)

Önmeghatározás 2. opció	Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély	Összesen
Magyar	22,7	17,8	22,4	30,7	24,9
Regionális (kárpátaljai, vajdasági, felvidéki, erdélyi)	13,2	13,5	17,9	21,3	17,5
Jelzős magyar (ország vagy regionális) ¹⁵²	17,3	16,8	22,9	6,4	14,4
Magyar anyanyelvű ukrán/ szerb/szlovák/román állampolgár	13,3	10,8	10,2	6,2	9,4
Kettős (ukrán/szerb/szlovák/ román és magyar) állampolgár	11,8	15,1	0,9	5,3	7,2
Belső regionális (pl. ruszin, székely) ¹⁵³	0	3	0	11	4,8
Ukrán/szerb/szlovák/román	4,2	4,5	8,4	0,7	4
Ukrajnai/szerbiai/szlovákiai/ romániai	2,5	3,7	4,9	3,8	3,8
Európai	1,2	3,9	6	3	3,6
Roma/cigány	3,6	0	0,9	6,9	3,6
Magyar állampolgár	3,5	4,9	0,6	1,6	2,3
Ukrán/szerb/szlovák/román állampolgár	3,1	1,5	2,4	0,3	1,6
Közép-európai	0,2	0,6	1,5	0,6	0,7
Egyéb	0,4	2,4	0,3	0,3	0,7
Kelet-európai	0,8	0,7	0,1	0,8	0,6
Nyugat-európai	0,2	0,5	0,3	0,4	0,4
Német	0,8	0	0	0,2	0,2
Nincs ilyen csoport	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2
NT/NV	0,7	0	0	0,3	0,2
Zsidó	0	0,2	0	0	0
Összesen	100	100	100	100	100

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

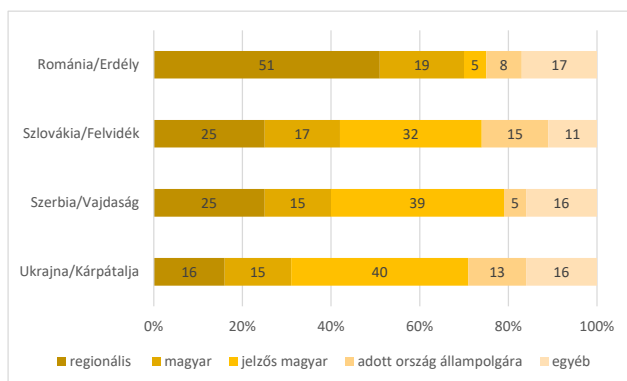
A MOZAIK 2001-es ifjúságkutatás eredményeihez hasonlítva a legjelentősebb változás a regionális és a jelzős/helyi magyar identitás erősödése, valamint az

¹⁵¹ A vajdasági magyarok esetében nem belső regionális önmeghatározást, hanem a „jugoszláv” önmeghatározást jelölte.

etnonim nélküli „magyar” önmeghatározási kategória csökkenése. A helyi magyar (régiónhoz vagy országhoz kötött) identitás felerősödését, és a „sima”/jelző nélküli magyar önmeghatározás csökkenését a két ifjúságszociológiai adatfelvétel között eltelt közel 15 évben történt helyi, egy-egy régióra koncentrált felmérések eredményei is jelezték.¹⁵²

Ezért is meglepő, hogy a MIK 2016-os felmérés Kárpát-medencei adatai a GeneZYs 2015-ös felméréshez képest mást jeleztek: „a Magyar Ifjúság Kutatás 2016 során a fiatalok 40–50 százaléka egyszerűen »magyarnak« vallotta magát, és a többi fiatal legnagyobb része valamilyen regionális jelzővel ellátott magyar közösséget jelölt meg, mint elsődlegest számára, de itt már a regionális, országonkénti eltérések jelentősek” (Veres – Ruff, 2018, 406). A továbbiakban a szerzők is reflektálnak arra, hogy ez az eredmény meglepő a korábbi felmérések adataihoz képest, majd úgy vélték, hogy a 2010-ig jellemző tendencia 2016-ra megváltozott (Veres – Ruff, 2018, 407).¹⁵³

A GeneZYs 2015-ös ifjúságszociológiai vizsgálat adatait figyelembe véve úgy gondolom, hogy a korábban is jelzett tendencia 2015-re is megmaradt, megmutatkozott az adatokban, a regionális/helyi magyar identitás erősödött a Magyarországgal szomszédos országokban élő kisebbségi magyar fiatalok körében, és ezzel párhuzamosan csökkent az etnonim nélküli, „sima” magyar önmeghatározás.

18. ábra. Az önmeghatározás regionális mintázatainak szignifikáns eltérései ($\chi^2=466,147$; $df=12$; $p<0,001$)

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

¹⁵² Ezeket az elméleti keretkezésben részletesen ismertettem.

¹⁵³ A korábbi kutatások felsorolásakor a GeneZYs 2015-ös felmérés nem kerül említésre, bár a Mozaik 2001-es adatfelvételt követően olyan ifjúságszociológiai vizsgálat, mely mind a négy régióra vonatkozott, és egy évvel megelőzte a Magyar Ifjúság Kutatás 2016-os adatfelvételét.

A válaszokat öt kategóriába összevonva, regionális bontásban láthatók a korábban már ismertetett eltérések, amelyek statisztikailag is szignifikánsak. Romániában az erdélyi a legjellemzőbb önmeghatározási kategória (51%), Szlovákiában a szlovákiai magyar (32%), és a másik két régióban a regionális magyar (vajdasági magyar: 39%, kárpátaljai magyar: 40%).

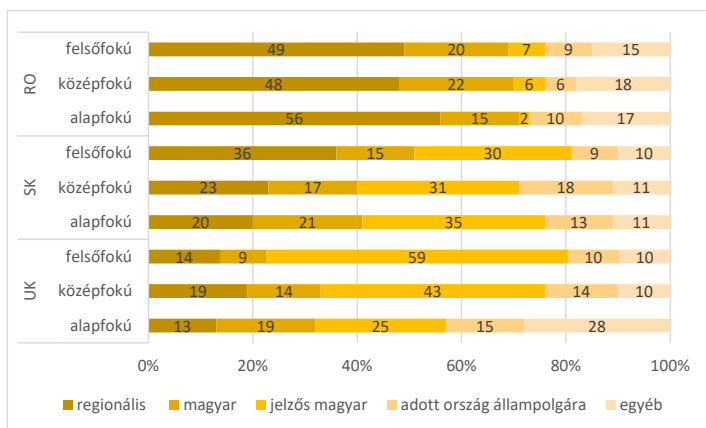
4.7.2. Az önmeghatározás a szociodemográfiai változók szerint

Nemek szerint csak a romániai magyar fiatalok körében jelentkeztek szignifikáns eltérések, a nők gyakrabban határozzák meg önmagukat erdélyiként, illetve romániai/erdélyi magyarként, mint a férfiak. A férfiak körében, a nőknél magasabb arányban jellemző a magyar önmeghatározás ($\chi^2=11,23$; $df=4$; $p<0,05$).

A település típusa szintén a romániai magyar fiataloknál mutat szignifikáns különbségeket, a falun élők körében magasabb az erdélyi önmeghatározás, mint a városiaknál, akik esetében pedig a magyar önmeghatározás jellemzőbb, mint vidéki kortársaiknál ($\chi^2=22,076$; $df=4$; $p<0,001$).

A szórvány jelleg a kárpátaljai magyar fiatalok regionális önmeghatározását erősíti szignifikánsan (kárpátaljai), és szinte felére csökken a magyar önmeghatározás (8%), amely a nem szórvány településeken élők körében 15,5%-os ($\chi^2=11,016$; $df=4$; $p<0,05$).

Korcsoportos bontásban nem jelentkeztek szignifikáns eltérések, az iskolai végzettség szerinti különbségeket a 19. ábra összegzi.

19. ábra. Az önmeghatározás szignifikáns eltérései az iskolai végzettség szerint (minden esetben $p<0,05$)

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

A kárpátaljai magyar fiatalok esetében a végzettséggel párhuzamosan nő a kárpátaljai magyar önmeghatározás, és csökken az etnonim nélküli magyar, mint elsődleges definíciós kategória. A szlovákiai magyar fiataloknál a regionális önmeghatározás nő a végzettséggel párhuzamosan.

A romániai magyar fiataloknál a jelzős magyar önmeghatározás szintén növekszik a végzettséggel párhuzamosan – bár ez az identitáskategória az ő esetükben kevésbé jellemző – az alapfokú végzettséggel rendelkezők körében a leggyakoribb a regionális identitás választása (erdélyi), a középfokú végzettségűekre pedig a legjellemzőbb a magyar, mint elsődleges közösségi kötődés.

Bár a MOZAIK 2001-es ifjúságkutatás eredményeivel összevetve, az önmeghatározásban megmaradt a helyi magyar identitás primátusa, a magyar állampolgárság hatását az összkép árnyalása érdekében regionális bontásban, kétváltozós elemzéssel vizsgáltam (a szlovákiai magyarok kivételével). A vajdasági magyarok önmeghatározását nem befolyásolja szignifikánsan a magyar állampolgárság, de a kárpátaljai és romániai magyarok körében eltérések jelentkeztek (30. táblázat).

30. táblázat. Az önmeghatározás szignifikáns eltérései a magyar állampolgárság szerint

Önmeghatározás		Igényelte a magyar állampolgárságot	Nem igényelte a magyar állampolgárságot	Összesen
Ukrajna/ Kárpátalja*	regionális	14,60%	19,50%	16,20%
	magyar	15,60%	12,80%	14,70%
	jelzős magyar	43,60%	30,90%	39,60%
	adott ország állampolgára	13,10%	14,10%	13,40%
	egyéb	13,10%	22,80%	16,20%
	Összesen	100,00%	100,00%	100,00%
Románia/ Erdély**	regionális	51,60%	49,70%	50,80%
	magyar	19,80%	19,00%	19,40%
	jelzős magyar	4,80%	5,50%	5,10%
	adott ország állampolgára	4,30%	12,40%	7,80%
	egyéb	19,60%	13,50%	16,90%
	Összesen	100,00%	100,00%	100,00%

* ($\chi^2=12,232$; $df=4$; $p<0,05$)

** ($\chi^2=26,431$; $df=4$; $p<0,001$)

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

A leggyakrabban előforduló önmeghatározási kategóriák közül a kárpátaljai mintán belül a kárpátaljai magyar önmeghatározás a magyar állampolgárságot igénylők körében nagyobb arányú, mint az állampolgárságot nem igénylők körében, akik viszont a kárpátaljai megnevezést inkább preferálják, mint a magyar állampolgársággal is rendelkező fiatalok (30. táblázat). A magyar állampolgárságot nem igénylők nagyobb arányban választottak más önmeghatározási kategóriákat.¹⁵⁴ A magyar önmeghatározás is gyakoribb a magyar állampolgárságot igénylők körében, tehát azt a konklúziót fogalmazhatjuk meg, hogy a kárpátaljai fiatalok esetében a kettős állampolgárság felerősíti az önmeghatározásban a magyar identitás hangsúlyozását (a regionális – kárpátaljai – magyart, illetve a „sima” magyart is).

A romániai mintán belül a legjelentősebb eltérés a romániai állampolgárként történő önmeghatározásban jelentkezik, a magyar állampolgárságot nem igénylők gyakrabban határozzák meg magukat romániai állampolgárként, mint a kettős állampolgárságúak (30. táblázat). Ez utóbbiak körében nagyobb arányú az egyéb önmeghatározási kategória.¹⁵⁵

4.7.3. Európaiság – identitáskonstrukciók és dekonstrukciók

A nemzeti szinten túlmutató európai identitásról mint poszt-nemzeti identitásról számos elképzelés született az elmúlt évtizedekben (például Habermas, 2006; Jenkins 2008; Giddens 2014). Nemzetközi összehasonlító vizsgálatok eredményei alapján többször került az elemzések fókuszába az európai identitás különböző dimenziója, például mint (lehetséges) szupranacionális identitás, illetve az ehhez kapcsolódó különböző attitűdök és a nemzeti identitás, az etnocentrizmus, a nacionalizmus összefüggései, az egyes országok közötti különbségek és törésvonalak (lásd Örkény et al., 2007; Örkény, 2011; Csepeli – Örkény, 2017), illetve a témába vágó európai empirikus kutatásokat összefoglaló konklúziókról is olvashatunk (Risse, 2010), vagy összehasonlító elemzések következtetéseiről (Hadler et al., 2020), amelyek alapján sokkal inkább a nemzeti identitáshoz kapcsolódó európai identitásról beszélhetünk, mintsem egy ezt felváltó poszt-nemzeti identitásról. Az európai identitás tehát nem vált a nemzeti identitások olvasztógelyévé (Örkény, 2011).

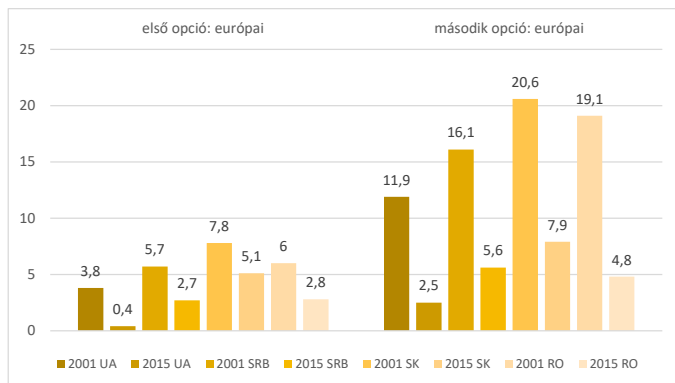
A GeneZYs 2015-ös ifjúságszociológiai felmérés során az európaisághoz, illetve az Európai Unióhoz kapcsolódó attitűdökre nem kérdezett rá a survey,

¹⁵⁴ Elemszámi korlátok miatt ezek összesen szerepelnek az „egyéb” kategóriába. Az önmeghatározási kategóriák megoszlásáról lásd a 28. és 29. táblázatot.

¹⁵⁵ Elemszámi korlátok miatt a többi önmeghatározási kategória összesen szerepel az „egyéb”-ben (például a székely). Az önmeghatározási kategóriák megoszlásáról lásd a 28. és 29. táblázatot.

azonban az önmeghatározás kapcsán érdekes az európai identitás alakulásának kérdésére külön is kitérni, méghozzá a MOZAIK 2001-es felmérés eredményeivel összevetve.

A különböző európai önmeghatározási kategóriákat (kelet-európai, kelet-közép-európai stb.) egy „európai” kategóriába vontam össze, mind az első önmeghatározási opció, mind a második esetében. A két kutatás európai önmeghatározási kategóriáinak regionális megoszlásait a 20. ábra szemlélteti.

20. ábra. Az európai identitás alakulása

(első és második önmeghatározási opcióként választott „európai”)

Forrás: saját számítás a MOZAIK 2001 és a GeneZYs 2015 adatbázisok alapján

Az adatokból kirajzolódó kép ez esetben inkább egy identitásdekonstrukciót jelez, a kétezres évek elejére jellemző európai identitásnak a gyengülését. Bár ez esetben is látható, hogy regionálisan nagyobb eltérések adódnak, ugyanakkor egy általános tendencia is megragadható, a 2001-es adatfelvétel időpontjában nem csak az EU-tagság várományosának számító Szlovákiában és (időben kissé távolabbi várományosként) Romániában volt erősebb mértékben jellemző az európaiság első (és második) önidentifikációs kategóriaként, hanem általánosabban is megjelent a proeurópaiság a térség diskurzusában, hiszen a kárpátaljai magyar fiatalok körében is jelen van ez az önmeghatározás (elsődleges kötődésként 3,8%-ban, másodlagosként magasabb mértékben, 11,9%-ban). Ugyanakkor a vajdasági magyarok körében is 5,7%-os, illetve 16,1%-os volt az európai identitást választók aránya, szintén ebbe az általánosabb trendbe illeszkedve, a jugoszláviai konfliktus és NATO-beavatkozás időbeli közelsége ellenére is.

Az egyes regionális sajátosságoktól eltekintve általánosan is megfogalmazható, hogy 2001-ben a kisebbségi magyar fiatalok számára fontosabb önmeghatározási kategóriát jelentett az európai, mint ahogyan ez 2015-re alakult. A GeneZYs 2015 felmérés eredményei alapján az látható, hogy ez az európai iden-

titás a két adatfelvétel közötti közel 15 évben nagymértékben elolvadt, az európaiság kevésbé jellemzi a fiatalok önmeghatározását, mint 2001-ben.

Feltételezhetően több tényező együttes hatása ez a dekonstrukció, így szerepet játszhat ebben az EU-csatlakozás utáni „illúzióvesztés” (Szlovákiában és Romániában), de akár a 2015-ös migrációs válság,¹⁵⁶ illetve az ennek kapcsán a politikai diskurzusokban felerősödő EU-kritika – főként a magyar diskurzív térben¹⁵⁷ – is hozzájárulhatott az európai identitás gyengüléséhez.

Ez az eredmény egy általánosabb trendbe is illeszkedik, az ISSP felmérésekre,¹⁵⁸ és az Eurobarometer felmérésekre¹⁵⁹ építő, 28 európai országra vonatkozó összehasonlító vizsgálat eredményei azt mutatták, hogy a nemzeti/etnikai kisebbségek körében, főként a posztkommunista országokban nagyobb mértékben csökkent az európai identitás (Hadler et al., 2020, 5). 2003-ig az etnikai kisebbségek körében erősebb volt az európai kötődés, mint a többségi országhoz való kötődés, mivel az európai identitás a bizonytalanságban sikerrel töltötte be azt a szerepet, hogy pozitív identitással azonosulhassanak az egyének (Hadler et al., 2020, 2). Az EU-csatlakozás után azonban ez a fokozott várakozás nem teljesült be, így lezajlott egy eltávolodási folyamat, mely ugyanakkor a 2015-ös migrációs válság után újra erősödni kezdett, EU-szinten, és ez a trend a 2019-es Eurobarometer eredményei alapján tovább folytatódik, és a posztkommunista országok kisebbségei esetében is ugyanúgy tetten érhető, bár körükben még nem érte el a 2004 előtti európai identifikációs erősséget (Hadler et al., 2020, 7–8).

Összességében tehát az a (pozitívabb) következtetést is levonható, hogy egy új, közös (2.0-ás) EU-narratíva, és akár egy hatékonyabban működő EU, Kelet-Közép-Európában is ráerősíthetne a közös európai identitás (újra)konstruálására.¹⁶⁰

4.7.4. Az otthonosság dimenziói: szülőföld- és hazapercepciók a kisebbségi magyar fiatalok körében

Az elemzés lezárásaként az otthonosság másik két dimenzióját, a szülőföld és haza kérdését is érintem röviden. A GeneZYs 2015 felmérés során nyílt kérdés-ként szerepelt a két kérdés – a megkérdezett mit tekint szülőföldjének, illetve

¹⁵⁶ Az adatfelvételre 2015 őszén került sor.

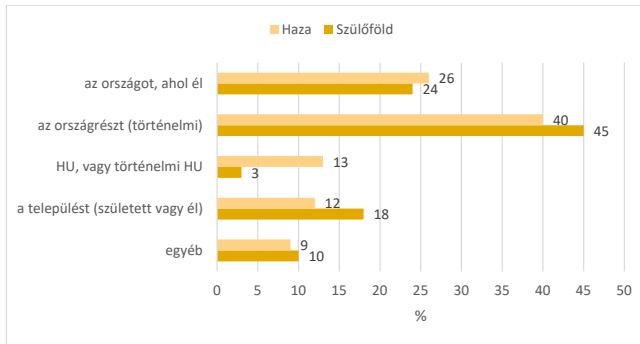
¹⁵⁷ A kisebbségi magyar fiatalok médiafogyasztási szokásainak elemzése azt mutatta, hogy a magyar(országi) tartalomfogyasztás erőteljesen jelen van körükben (Zsigmond – Papp, 2019, 16–22).

¹⁵⁸ Az elméleti keretezésben is jelzett ISSP felmérések három hulláma: 1995, 2003, 2013.

¹⁵⁹ Az Eurobarometer felmérések 2004 és 2019 közötti adatai alapján.

¹⁶⁰ Hasonló elképzelést fogalmazott meg például Csepeli – Örkény, 2017, 21., 74.

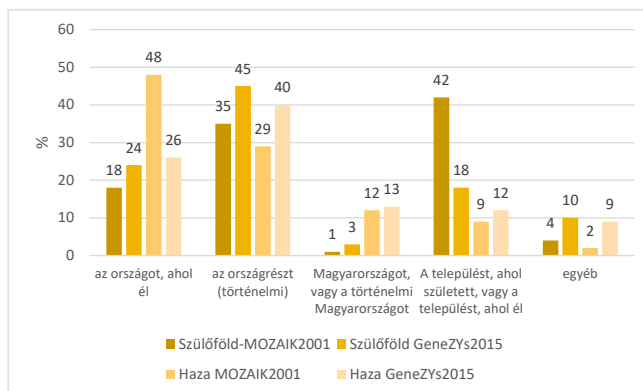
hazájának –, a válaszokat utólag kódoltuk. A válaszok főbb kategóriák szerinti megoszlását a 21. ábra mutatja.

21. ábra. Mit tekint szülőföldjének és hazájának? (%)

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

A szülőföld és a haza megjelölése esetében a regionalitás a legerősebb, a válaszadók közel fele a régiót nevezte meg szülőföldjeként (45%), kicsit kevesebben hazaként (40%). Ezt követte az ország megnevezése a válaszadók közel egynegyede esetében, hazaként valamivel gyakoribb előfordulással. A lokalitás – a település, ahol a megkérdezett született vagy él – a szülőföld esetében markánsabban jelenik meg, a megkérdezettek közel 20%-a ezt nevezte meg szülőföldjének, hazájának 12%. Magyarországot vagy a történelmi Magyarországot inkább hazaként nevezték meg (13%), szülőföldként alacsony az előfordulás gyakorisága (3%). Az egyéb megnevezés a válaszok mintegy egytizedét jelenti.

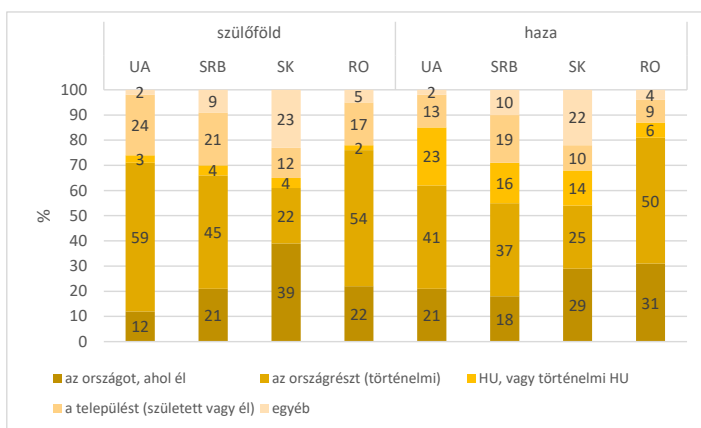
22. ábra. Szülőföld és haza a 2001-es és 2015-ös adatfelvétel tükrében a teljes mintán belül (%)

Forrás: saját számítás a MOZAIK 2001 és a GeneZYs 2015 adatbázisok alapján

A továbbiakban az látható, hogy a MOZAIK 2001-es felmérés eredményeihez képest milyen változásokat jelez a 2015-ös adatfelvétel.

Az adatok ez esetben is – akárcsak az identitás önmeghatározása esetében – a regionális identitás megerősödését jelzik. A 2001-es helyzetképhez képest mind a szülőföld, mind a haza vonatkozásában jelentős mértékben megnövekedett a régiójukat megnevezők aránya (22. ábra). A szülőföld megítélése esetében nagyt csökkent azok aránya, akik lokális környezetüket – a települést, ahol él vagy született – nevezték meg, a haza esetében pedig az illető országot megnevezők aránya csökkent számottevően, míg valamelyest nőtt az adott országot szülőföldjükként meghatározók aránya. Magyarországot vagy a történelmi Magyarországot szülőföldjükként, illetve hazájükként megnevezők aránya nem mutat számottevő változásokat.

Regionális bontásban mind a szülőföld, mind a haza vonatkozásában szignifikánsak az eltérések.

23. ábra. A szülőföld és haza megnevezésének szignifikáns %-os eltérései a négy vizsgált régióban

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

A kárpátaljai és az erdélyi magyar fiatalok körében a legerősebb a régió szülőföldként való megnevezése, ez mindkét esetben a válaszolók több mint felét jellemezte. Kisebb mértékben, de a vajdasági fiatalok körében ez a leggyakoribb válasz (45%). A szlovákiai magyar fiatalok kevésbé tudnak azonosulni a Felvidék megnevezéssel (22%) mind a szülőföld, mind a haza vonatkozásában (25%), az ő esetükben erősebb Szlovákia, mint szülőföld (39%) és haza (29%) megjelölése, alátámasztva a korábban is jelzett Magyarország-szempon-tú „Felvidéke-zést” (lásd Bárdi, 2020, 316). Ugyanakkor az egyéb válaszkategóriák is

sokkal jellemzőbbek, a válaszok közel egynegyede ide sorolható – ezek között kiemelkedik a járást, illetve a teljes magyar nyelvterületet szülőföldjüként megnevezők aránya.

A kárpátaljai fiatalok körében a régió szülőföldként való megnevezését a település követi (ahol született vagy él) (24%), és jóval kisebb arányban azonosulnak az országgal – Ukrajnával – mint szülőfölddel (12%), mint a többi régióban élő kisebbségi magyar fiatalok. Tehát esetükben a regionális szülőföld-koncepciót a lokális szülőföld-kép követi.

Leginkább a vajdasági magyar fiatalok szülőföldképe követi ezt a mintázatot, azzal a különbséggel, hogy az ő esetükben kiegyensúlyozottabb az ország, mint szülőföld és a lokalitás szülőföld-megoszlása (21%–21%), valamint többen neveztek meg más kategóriákat is.

A romániai magyar fiatalok körében a döntően regionális szülőföldképet – Erdély (54%) –, az országos követi (22%), majd a lokális (17%). A korábbi erdélyi felmérések is ezt mutatták, hogy fokozatosan csökken az ország – Románia – megnevezése szülőföldként és hazaként, és nő az Erdélyt megnevezők aránya (Veres, 2012, 29–31).

Közös jellemzője mind a négy régió magyar fiataljainak, hogy Magyarországot vagy a történelmi Magyarországot elenyésző mértékben nevezik meg szülőföldjüként (2%–4%).

A szülőföld és haza vonatkozásában a legnagyobb különbség pont ebben jelentkezik, hogy hazájuként nagyobb mértékben nevezik meg Magyarországot vagy a történelmi Magyarországot, legfőképpen a kárpátaljai magyar fiatalok (23%), ennél kisebb, de a szülőföldnél számottevőbb mértékben a vajdasági és a szlovákiai magyar fiatalok (16%, illetve 14%), és legkevésbé a romániai magyar fiatalok (6%). Ezt a különbséget leszámítva az egyes régiókban a „haza” a „szülőföld” esetében ismertetett mintázatokat követi, azzal a hangsúlyeltolódással, hogy mind a kárpátaljai, mind a romániai magyar fiatalok esetében az ország megnevezése gyakoribb „haza”-ként, a lokalitás haza-percepciója pedig kevésbé jellemző.

A szülőföld és hazapercepciók esetében is kétváltozós elemzéssel vizsgáltam a magyar állampolgárság hatását (a szlovákiai magyar fiatalok kivételével).

31. táblázat. A szülőföld-megnevezések szignifikáns eltérései a kettős állampolgárság szerint

Szülőföld		Igényelte a magyar állampolgárságot	Nem igényelte a magyar állampolgárságot	Összesen
Ukrajna/ Kárpátalja*	ország	10,20%	17,10%	12,40%
	régió	62,10%	51,40%	58,80%
	település	21,10%	30,10%	23,90%
	egyéb	6,50%	1,40%	4,90%
	Összesen	100,00%	100,00%	100,00%
Szerbia/ Vajdaság**	ország	18,20%	33,80%	21,10%
	régió	46,70%	38,80%	45,20%
	település	22,50%	13,80%	20,90%
	egyéb	12,50%	13,80%	12,80%
	Összesen	100,00%	100,00%	100,00%
Románia/ Erdély***	ország	16,20%	29,40%	21,90%
	régió	56,60%	49,80%	53,70%
	település	18,30%	16,50%	17,50%
	egyéb	8,90%	4,30%	6,90%
	Összesen	100,00%	100,00%	100,00%

* ($\chi^2=14,643$; $df=3$; $p<0,01$)

** ($\chi^2=10,813$; $df=3$; $p<0,05$)

*** ($\chi^2=28,909$; $df=3$; $p<0,001$)

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

A szülőföldmintázatokban mindhárom vizsgált régióban szignifikáns eltérések jelentkeztek, és ezek általános jellemzője, hogy a magyar állampolgársággal rendelkezők kisebb arányban tekintik az országot szülőföldjüknek, mint a nem kettős állampolgárok (31. táblázat). Ugyanakkor nagyobb arányban nevezik meg a régiót szülőföldjüként. A haza vonatkozásában ugyanezek a tendenciák jelentkeztek a kárpátaljai és a romániai mintán belül, a vajdasági fiatalok hazaképeében a magyar állampolgárság függvényében nem jelentkeztek szignifikáns eltérések (32. táblázat). Magyarország szülőföld- és haza-szerepe nem változott meg (nem erősödött fel), a MOZAIK 2001-es felmérés eredményeihez hasonló mértékű (22. ábra). Szülőföldként kevesen neveztek meg Magyarországot, vagy

32. táblázat. A hazapercepciók szignifikáns eltérései a kettős állampolgárság szerint

Haza		Igényelte a magyar állampolgárságot	Nem igényelte a magyar állampolgárságot	Összesen
Ukrajna/ Kárpátalja*	ország	19,40%	25,00%	21,20%
	régió	42,00%	37,50%	40,60%
	Magyarországot, vagy a történelmi Magyarországot	25,70%	16,00%	22,70%
	település és/vagy egyéb	12,90%	21,50%	15,50%
	Összesen	100,00%	100,00%	100,00%
Románia/ Erdély**	ország	23,80%	40,10%	30,90%
	régió	53,00%	45,60%	49,80%
	Magyarországot, vagy a történelmi Magyarországot	9,20%	2,60%	6,30%
	település	9,60%	7,90%	8,80%
	egyéb	4,40%	3,80%	4,20%
	Összesen	100,00%	100,00%	100,00%

* ($\chi^2=10,893$; $df=3$; $p<0,05$)

** ($\chi^2=40,231$; $df=4$; $p<0,001$)

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

a történelmi Magyarországot.¹⁶¹ Hazaként gyakrabban nevesítik, mint szülőföldként, de ennek aránya összességében nem nőtt a 2001-es felméréshez képest. A magyar állampolgársággal összevetve azt látjuk, hogy a kárpátaljai és a romániai kettős állampolgárságú fiatalok nagyobb mértékben neveztek meg Magyarországot, vagy a történelmi Magyarországot hazájukként, mint a magyar állampolgárságot nem igénylők (32. táblázat). A kárpátaljai nem kettős állampolgárságú fiatalokra az is jellemzőbb, hogy a településüket (ahol született vagy él) inkább nevesítették szülőföldként és hazaként, mint a magyar állampolgársággal is rendelkezők. A vajdasági mintán belül más mintázattal találkozunk, ott a kettős állampolgárságúak körében szerepel gyakrabban a település szülőföldként.

¹⁶¹ Az elemszámi korlátok miatt nem is szerepel külön kategóriaként (az „egyéb” kategóriába van bevonva).

4.7.5. Az otthonosság dimenziói – diszkuszió

Idézzük fel a hipotéziseket.

H4: Hipotézisem szerint 2015-ben is a helyi (régióhoz és/vagy országhoz kötődő) önmeghatározás a legjellemzőbb mind a négy vizsgált régióban.

H4.a: Hipotézisem szerint a szülőföld- és hazakötődésekre is elsősorban a regionális kötődések jellemzők, amelyeket az országkötődések követnek. Magyarország szülőföld- és hazaszerepe nem értékelődött át a könnyített honosítás következményeként.

Az otthonosság dimenziói mentén a helyi kötődések primátusa rajzolódott ki az adatokból, megerősítve a korábbi kutatások által jelzett trendeket.

A helyi kötődés az önmeghatározás esetében a regionális (kárpátaljai, vajdasági, felvidéki, erdélyi) és a „jelzős/helyi magyar” (kárpátaljai magyar, vajdasági magyar, szlovákiai magyar, romániai/erdélyi magyar) önmeghatározási kategóriákat jelenti, amely két kategória összesítve minden vizsgált térségben a kötődések több mint felét jellemzi, alátámasztva az erre vonatkozó hipotézist (**H4**). Ugyanakkor az etnonim nélküli „magyar” önmeghatározás a kétezres évek elején mért szinthez képest csökkent.

A MOZAIK 2001-es felmérés eredményei szerint belső Erdélyben a megkérdezettek egyharmada határozta meg magát „magyarként” (Csata et al., 2002, 182), akárcsak a székelyföldiek (Bálint – Demeter, 2002, 230). A szlovákiai magyar fiataloknak közel egynegyede vallotta magát „magyarnak” (Mészárosné Lampl – Tóth, 2002, 82), a vajdasági magyar fiatalok 28%-a (Gábrity Molnár – T. Mirnics, 2002, 282), és a kárpátaljai megkérdezettek 35%-a (Cserniczkó – Soós, 2002, 282). A későbbi kutatások a „magyar” önmeghatározás csökkenését – és a helyi magyar önmeghatározás erősödését – jelezték, amelyeket a GeneZys 2015-ös felmérés eredményei is megerősítettek, átlagban a megkérdezettek 17%-a számára jelentette a legfontosabb önmeghatározási kategóriát a „magyar” – a kárpátaljai és vajdasági magyar fiatalok 15%-a, a szlovákiai magyar fiatalok 17%-a, és a romániaiak közel 20%-a számára.

A helyi kötődési mintázatoknál három régióban a „jelzős/helyi magyar” jelentette a legmeghatározóbb kategóriát – a kárpátaljai magyar (39,7%), a vajdasági magyar (39,4%), a szlovákiai magyar (31,5%) –, míg a romániai magyar fiatalok körében az erdélyi önmeghatározás a legjellemzőbb (50,8%). Az erdélyiség fontosságát az erdélyi románok körében történt adatfelvételek is rendre jelzik, és az erdélyi magyar és erdélyi román identitások együttjárását, ún. tükörvonásait, már a MOZAIK 2001-es felmérés adatai alapján is kihangsúlyozták a kutatók (Csata et al., 2002, 182).¹⁶²

¹⁶² A MOZAIK 2001-es ifjúságszociológiai adatfelvételre a kisebbségi magyar minta mellett többségi mintán is sor került.

A kárpátaljai magyar fiatalok regionális önmeghatározását erősíti, a „magyart” csökkenti a település szórvány jellege, szinte felére csökken a magyar önmeghatározás (8%), amely a nem szórvány településeken élők körében 15,5%-os ($\chi^2=11,016$; $df=4$; $p<0,05$).

Az iskolai végzettség növekedésével párhuzamosan a kárpátaljai és a szlovákiai magyar fiatalok körében szignifikánsan csökken a „magyar” önmeghatározás (19. ábra), mely tendencia a romániai magyar fiatalok esetében fordított, körükben az alapfokú végzettségűekre a legkevésbé jellemző a „magyar” önmeghatározás, és legmagasabb mértékű a regionális (erdélyi).

Az európai identitás dimenzióit a GeneZYs 2015-ös felmérés nem vizsgálta, de az önmeghatározás esetében az európaiság kategóriái megjelentek, akár csak a korábbi felmérések gyakorlatában. Az eredmények összehasonlítása azt jelezte, hogy a kisebbségi magyar fiatalok körében az európainak mint önmeghatározási kategóriának csökkent a relevanciája (20. ábra), amely egy általánosabb – a posztkommunista országok kisebbségi csoportjaira jellemző – kiábrándulással is összefüggésbe hozható, de feltételezhetően ez a trend megfordult, és a kisebbségi magyar fiatalok körében is az elmúlt években ugyanúgy felerősödött, mint ahogyan az európai identifikáció általános erősödését jelzik az erre vonatkozó EU-s összehasonlító vizsgálatok (Hadler et al., 2020).¹⁶³ Ugyanakkor az európai identitásnak/önmeghatározásnak ezek a változásai – akárcsak a vajdasági magyar fiatalok körében még mindig tetten érhető „jugónosztalgia”, vagy a kettős állampolgár új önmeghatározási formája – is jelzik, hogy mennyire plasztikus és képlékeny, fluid, folyamatosan mozgásban levő az identitás(ok)nak ez a dimenziója is.

A szülőföld és haza vonatkozásában a 2001-es adatokhoz képest a helyi kötődési mintázatokban láthatunk átrendeződéseket, de nem változott számottevően a Magyarországhoz, illetve a történelmi Magyarországhoz való kötődés, szülőföldként ennek elenyésző a jelentősége (3%), hazaként valamivel magasabb, de a 2001-es adatokhoz hasonló mértékű (13%).

A helyi kötődési mintázatokban a legjelentősebb különbség a lokalitásnak (a település, ahol született, vagy él), mint szülőföldnek a csökkenő szerepe, míg 2001-ben a megkérdezettek 42%-a települést jelölt meg szülőföldjeként, ez 2015-ben csupán a megkérdezettek 18%-ára érvényes. Ezzel párhuzamosan nőtt a régióknak mint szülőföldnek a megnevezési gyakorisága.

A másik jelentős különbség az országnak mint hazának a jóval csekélyebb mértékű megjelölése (2001-ben 48%, 2015-ben 26%), illetve – ezzel párhuzamosan – a régió haza-preferenciájának a jelentős megemelkedése (2001-ben 29%, 2015-ben 40%), mely tendencia más erdélyi felmérésekben is megmutatkozott (Veres, 2012, 29–31).

¹⁶³ Például az Eurobarometer vonatkozó adatsorainak összehasonlítása 2020-ig.

Az országnak a szülőföldként és a hazaként való megjelölése mintegy „ki-egyenlítődt”, és a megkérdezettek egynegyedére jellemző ez a kötődés (szülőföld: 24%, haza: 26%).

A legerősebb kötődést mind a szülőföld, mind a haza vonatkozásában a régió jelenti (szülőföld: 45%, haza: 40%).

A szülőföld és haza megítélésében tehát, akárcsak az önmeghatározásnál, a regionális kötődések primátusa jelentkezett, míg azonban ez három esetben a régiót jelenti – Kárpátalját, Vajdaságot, Erdélyt –, a szlovákiai magyar fiatalok esetében az országot, Szlovákiát, összhangban a már korábban is jelzett, magyarországi nézőpontú Felvidék-konceptióval (Bárdi, 2020, 316).

A 2007-es Kárpát Panel felmérés is a Szlovákiához való elsődleges kötődést mutatta, mind a haza, mind a szülőföld vonatkozásában, és a haza esetében ez a kötődés nagyobb mértékben volt jellemző, mint szülőföldként (Lampl, 2007, 69). A vajdasági magyarok elsődleges kötődése 2007-ben is a régió volt (Gábrityné Molnár – Rác, 2007, 124–125), akárcsak a kárpátaljai magyaroknál (Molnár – Orosz, 2007, 189–190). A romániai magyarok körében 2007-ben a hazát még leginkább Románia jelentette (46,6%), és a második legfontosabb hazakötődés volt Erdély (31%), míg szülőföldként 2007-ben is Erdélyt jelölték meg legnagyobb arányban (44,2%) (Csata et al., 2007, 8).

Minden régióban általánosan elmondható, hogy az ország a hazakötődésekben fontosabb szerepet tölt be, mint a szülőföldkötődésekben.

Összességében kijelenthető, hogy a könnyített honosítás intézménye nem írta felül a helyi kötődések primátusát, illetve a szülőföld és haza vonatkozásában Magyarország szerepe a 2001-es MOZAIK felmérés eredményeihez viszonyítva nem változott (**H4** és **H4.a**), de a kétváltozós elemzések feltárták a helyi kötődéseken belüli hangsúlyeltolódásokra gyakorolt hatását. A magyar állampolgárság mind az önmeghatározás, mind a szülőföld és haza vonatkozásában a regionális magyar kötődéseket erősíti a kárpátaljai fiatalok körében (kárpátaljai magyar, szülőföldként és hazaként Kárpátalja gyakoribb megnevezése), és az országkötődéseket mérsékli, a kettős állampolgárok kisebb arányban tekintik országukat szülőföldnek és hazának (30., 31., 32. táblázat). Ez utóbbi tendencia a romániai mintán belül is jelentkezett, illetve a vajdaságiak szülőföld percepciójában is megjelent. Ahol tehát a kettős állampolgárság a kétváltozós elemzések során szignifikáns eltéréseket mutatott, ezek a regionális magyar identitásелеmek hangsúlyosabb jelenlétére utáltak a kettős állampolgárok körében, míg a magyar állampolgársággal nem rendelkezőknél magasabb arányban jelentek meg az országkötődések.

5. Összegzés, kitekintés

Elemzésemben a kisebbségi magyar fiatalok nemzeti kötődési mintázatait vizsgáltam, a GeneZYs 2015 ifjúságszociológiai felmérés alapján. Három kérdésre kerestem választ: egyrészt a kisebbségi helyzetből adódó többes kötődés módzataira, másrészt a megváltozott magyar állampolgárság-politika kisebbségi nemzetkonceptiókra gyakorolt hatásaira, harmadrészt a kisebbségi magyar fiatalok identitásának területi, helyi vonatkozásaira – az otthonosságot próbáltam megragadni a nemzeti önmeghatározás, valamint a szülőföld- és hazapercepciók elemzésével.

A magyar kisebbségi helyzetben megjelenő többes kötődést több korábbi kutatás is jelezte (lásd Csepeli – Örkény, 2002; Papp, 2007; Papp – Veres, 2007; Veres – Papp, 2012; Kiss, 2013; Papp, 2014), de ezek mintázatairól, mind a négy régióra vonatkozóan, nem születtek összehasonlító elemzések. A GeneZYs 2015-ös felmérésre alapozva megkíséreltem a többes kötődés mintázatainak összehasonlító elemzését.¹⁶⁴

Elemzésemben a többes kötődést az akkulturációs modell alapján vizsgáltam (lásd pl. Hutnik, 1986; 1991; Verkuyten, 2005; Berry, 1997; 2005; Berry et al., 2006; Fleishmann – Verkuyten, 2016). Az akkulturációs modellekben nincs egységes módszertan a többes kötődés mérésére, mérik a magas etnikai (kisebbségi), és magas nemzeti (többségi) identitással (lásd Ng Tseung-Wong – Verkuyten, 2013; Berry et al., 2006; Berry – Hou, 2016), két identitáshoz való kötődéssel, a kötődések erősségétől függetlenül (lásd pl. Simon – Ruhs, 2008), illetve a közelmúlt kutatásaiban magával a kettős identitással való azonosulással (lásd Fleishmann – Verkuyten, 2016; Ng Tseung-Wong et al., 2019).¹⁶⁵ Elemzésemben a közösségi szintű többes kötődést vizsgáltam.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Ifjúságkutatásról lévén szó, az elemzés érvényessége is a fiatalokra vonatkoztatható, figyelembe véve a célcsoport generációs sajátosságait (pl. a még mozgó iskolai végzettséget stb.).

¹⁶⁵ Ezekben a kutatásokban arra kérdeztek rá, hogy többes/kettős identitásúként határozza-e meg önmagát az egyén, nem külön-külön kérdeztek rá a kötődésekre.

¹⁶⁶ A kérdések: Szerinted a kisebbségi (kárpátaljai, vajdasági, felvidéki, erdélyi) magyarok részét képezik-e a magyar nemzetnek?; Szerinted a kisebbségi (kárpátaljai, vajdasági, felvidéki, erdélyi) magyarok részét képezik-e a többségi nemzetnek?

Az akkulturációs modell alapján a kisebbségi magyar fiatalok körében a többes kötődés a legjellemzőbb kötődési mintázat – a szlovákiai magyar fiatalok kivételével –, melyet a kizárólagos magyar nemzettagság (szegregáció) követ.

A nemzettagságok indoklásaira nyílt kérdésekben kérdeztünk rá, amelyek feltárták az eltérő kötődési mintázatokat. Általános jellemzőként kiemelhető, hogy a magyar nemzeti kötődés erősebb, gyakoribbak a kulturális nemzetfelfogás jellemzői, míg a többségi nemzeti kötődést elsősorban a politikai nemzetfelfogás jellemzi. De az elemzés rámutatott a politikai és kulturális nemzetfelfogások együttes/vegyes – akár inkonzisztens – jelenlétére is. A nemzettagságok indoklásaiból kirajzolódtak ezek a finomszerkezetek, a nyílt kérdésekre adott válaszokból példaként most csak a határ liminalitását, (határtalan) értelmezéseit emelve ki: a határ egyszerre választja el a kisebbségi magyart az anyaországtól, miközben nem választja el a magyar nemzettagságtól (a kultúrnemzeti érvelés szerint), és egyszerre vonja politikai közösségbe a többségi nemzettel azáltal, hogy a (közös ország)határ a megkérdoztetek többsége esetében többségi nemzettagságot is jelent (a politikai nemzet logikája mentén), és ezek az érvelések egymás mellett léteznek és férnek meg. De hogy teljes legyen a kép, azt is hozzá kell tennünk, hogy ennek a fordítottja is kirajzolódott a válaszokból: a határ egy szűk kisebbség számára a magyar nemzettagságtól való elhatárolódást is jelenti (politikai nemzeti logikában), és természetesen olyan értelmezésben is megjelent, amelyben hiába „köt össze” a többségi állammal, ez nem jelent többségi nemzettagságot (a kultúrnemzeti logika szerint).¹⁶⁷

Értelmezéseinket kihegyezhetjük akár a kötődések mintázatainak különbözőségére, akár az egyes nemzettagságok iránti affektív viszonyulás vagy az azonosulás eltérő mértékére, de látnunk kell, hogy az identitásmozaikok, illetve a (nemzeti) kötődések hálózata a maga komplexitásában és inkonzisztenciáival együtt (lásd pl. Hall, 1997; Bauman, 2000) sokrétű, fragmentált képződményként, a maga „természetes teljességében” jelenik meg a mindennapi életben – amennyiben a kérdőívre adott válaszokat, indoklásokat¹⁶⁸ ennek lenyomataként értelmezzük.

A kisebbségi helyzetből adódó többes kötődést kevésbé lehet a szociodemográfiai változók mentén megragadni, de egy fontos jellemzőt ki lehet emelni: a nők nagyobb eséllyel többes kötődésűek, mint a férfiak. Azt gondolom, ez kapcsolatba hozható az előítéletesség-vizsgálatokban is jelzett tendenciával,

¹⁶⁷ A nemzettagságok indoklásainak mintázatairól szóló tanulmányomban korábban már összefoglaltam ezeket a jellemzőket (Zsigmond Csilla: „Közösen élünk” – a nemzethez tartozás és a többes nemzeti kötődés mintázatai kisebbségi helyzetben In: *Regio*, 28. évf. 2020/4. szám, 5–44). Az összegzésben szereplő – a nemzettagságok mintázataira vonatkozó – két bekezdés megegyezik a tanulmány összefoglaló megállapításaival (Zsigmond, 2020, 38).

¹⁶⁸ Különös tekintettel a nyílt kérdésekre.

5. Összegzés, kitekintés

mely szerint a nők elfogadóbbak, mint a férfiak (lásd pl. Papp – Zsigmond, 2020, 400).

A többes kötődés legerősebb általános jellemzője a nyitottság, amely elsősorban a többségi nemzetiségűekhez való viszonyulásban mutatkozik meg – erősebb rokonszenvben, pozitívabbnak látva a kisebbség-többség viszonyát, erősebben kötődve az adott országhoz stb. De ez nem jár együtt általában a különböző társadalmi és etnikai csoportok erősebb elfogadásával, bár más kutatások eredményei alapján ezt is feltételeztem (Brewer – Pierce, 2005; Huff et al., 2017; Saleem et al., 2018; Sáenz-Hernández et al., 2020).¹⁶⁹

A többes kötődés és a politikai attitűdök közötti kapcsolat is sporadikusabban jelent meg, mint ahogyan ezt korábbi kutatási eredményekre építve feltételeztem (Sanders et al., 2014; Martinovic – Verkuyten, 2014; Ng Tseung-Wong – Verkuyten, 2018; Ng Tseung-Wong et al., 2019). A kárpátaljai magyar fiatalok közül azok, akik politikai attitűdjeikben nyitottabbak, kétszer nagyobb eséllyel többes kötődésűek.

Bár nem minden vizsgált régióban, de a romániai és a kárpátaljai magyar fiatalok többes kötődése a jólléttel is összefügg, esetükben az egyéni és társadalmi elégedettség növeli a többes kötődés esélyét, ahogyan ezt például katalán és baszk identitásvizsgálatok is megállapították (pl. Sáenz-Hernández et al., 2020; Zabala et al., 2020).

Azt is feltételeztem, hogy a többes kötődés a saját csoporthoz való pozitívabb viszonyulással is együtt jár, de ez az explicit pozitív hatás csupán a vajdasági magyar fiatalok többes kötődésében mutatkozott meg. Ugyanakkor a többes kötődés nem kerül konfliktusba a magyar identitás megélésével, vagyis nem egy sérelmi attitűdből eredeztethető, a logisztikus regressziós modellek eredményei alapján.

Az elemzés második részében a nemzetfelfogások alakulását vizsgáltam. A magyar állampolgárság elérhetővé tétele által a Magyarországgal szomszédos országokban élő kisebbségi magyar közösségek számára két politikai közösségi identitás is lehetővé vált, a többségi politikai közösség mellett, a magyar politikai közösségi is, amely kiegészül a kulturális nemzetkötődéssel. Ez magyarázhatja az állampolgárságnak mint identitáskritériumnak a fontosabbá válását, a 2001-es MOZAIK felmérés eredményeihez képest, bár a kulturális nemzetfelfogás kritériumai továbbra is dominálnak.

Az állampolgárság-politikának a nemzetkonceptciókra gyakorolt hatását több összehasonlító elemzés is alátámasztotta, kihangsúlyozva, hogy ott, ahol könnyebben megszerezhető az állampolgárság, nyitottabb a nemzettagság fogalma is (Sarassin et al., 2020, 1001–1003).

¹⁶⁹ Legalábbis az adatbázisban rendelkezésemre álló változókkal mérve az elfogadás-elutasítást.

A magyar állampolgárságnak a nemzetfelfogások keveredésére (kulturális és politikai nemzet), nyitottabbá válására való hatását a regressziós magyarázómodellek nem igazolták, mégis úgy vélem, hogy az állampolgárság-politikáról való általánosabb tudás, az erről való diskurzus, a diszkurzív térnek a felerősödő szerepe (lásd például Nandi – Platt, 2020) általánosabban érvényesül, és hatással van az identitástipológiák alakulására.

Legjelentősebb regionális eltérésként kiemelném, hogy a kárpátaljai magyar fiatalok számára a legfontosabbak a nemzeti identitás kritériumai, őket követik a romániai magyar fiatalok, majd a szlovákiaiak, és legkevésbé a vajdasági magyar fiatalok számára fontos a nemzeti identitás. Más elemzések rámutattak arra, hogy a kárpátaljai magyar fiatalokra egy hagyományosabb értékrend jellemző, a vajdaságiakra pedig egy nyitottabb (például Zsigmond, 2017, 276; Papp, 2017, 237; Papp, 2018, 248), ebbe a trendbe (is) illeszkedhet a nemzeti identitás megítélése. Ugyanakkor az interetnikus kapcsolatok is Ukrajnában voltak a legkiélezettebbek a felmérés időpontjában, amely hatással lehetett a nemzeti identitás kárpátaljai felerősödésére. A nemzeti büszkeséget vizsgálva is ugyanezek a regionális különbségek rajzolódtak ki, megerősítve, hogy a nemzeti identitás különböző dimenziói együjtőnek.

Az identitáskritériumok látens struktúrája alapján három nemzetfelfogást különböztettem meg: a politikai és kulturális (vegyes) nemzetfelfogást („*ius soli vivendi*”), a vállalt (szubjektív önbesorolós és kulturális) kritériumokat összesítő nemzetkonceptiót, illetve az etnikai eredetet hangsúlyozó identitástípust. Kisebbségi környezetben korábban a nemzetfelfogások politikai és kulturális ideáltípusai elkülönültek (Csepeli et al., 2002; Veres, 2005; Papp – Veres, 2007; Veres, 2012). Az identitástípusok vegyes szerkezete igazolta azt a hipotézisem, hogy ebben elmozdulás történt. A nemzetkonceptiók vegyes előfordulása az ISSP-felmérések összehasonlító eredményeivel is összhangban áll, amelyek azt jelezték, hogy az Európai Unió államaiban a nemzetfelfogások nem különülnek élesen el (Csepeli – Örkény, 2017; Sarassin et al., 2020).

A szociodemográfiai változók alapján kiemelhető, hogy a politikai és kulturális (vegyes) nemzetfelfogásúakra a szülők alacsonyabb iskolai végzettsége a jellemzőbb, a korábbi kutatási eredményekkel összhangban (Csepeli et al., 2002; Veres, 2005; Veres, 2012). A nemzeti identitás vállalt jellegét hangsúlyozó nemzetkonceptiót a vajdasági és a szlovákiai magyar fiatalok közül a magas iskolai végzettségűek nagyobb eséllyel támogatják, mint az alacsonyabb iskolai végzettségűek. Ez a nemzetfelfogás jelzi a legerősebb (önkéntes) nemzeti elköteleződést. Az etnikai (biológiai) meghatározottság koncepciójának előfordulási esélyét a vajdasági és romániai magyar fiatalok körében növeli a szülők alacsonyabb iskolai végzettsége.

5. Összegzés, kitekintés

A nemzetfelfogások magyarázatát célzó lineáris regressziós modellek alátámasztották azt a feltételezést, hogy a nemzeti identitás különböző dimenziói együttjárnak, ezek egymásra való hatása megmutatkozott az identitástípusok mintázataiban is. A legerősebb hatások az identitás affektív vonatkozásaiban mutatkoztak meg.

Az elemzés harmadik része az otthonosság fogalmát járta körül, a nemzeti identitás térhez, tájhoz való kapcsolódását.

Az otthonosságot – mind a nemzeti önmeghatározás, mind a szülőföld- és hazapercepciókban – elsősorban a helyi (regionális és/vagy ország) kötődések jelentik. Az önmeghatározás esetében a regionális (kárpátaljai, vajdasági, felvidéki, erdélyi) és a „jelzős/helyi magyar” (kárpátaljai magyar, vajdasági magyar, szlovákiai magyar, romániai/erdélyi magyar) önmeghatározási kategóriák a legfontosabbak, amelyek összesítve minden vizsgált térségben a kötődések több mint felét jellemezték.

Három régióban a „jelzős/helyi magyar” a leggyakrabban használt öndefiníciós kategória: a kárpátaljai magyar (a válaszolók 39,7%-a számára), a vajdasági magyar (a válaszolók 39,4%-a számára), és a szlovákiai magyar (a válaszolók 31,5%-a számára). A romániai magyar fiatalok körében a pusztán regionális (erdélyi) önmeghatározás a legjellemzőbb (a válaszolók 50,8%-a számára). Az erdélyiség fontosságát, az erdélyi magyar és erdélyi román identitások együttjárását (ún. tükörvonásait), már a MOZAIK 2001-es felmérés adatai alapján is kihangsúlyozták a kutatók (Csata et al., 2002, 182).¹⁷⁰

Az önmeghatározás elemzése arra is rámutatott, hogy 2001-hez képest 2015-re az európai identitás jelentősége csökkent a kisebbségi magyar fiatalok számára, amely egy általános trendbe is illeszkedik, az erre az időszakra vonatkozó európai összehasonlító vizsgálatok a posztkommunista országokban az európai identitás erőteljesebb csökkenését mutatták (Hadler et al., 2020, 5). Ez a tendencia 2015-öt követően megfordult, a 2019-es Eurobarometer eredményei alapján ismét erősödik, bár a kisebbségi közösségek esetében még nem érte el a 2004 előtti európai identifikációs erősséget (Hadler et al., 2020, 7–8).

A szülőföld- és hazapercepciókban, az önmeghatározáshoz hasonlóan, a regionális kötődések primátusa jelentkezett. Három esetben ez a régiót jelenti – Kárpátalját, a Vajdaságot, Erdélyt –, a szlovákiai magyar fiatalok esetében az országot, Szlovákiát. Ők önmeghatározásukban is elsősorban a szlovákiai magyar megnevezést használták, amely azzal magyarázható, hogy a magyarországi nézőpontú Felvidék-koncepció számukra nem releváns (Bárdi, 2020, 316).

Az otthonosság dimenzióiban 2001-hez képest történtek hangsúlyeltolódások a lokális (település szintű), a regionális és az országhoz kötődésekben, de a

¹⁷⁰ A MOZAIK 2001-es ifjúságszociológiai adatfelvétel többségi mintán is lekérdezésre került.

Magyarországhoz (vagy a történelmi Magyarországhoz) való kapcsolódásban nem mutatkoztak jelentős változások. A könnyített honosítás összességében nem gyengítette a nemzeti identitás térhez, tájhoz való kapcsolódásait, de a kettős állampolgárok körében a regionális kötődések kihangsúlyozása gyakoribb, és az országhoz kötődések említése kisebb mértékű, mint a magyar állampolgársággal nem rendelkező fiatalok esetében.

A nemzeti identitás a kisebbségi magyar fiatalok körében nem egydimenziós, az identitások fluid, fragmentált, változó és egymásra ható jellemzői megmutatkoztak, az elemzés a kötődések hálójának komplexitását mutatja.

A kutatás korlátai és további kérdések

Az elemzésnek egyrészt figyelembe kellett vennie a kérdőív nyújtotta lehetőségeket és korlátokat. Másrészt a korlátok közül kiemelném, hogy a regionális összehasonlítást tartva fő szempontnak, nem kellően árnyalt az egyes régiókon/országokon belüli kötődési mintázatok feltárásában, a sajátosságok megragadásában. Ugyanakkor a regionális összehasonlításban rejlő összes lehetőség kiaknázása is túlmunkát jelen munka keretein, ez további árnyalásokat, részletezéseket igényel(ne).

További lépésként, a GeneZYs 2015 ifjúságszociológiai felmérésre alapozva, a kettős állampolgárság mintázatait, illetve az állampolgárság igénylése mögötti motivációkat is meg lehetne vizsgálni, kiegészítve ezzel a nemzeti identitás jelen elemzését. A Magyar Ifjúságkutatásoknak a GeneZYs 2015-ös felmérést követő adatfelvételein is össze lehetne hasonlítani a többes kötődések alakulását, mintázatait.

Tágabb perspektívában, gazdagabb összehasonlítási lehetőségeket biztosítana a kisebbségi magyar közösségekre, a többségi nemzetiségűekre, illetve a magyarországiakra reprezentatív mintán történő, összehasonlító adatfelvétel.

Ugyanakkor az elkövetkezendőkben érdemes lenne megfontolni a nemzeti kötődések Likert-skálán történő mérését. Az európai identitásra is nagyobb hangsúlyt kellene fektetni, hogy ezzel a dimenzióval is kiegészülhessenek a kisebbségi kötődés-kutatások. Érdemes megfontolni a nemzetközi összehasonlító vizsgálatokban egyre elterjedtebb négy szintű klasszifikációt (lásd Schneider – Heath, 2019): európai, (kelet-)közép-európai, országos, regionális identitás(ok). Fontos lenne a társadalmi integrációnak, illetve a társadalmi és intézményi bizalomnak az alapos feltárása és több szintű mérése: a kisebbségi társadalomra, a többségi társadalomra/országra, Magyarországra, és Európára/az Európai Unió intézményeire vonatkoztatva. Az ifjúságszociológiai felmérésekben – a generá-

5. Összegzés, kitekintés

ciós sajátosságokra reagálva – nagyobb hangsúlyt kaphatna a közösségi médiának a médiafogyasztási szokásokra gyakorolt hatása, jellemzői.

Ezek a szempontok hozzájárulhatnak a kötődések árnyaltabb megközelítéséhez és alaposabb feltáráshoz.

Irodalom

- Ablonczy, B., Bárdi, N. (2010): Határon túli magyarok: mérleg, esély, jövő. In: Bitskey, B. (szerk.): *Határon túli magyarok a 21. században*. Budapest, KEH, 11–40.
- Allport, G. W. (1954): *The nature of prejudice*. Cambridge, MA: Addison-Wesley.
- Ashdown, B. K., Gibbons, J. L., Hackathorn, J., Harvey, R. D. (2011): „The Influence of Social and Individual Variables on Ethnic Attitudes in Guatemala.” *Psychology*, 2(2): 78–84.
- Barna, G., Kiss, T. (2013): *Erdélyi magyar fiatalok 2013*. Kutatásjelentés. https://issuu.com/rmdsz/docs/ispmn_ifi2013_barna-kiss__1_, (Letöltés ideje: 2020. 01. 20.)
- Barth, F. (1969): *Ethnic Groups and Boundaries. The social organisation of cultural difference*. London: Little Brown and Co.
- Basch, L., Glick Schiller, N., Szanton Blanc, C. (1994): *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments and Deterritorialized Nation-States*. Langhorne, PA: Gordon & Breach.
- Baubock, R., Heller, A., Zolberg, A. (ed.) (1996): *The challenge of diversity: Integration and pluralism in societies of immigration*. Aldershot: Avebury.
- Bauböck, R. (2002): 'Political community beyond the sovereign state: supranational federalism and transnational minorities'. In: Vertovec, S., Cohen, R. (ed.): *Conceiving Cosmopolitanism: Theory, Context and Practice*. Oxford: Oxford University Press.
- Bauman, Z. (1996): 'From Pilgrim to Tourist – or a Short History of Identity'. In: Hall, S., Du Gay, P. (ed.): *Questions of Cultural Identity*. London: Thousand Oaks.
- Bauman, Z. (2000): *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Bálint, B., Demeter, Gy. (2002): MOZAIK2001 Gyorsjelentés. Kárpátalja. In: Szabó, A., Bauer, B., Laki, L., Nemeskéri, I. (szerk.): *MOZAIK 2001. Gyorsjelentés – magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 189–238.

- Bárdi, N. (2013): Magyarország és a kisebbségi magyar közösségek 1989 után. *Metszetek*, 2–3. sz. 40–79.
- Bárdi, N. (2017): Álságos állítások a magyar etnopolitikában. A külhoni magyarok és a budapesti kormányzatok magyarságpolitikája. In: Jakab, A., Urbán, L. (szerk.): *Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*. Budapest: Osiris Kiadó, 130–156.
- Bárdi, N. (2020): Közeli távolság.: Magyarország és a határon túli magyarok viszonyairól In: Kovách, I. (szerk.): *Integrációs mechanizmusok a magyar társadalomban*. Budapest: Argumentum Kiadó, Társadalomtudományi Kutatóközpont, 311–370.
- Beck, U. (2003): *A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba*. Budapest: Századvég Politikai Iskola Alapítvány.
- Becker, G. S. (1993): *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education*. Chicago, IL: University of Chicago Press. 3rd ed.
- Bernáth, G., Messing, V. (2015): Bedarálva. A menekültekkel kapcsolatos kormányzati kampány és a tőle független megszólalás terepei. *Médiakutató*, 16(4): 7–17.
- Berry, J. W. (1997): Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology*, 46(1): 5–34. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1997.tb01087.x>.
- Berry, J. W. (2005): Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 29 (6SPEC.ISS), 697–712. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2005.07.013>.
- Berry, J. W., Phinney, J. S., Sam, D. L., Vedder, P. (2006): *Immigrant youth in cultural transition: Acculturation, identity, and adaptation across national contexts*. Erlbaum.
- Berry, J. W., Hou, F. (2016): Immigrant acculturation and wellbeing in Canada. *Canadian Psychology*, 57(4): 254–264. <https://doi.org/10.1037/cap0000064>.
- Billig, M. (1995): *Banal Nationalism*, London, Sage.
- Bindorffer, Gy. (2001): *Kettős identitás. Etnikai és nemzeti azonosságtudat Duna-bogdányban*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet.
- Bonikowski, B. (2016). Nationalism in settled times. *Annual Review of Sociology* 42: 427–449.
- Bourdieu, P. (1991): *Language and Symbolic Power*. In: Thompson, John B. (ed.): Cambridge: Polity Press, 37–42.
- Brewer, M. B. (2001): Social identities and social representations: A question of priority? In: Deaux, K., Philoge'ne, G. (eds.): *Representations of the social: Bridging theoretical traditions*. Malden, MA: Blackwell. 305–311.

- Brewer, M. B., Pierce, K. P. (2005): Social identity complexity and outgroup tolerance. *Personality & Social Psychology Bulletin*, 31(3): 428–437. <https://doi.org/10.1177/0146167204271710>.
- Brubaker, R. (1992). *Citizenship and nationhood in France and Germany*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Brubaker, R. (2000): *Nationalism reframed*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brubaker, R., Cooper, F. (2000): „Beyond „Identity”. *Theory and Society*, 29(1): 1–47.
- Brubaker, R. (2004): *Ethnicity Without Groups*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Brubaker, R., Feischmidt, M., Fox, J., Grancea, L. (2006): *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*. By Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Brubaker, R., Feischmidt, M., Fox, J., Grancea, L. (2011): *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban*, Budapest, L'Harmattan.
- Brubaker, R. (2015): *Grounds for Difference*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bureiko, N., Moga, T. L., Gheorghiu, A., Ibănescu, B. C. (2020): Between the Home and Kin-State: Self-Identification and Attachment of Ukrainians and Romanians in the Ukrainian-Romanian Borderland of Bukovina, *Problems of Post-Communism*, DOI: 10.1080/10758216.2020.1734470.
- Burke, P. J., Stets, J. E. (2009): *Identity Theory*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Calhoun, C. (2007): *Nations Matter: Citizenship, Solidarity, and the Cosmopolitan Dream*. London: Routledge.
- Castells, M. (1997): *The Power of Identity*. Malden, Mass.: Blackwell.
- Castles, S. (2000): *Ethnicity and Globalization: From Migrant Worker to Transnational Citizen*. London: Sage.
- Castles, S., Davidson, A. (2000): *Citizenship and Migration: Globalization and the Politics of Belonging*. Basingstoke: Palgrave.
- Chandra, K. (2012): *Constructivist Theories of Ethnic Politics*. New York: Oxford University Press.
- Chvorostov, A., Waechter, N. (2011): Moved peoples and moved borders: Research on the interplay of ethnic, national and regional identities in Central and Eastern Europe. *Slovak Journal of Political Sciences*, 11(3): 179–186.
- Conway, D., Cohen, J. H. (1998): 'Consequences of migration and remittances for Mexican transnational communities', *Economic Geography*, 74(1): 26–44.
- Côté, J. E. (1996): 'Sociological Perspectives on Identity Formation: The Culture-Identity link and Identity Capital'. *Journal of Adolescence*, 19(5): 417–428. doi: 10.1006/jado.1996.0040

- Cvetkovska, S., Verkuyten, M., Adelman, L. (2020): Being tolerated and minority well-being: The role of group identifications. *International Journal of Intercultural Relations*, 74: 161–173. doi:10.1016/j.ijintrel.2019.10.010
- Culic, I., Horváth, I., Stan, C. (ed.) (1999): *Reflections on Differences. Focus on Romania*. Limes, Cluj-Napoca.
- Csata, Zs., Magyar, T., Veres, V. (2002): Belső Erdély. Csata, Zs., Magyar, T., Veres, V. (2002): Belső Erdély. In: Szabó, A., Bauer, B. Laki, L., Nemeskéri, I. (szerk.): *MOZAIK 2001 Gyorsjelentés*. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 137–188.
- Csata, Zs., Kiss, D., Veres, V. (2007): Románia (Erdély). In: Papp, Z. A., Veres, V. (szerk.): *Kárpát Panel 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi perspektívái. Gyorsjelentés*. MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 5–65.
- Csepeli, Gy. (1992): *Nemzet által homályosan*. Századvég, Budapest.
- Csepeli, Gy., Örkény, A. (1998): Nemzetközi összehasonlító szociológiai vizsgálat a nemzeti identitásról, *Szociológiai Szemle*, 3: 3–36.
- Csepeli, Gy., Örkény, A., Székelyi, M. (1998): „Jelentés a Tündérkertből”. In: Kolosi, T., Tóth, I. Gy., Vukovich, Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport*, 527–548.
- Csepeli, Gy., Örkény, A., Székelyi, M. (2000): „The Steadiness and Transformation of National and Ethnic Identity”, In: Cholnoky, Gy. (szerk.): *Minorities Research*, No.2. Budapest: Lucidus, Budapest, 46–63.
- Csepeli, Gy., Örkény, A., Székelyi, M. (2002): *Nemzetek egymás tükrében*. Ballasi Kiadó, Budapest.
- Csepeli, Gy., Örkény, A. (2017): *Nemzet és migráció*. Budapest: ELTE TáTK. <http://tatk.elte.hu/oktatas/etananyagok> (Letöltés ideje: 2020. 01. 20.)
- Csernicskó, I., Soós, K. (2002): MOZAIK 2001 Gyorsjelentés. Kárpátalja. In: Szabó, A., Bauer, B., Laki, L., Nemeskéri, I. (szerk.): *MOZAIK 2001. Gyorsjelentés – magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 91–136.
- Csete, Ö., Papp, Z. A., Setényi, J. (2010): Kárpát-medencei magyar oktatás az ezredfordulón. In: Bitskey, B. (szerk.): *Határon túli magyarok a 21. században*. Budapest, KEH, 125–165.
- Dovidio, J. F., Gaertner, S. L., Validzic, A., Matoka, K., Johnson, B., Frazier, S. (1997): Extending the benefits of re-categorisation: Evaluations, self-disclosure and helping. *Journal of Experimental Social Psychology*, 33, 401–420.
- Dovidio, J. F., Samuel, Gaertner, S. L., Saguy, T. (2007a): Another view of “we”: Majority and minority group perspectives on a common ingroup identity, *European Review of Social Psychology*, 18(1): 296–330, DOI: 10.1080/10463280701726132

- Dovidio, J. F., Gaertner, S. L., Saguy, T., Halabi, S. (2007b): From when to why: Understanding how contact reduces bias. In: Wagner, U., Tropp, L. R., Finchilescu, G., Tredoux, C. (ed.): *Improving intergroup relations: Building on the legacy of Thomas F. Pettigrew*. Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Durkheim, E., Halls, W. D. (1984): *The Division of Labor in Society*. New York: Free Press. 17th Ed.
- Durst, J. (2019): Transzmigránsok vagy vándormunkások? In: *Regio* 27/3. 79–114.
- Eriksen, T. H. (1994): Nationalism, Mauritian Style: Cultural Unity and Ethnic Diversity. *Comparative Studies in Society and History*, 36(3): 549–574.
- Eriksen, T. H. (2008): *Etnicitás és nacionalizmus*. Budapest–Pécs: Gondolat Kiadó–PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék.
- Feischmidt, M. (1997): Multikulturalizmus: kultúra, identitás és politika új diskurzusa. In: Feischmidt, M. (szerk.): *Multikulturalizmus*. Budapest: Osiris. 7–29.
- Feischmidt, M. (2010): *Etnicitás – különbségteremtő társadalom*. Budapest: Gondolat–MTA Kisebbségkutató Intézet.
- Feischmidt, M., Glózer, R., Ilyés, Z., Kasznár, V. K., Zakariás, I. (2014): *Nemzet a mindennapokban. Az újnacionalizmus populáris kultúrája*, Budapest: L'Harmattan.
- Ferenc, V. (2017): A nemzeti-etnikai identitás építőkövei kárpátaljai ukránok és magyarok körében. *Kisebbségi Szemle*, 2017/2, 21–41.
- Ferenc, V., Kovály, K. (szerk.) (2020): *Kárpátalja mozgásban: társadalmi változások és interetnikus viszonyok az Euromajdan után*. BGA Zrt. Budapest.
- Fleishmann, F., Verkuyten, M. (2016). Dual identity among immigrants: Comparing different conceptualizations, their measurements, and implications. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 22: 151–165. <https://doi.org/10.1037/cdp0000058>.
- Fox, J., Miller-Idriss, C. (2008): Everyday Nationhood, *Ethnicities*, 8, 2008/4, 536–576.
- Garcia, I., Larrañaga, N., Berasategi, N., Azurmendi, M. J. (2017). Attitudes towards languages, contact cultures and immigrant groups according to the ethnolinguistic identity of Basque students. *Cultura y Educacion*, 29(1): 62–96. <https://doi.org/10.1080/11356405.2016.1269502>.
- Gaertner, S. L., Dovidio, J. F. (2000). *Reducing intergroup bias: The Common Ingroup Identity Model*. Philadelphia, PA: The Psychology Press.
- Gaertner, S. L., Dovidio, J. F., Anastasio, P. A., Bachman, B. A., Rust, M. C. (1993): The common ingroup identity model: Recategorisation and the reduction of intergroup bias. In: Stroebe, W., Hewstone, M. (ed.): *European review of social psychology*, 4. New York: John Wiley & Sons. 1–26.
- Gaertner, S. L., Rust, M. C., Dovidio, J. F., Bachman, B. A., Anastasio, P. A. (1996): The Contact Hypothesis: The role of a common ingroup identity on

- reducing intergroup bias among majority and minority group members. In: Nye, J. L., Brower, A. M. (ed.): *What's social about social cognition?* Newbury Park, CA: Sage Publications. 230–260.
- Gábor, K. (szerk.) (1993): *Civilizációs korszakváltás és az ifjúság. A kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái.* Szeged.
- Gábrity Molnár, I. T. Mirnics, Zs. (2002): MOZAIK2001 Gyorsjelentés. Vajdaság. In: Szabó, A., Bauer, B., Laki, L., Nemeskéri, I. (szerk.): *MOZAIK 2001. Gyorsjelentés – magyar fiatalok a Kárpát-medencében.* Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. 239–287.
- Gábrityné Molnár, I., Rác, L. (2007): Vajdaság (Szerbia). In: Papp, Z. A., Veres, V. (szerk.): *Kárpát Panel 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi perspektívái.* Gyorsjelentés. MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 120–184.
- Giddens, A. (2014). *Turbulent and Mighty Continent. What Future for Europe?* Cambridge: Polity Press.
- Green, E. G. T. (2009): Who can enter? A multilevel analysis on public support for immigration criteria across 20 European countries. *Group Processes & Intergroup Relations*, 12(1): 41–60.
- Greenfeld, L. (1992): *Nationalism: Five roads to modernity.* Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gustavsson G. (2019): Liberal national identity: Thinner than conservative, thicker than civic? *Ethnicities*, 19(4): 693–711. doi:10.1177/1468796819843542
- Gyurgyik, L., Horváth, I., Kiss, T. (2010): Demográfiai folyamatok, etno-kulturális és társadalmi reprodukció. In: Bitskey, B. (szerk.): *Határon túli magyarok a 21. században.* Budapest, KEH. 69–123.
- Habermas, J. (1999): *The Inclusion of the Other: Studies in Political Theory.* Cambridge: Polity. Empirical Questions. Oxford: Oxford University Press.
- Hadler, M., Chin, L., Tsutsui, K. (2020): Conflicting and reinforcing identities in expanding Europe from 1995 to 2019. Findings revisited in an even larger Europe, *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, DOI: 10.1080/13511610.2020.1745060
- Hall, S. (1992): 'The Question of Cultural Identity'. In: Hall, S., Held, D., McGrew, A. (ed.): *Modernity and Its Futures.* Cambridge: Polity Press, 274–316.
- Hall, S. (ed.) (1997): *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices.* London: Sage Publications Ltd.
- Heath, A., Martin, J., Spreckelsen, T. (2009): Cross-national comparability of survey attitude measures. *International Journal of Public Opinion Research*, 21(3): 293–315.
- Hewstone, M., Turner, R. N., Kenworthy, J. B., Crisp, R. J. (2006): Multiple social categorisation: Integrative themes and future research priorities. In: Crisp, R.

- J., Hewstone, M. (ed.): Multiple social categorisation: Processes, models, and applications. Hove, UK: Psychology Press. 271–310.
- Hogg, M.A., Vaughan, G.M. (2002): *Social Psychology*. 3rd Edition, Prentice Hall, London.
- Hopkins, D. (2010): "Politicized Places: Explaining Where and When Immigrants Provoke Local Opposition." *American Political Science Review*, 104(1): 40–60.
- Horowitz, D. L. (2000): *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2nd ed.
- Horváth, I. (2006): *Kisebbségpszichológia. Alapfogalmak és kritikai perspektívák*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó – Presa Universitara Clujeana Kolozsvár.
- Howard, J. A. (2000): „Social Psychology of Identities.” *Annual Review of Sociology*, 26: 367–393.
- Huff, S. T., Lee, F., Hong, Y. Y. (2017): Bicultural and generalized identity integration predicts interpersonal tolerance. *Journal of Cross-cultural Psychology*, 48(5), 644–666. <https://doi.org/10.1177/0022022117701193>.
- Hutchinson, J. (2000): Ethnicity and modern nations, *Ethnic and Racial Studies*, 23(4): 651–669, DOI: 10.1080/01419870050033667
- Hutnik, N. (1986): Patterns of ethnic minority identification and modes of social adaptation, *Ethnic and Racial Studies*, 9(2): 150–167. DOI: 10.1080/01419870.1986.9993520
- Hutnik, N. (1991): *Ethnic Minority Identity*. Oxford: Clarendon.
- Hroch, M. (1985): *Social Preconditions of National Revival in Europe*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Israel, J., Tajfel, H. (1972): *The Context of Social Psychology: A Critical Assessment*. London: Academic Press.
- Jaspal, R., da Silva Lopes, B. C., Breakwell, G. M. (2020): *British national identity and life satisfaction in ethnic minorities in the United Kingdom, National Identities*. DOI: 10.1080/14608944.2020.1822793
- Jenkins, R. (2008): "The Ambiguity of Europe: 'Identity Crisis' or 'Situation Normal'?" *European Societies*, 10(2): 153–176.
- Jenkins, R. (2014): *Social Identity*. 4th ed. Cambridge: Polity.
- Jensen, K. (2014): What can and cannot be willed: How politicians talk about national identity and immigrants. *Nations and Nationalism*, 20(3): 563–583.
- Josselson, R., Harway, M. (2012): *Navigating Multiple Identities: Race, Gender, Culture, Nationality, and Roles*. Oxford: Oxford University Press.
- Kahani-Hopkins, V., Hopkins, N. (2002): 'Representing' British Muslims: The Strategic Dimension to Identity Construction'. *Ethnic and Racial Studies*, 25(2): 288–309.
- Kaschuba, W. (2004): *Bevezetés az európai etnológiába*. Debrecen: Csokonai Kiadó.

- Kiss, T. (2013): Nemzetdiskurzusok hálójában. Az állampolgárság-politika, mint a magyar nemzetre vonatkozó klasszifikációs küzdelem epizódja és eszköze. *Magyar Kisebbség*, 2013/3–4.
- Kohn, H. (1994): Western and Eastern Nationalism. In: Hutchinson, J., Smith, A. D. (ed.): *Nationalism*. Oxford University Press, 162–165.
- Kovács, É. (2002): Identitás és etnicitás Kelet-Közép-Európában. In: Fedinec, Cs. (szerk.): *Társadalmi ismeret és nemzeti önazonosság Közép-Európában*. Teleki László Alapítvány, Budapest. 7–25.
- Kovács, É. (2004): Vakmerő tézisek az identitásról. In: Fedinec, Cs. (szerk.): *Nemzet a társadalomban*. Budapest: Teleki László Alapítvány, 221–234.
- Kunovich, R. M. (2009): The sources and consequences of national identification. *American Sociological Review*, 74(4): 573–593.
- Kymlicka, W. (2001a): „Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe” In: Kymlicka, W., Opalski, M. (ed.): *Can Liberal Pluralism be Exported?* Oxford: Oxford University Press, 13–107.
- Kymlicka, W. (2001b): Misunderstanding nationalism. In: Kymlicka, W. (ed.): *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism and Citizenship*. Oxford: Oxford University Press.
- Laitin, D. (1998). *Identity in Formation: The Russian-Speaking Populations in the Near Abroad*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Lampl, Zs. (2007): Felvidék (Szlovákia). In: Papp, Z. A., Veres, V. (szerk.): *Kárpát Panel 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi perspektívái. Gyorsjelentés*. MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 65–119.
- Lawler, S. (2014): *Identity: Sociological Perspectives*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Martinovic, B., Verkuyten, M. (2014): “The Political Downside of Dual Identity: Group Identifications and Religious Political Mobilization of Muslim Minorities.” *British Journal of Social Psychology*, 53: 711–730.
- Mészárosné Lampl, Zs., Tóth, K. (2002): MOZAIK2001 Gyorsjelentés. Felvidék. In: Szabó, A., Bauer, B., Laki, L., Nemeskéri, I. (szerk.): *MOZAIK 2001. Gyorsjelentés – magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. 45–90.
- Molnár, E., Orosz, I. (2007): Kárpátalja (Ukrajna). In: Papp, Z. A., Veres, V. (szerk.): *Kárpát Panel 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi perspektívái. Gyorsjelentés*. MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 185–243.
- Moradi, S., Jang, K., Pehrson, S., Boden, H., Arahanga-Doyle, H., Hunter, J. A., Saleem, N., Scarf, D. (2019): Express yourself? Ease to express one’s identity mediates the relationship between national belonging and mental health, *Kōtuitui: New Zealand Journal of Social Sciences Online*, 14(2): 290–304, DOI: 10.1080/1177083X.2019.1632907

- Morawska, E. (1999): *'The new-old transmigrants, their transnational lives, and ethnicization: a comparison of 19th/20th and 20th/21st C situations'*. Florence: European University Institute Working Papers EUF No. 99/2.
- Moscovici, S. (2002): *Társadalom – lélektan válogatott tanulmányok*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Nagel, J. (1995): „American Indian Ethnic Renewal: Politics and Resurgence.” *American Sociological Review*, 60(6): 947–965.
- Nagy, Á. (szerk.) (2018): *Margón kívül – magyar ifjúságkutatás 2016*. Budapest: Excenter Kutatóközpont. <http://mek.oszk.hu/18600/18654/18654.pdf>. (Letöltés ideje: 2020. 01. 20.)
- Nandi, A., Platt, L. (2020): The relationship between political and ethnic identity among UK ethnic minority and majority populations, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 46(5): 957–979, DOI: 10.1080/1369183X.2018.1539286
- Ng Tseung-Wong, C., Verkuyten, M. (2013): Religious and national group identification in adolescence: A study among three religious groups in Mauritius. *International Journal of Psychology*, 48: 846–857. <https://doi.org/10.1080/00207594.2012.701748>.
- Ng Tseung-Wong, C., Verkuyten, M. (2018): Diversity ideologies and intergroup attitudes: When multiculturalism is beneficial for majority group members. *Group Processes and Intergroup Relations*, 21: 336–350. <https://doi.org/10.1177/1368430216663021>.
- Ng Tseung-Wong, C., Wardb, C., Szabó, Á. (2019): Dual identification, multicultural identity styles, and intergroup evaluations: Some preliminary findings. *International Journal of Intercultural Relations*, 72: 122–128. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2019.07.009>
- Nier, J. A., Gaertner, S. L., Dovidio, J. F., Banker, B. S., Ward, C. M. (2001): Changing interracial evaluations and behaviour: The effects of a common group identity. *Group Processes and Intergroup Relations*, 4: 299–316.
- Örkény, A. (2011): European identity and national attachment: harmony or dissonance. *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*, 2(1): 33–61.
- Örkény, A., Székelyi, M., Csepeli, Gy., Poór, J., Várhalmi, Z. (2007): *Nemzeti érzés és európai identitás*. Budapest, Balassi Kiadó, Arktisz Kiadó.
- Örkény, A., Székelyi, M. (2011): „Constructing Border Ethnic Identities along the Frontier of Central and Eastern Europe – A Research Note.” *Sociologie Românească*, 9(1): 14–24.
- Papp, Z. A. (2007): Magyarország. In: Papp, Z. A., Veres, V. (szerk.): *Kárpát Panel 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi perspektívái*. Gyorsjelentés. MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 244–299.
- Papp, Z. A., Veres, V. (szerk.) (2007): *Kárpát Panel 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi perspektívái*. Gyorsjelentés. MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest.

- Papp, Z. A. (2008): Viszonyulások: Kis magyar (Kárpát-medencei) előítélet térkép. *Kalligram*, 2: 70–76.
- Papp, Z. A. (2012): Az etnocentrizmus szerkezete kisebbségben – a fókuszcsoporthoz beszélgetések alapján. In: Veres, V., Papp, Z. A. (szerk.): *Szociológiai mintázatok. Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálat alapján*. Kolozsvár: NKI. 79–117. https://www.academia.edu/9902110/Az_etnocentrizmus_szerkezete_kisebbségben. (Letöltés ideje: 2020. 01. 20.)
- Papp, Z. A. (2014): Kisebbségi identitáskonstrukciók a kettős magyar állampolgárság által. *Regio*, 2014/1.
- Papp, Z. A., Ferenc, V., Márton, J., Morvai, T., Szerbhorváth, Gy., Zsigmond, Cs. (2017): GeneZYs 2015. Külhoni magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Összefoglaló adatok. In: Papp, Z. A. (szerk.): *Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei*. Budapest: MCC – MTA TK KI, 193–239.
- Papp, Z. A. (2018): Múlt a jelenben: magyarországi és külhoni magyar fiatalok nemzetképe. In: Filep, T. G. (szerk.): *Ünnep és felejtés. Emlékezet, identitás, politika*. Kalligram Kiadó. 238–263.
- Papp, Z. A., Zsigmond, Cs. (2020): Kontextus vagy kontaktus? Előítélet-rendszerek és migrációs tapasztalatok. In: Kovács, I. (szerk.): *Integrációs mechanizmusok a magyar társadalomban*. Budapest: Argumentum Kiadó, Társadalomtudományi Kutatóközpont, 371–410.
- Parsons, T. (1951). *The Social System*. London: Routledge.
- Pehrson, S., Vignoles, V. L., Brown, R. (2009). "National Identification and Anti-Immigrant Prejudice: Individual and Contextual Effects of National Definitions." *Social Psychology Quarterly*, 72: 24–38.
- Phinney, J. S., Horenczyk, G., Liebkind, K., Vedder, P. (2001): Ethnic Identity, Immigration, and Well-Being: An Interactional Perspective. *Journal of Social Issues*, 57(3): 493–510.
- Portes, A., Guarnizo, L. E., Landolt, P. (ed.) (1999): Transnational Communities. Special issue, *Ethnic and Racial Studies*, 22(2).
- Risse, T. (2010): *A Community of Europeans? Transnational Identities and Public Spheres*, Ithaca: Cornell University Press.
- Rouse, R. (1991): 'Mexican migration and the social space of postmodernism', *Diaspora*, 1(1): 8–23.
- Sáenz-Hernández, I., Lapresta-Rey, C., Ianos, M. A., Petreñas, C. (2020): Identity and linguistic acculturation expectations. The attitudes of Western Catalan high-school students towards Moroccans and Romanians. *International Journal of Intercultural Relations*, 75: March 2020, 10–22.
- Saleem, M., Dubow, E., Lee, F., Huesmann, R. (2018): Perceived discrimination and intergroup behaviors: The role of muslim and american identity integ-

- ration. *Journal of Cross-cultural Psychology*, 49(4): 602–617. <https://doi.org/10.1177/0022022118763113>.
- Sanders, D., Fisher, S. D., Heath, A., Sobolewska, M. (2014): "The Democratic Engagement of Britain's Ethnic Minorities." *Ethnic and Racial Studies*, 37(1): 120–139.
- Sarrasin, O., Green, E.G.T., Van Assche, J. (2020): Consensual Versus Heterogeneous Conceptions of Nationhood: The Role of Citizenship Regimes and Integration Policies Across 21 European Countries. *Social Indicators Research*, 148: 987–1004. <https://doi.org/10.1007/s11205-019-02222-9>
- Schneider, S. L., Heath, A. F. (2019): Ethnic and cultural diversity in Europe: validating measures of ethnic and cultural background, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, DOI: 10.1080/1369183X.2018.1550150
- Schwartz, S. J., Meca, A., Ward, C., Szabó, A., Benet-Martínez, V., Lorenzo-Blanco, E. I., (2019): Biculturalism dynamics: A daily diary study of bicultural identity and psychosocial functioning. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 62: 26–37. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2018.12.007>.
- Scott, J., Marshall, G. (2005): *Oxford Dictionary of Sociology*. New York: Oxford University Press. 3rd ed. Sherif, M. (1966): *Group conflict and cooperation*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Sherif, M. (2015): *Group Conflict and Co-operation*. London: Psychology Press.
- Shulman, S. (2002): Challenging the civic/ethnic and West/East Dichotomies in the Study of Nationalism. *Comparative Political Studies*, 35(2): 554–585.
- Sidanius, J., Pratto, F. (1999): *Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression*. New York: Cambridge University Press.
- Simon, B., Ruhs, D. (2008): Identity and politicization among Turkish migrants in Germany: The role of dual identification. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95(6), 1354–1366. <https://doi.org/10.1037/a0012630>
- Spickard, P. (ed.) (2013): *Multiple Identities: Migrants, Ethnicity, and Membership*. Bloomington: Indiana University Press.
- Smith, M. P., Guarnizo, L. E. (ed.) (1998): *Transnationalism from Below*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Soylu Yalcinkaya, N., Branscombe, N., Gebauer, F., Niedlich, C., Hakim, N. H. (2018): Can they ever be one of us? Perceived cultural malleability of refugees and policy support in host nations. *Journal of Experimental Social Psychology* (ifirst). <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2018.03.018>.
- Stachel, P. (2007): Identitás – a kortárs társadalom- és kultúratudományok egy központi fogalmának genezise, inflálódása és problémái. In: *Regio*, 18(4): 3–35.
- Surova, S. (2018): National and ethnic identifications among the Slovak diaspora in Serbia: Stranded between state(s) and ethnicity? *Nationalities Papers*, 46(6): 1081–1100. doi:10.1080/00905992.2018.1488825

- Swayd, S. (2014): „Identity, „Identity” and World Religions.” *Open Journal of Philosophy*, 4(1): 30–43.
- Szabó, A., Ward, C. (2019): The relationship between intercultural abilities and cultural identity styles: A longitudinal cross-lagged analysis. *International Journal of Psychology*, ifirst. <https://doi.org/10.1002/ijop.12592>.
- Szabó, A., Bauer, B., Laki, L., Nemeskéri, I. (szerk.) (2002): *MOZAIK 2001. Gyorsjelentés – magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- Szabó, A., Bauer, B., Pillók, P. (2013): *MOZAIK 2011: Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Budapest: Belvedere Meridionale.
- Szabó, I., Örkény, A. (1998): *Tizenévesek állampolgári kultúrája*. Budapest: Minoritas Alapítvány.
- Székely, L., Bauer, B., Pillók, P., Ruff, T., Szabó, A., Szanyi, F. E. (2017): *Magyar Ifjúság Kutatás 2016. Gyorsjelentés a Kárpát-medencei fiatalokról*. Kutatási jelentés. http://real.mtak.hu/119325/1/magyar_ifjusag_kutatas_2016_gyorsjelentés_a_karpat-medencei_fiatalokrol.pdf (Letöltés ideje: 2020. 01. 20.)
- Székely, L. (szerk.) (2018): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar Ifjúság Kutatás 2016*. Budapest: Kutatópont KFT, Enigma 2001 Kiadó, Médiaszolgáltató Kft. <http://kutatopont.hu/files/2018/07/magyarfiatalok.pdf> (Letöltés ideje: 2020. 01. 20.)
- Székely, L. (2018): Módszertani jegyzet: Magyar Ifjúság Kutatás 2016. In: Székely, L. (szerk.): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar Ifjúság Kutatás 2016*. Budapest: Kutatópont KFT, Enigma 2001 Kiadó, Médiaszolgáltató Kft., 479–503. <http://kutatopont.hu/files/2018/07/magyarfiatalok.pdf>. (Letöltés ideje: 2020. 01. 20.)
- Szűcs, J. (1983): *Vázlat Európa három történeti régiójáról*. Budapest: Magvető.
- Tajfel, H. (ed.) (1978): *Differentiation Between Social Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations*. London: Academic Press. 1978.
- Tajfel, H. (1979): 'Individuals and Groups in Social Psychology'. *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 18: 183–190.
- Tajfel, H. (1981): *Human Groups and Social Categories*. Cambridge: University Press.
- Tajfel, H., Turner, J. (1979): 'An Integrative Theory of Inter-group Conflict'. In: William, G. A., Worchel, S. (ed.): *The Social Psychology of Inter-group Relations*. Belmont, CA: Wadsworth. 33–47.
- Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D., Wetherell, M. S. (1987): *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Basil Blackwell.
- Tátrai, P., Molnár, J., Kovály, K., Erőss, Á. (2020): SUMMA 2017: a kárpátaljai magyarok demográfiai felmérése. In: Ferenc Viktória – Kovály Katalin (szerk.): *Kárpátalja mozgásban: társadalmi változások és interetnikus viszonyok az Euromajdan után*. BGA Zrt. Budapest, 21–53.

- Thornton, S. (1997): *The Subcultures Reader*. London: Routledge,
- Verdery, K. (2004): „Nemzet” és „nacionalizmus”: merre tovább? In: Kántor Zoltán (szerk.): *Nacionalizmuselméletek. Szöveggyűjtemény*. Budapest: Rejtjel, 379–386.
- Veres, V. (2005): *Nemzeti identitás Erdélyben – szociológiai olvasatban*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Veres, V. (2008): A Kárpát-medencei magyarok nemzeti és állampolgári identitásának fő sajátosságai. In: Fedinec, Cs. (szerk.): *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Budapest: MTA – MTK EB, 35–60.
- Veres, V., Papp, Z. A. (szerk.) (2012): *Szociológiai mintázatok. Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálat alapján*. Kolozsvár: NKI. https://www.academia.edu/9902110/Az_etnocentrizmus_szerkezete_kisebbségben. (Letöltve: 2020. 01. 20.)
- Veres, V. (2012): Az erdélyi magyarok nemzeti kisebbségi identitásának alakulása a Kárpát Panel tükrében. In: Veres, V., Papp, Z. A. (szerk.): *Szociológiai mintázatok. Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálat alapján*. Kolozsvár: NKI, 79–117. https://www.academia.edu/9902110/Az_etnocentrizmus_szerkezete_kisebbségben. (Letöltés ideje: 2021. 01. 20.)
- Veres, V. (2016): Identitás és Magyarországhoz való viszony. In: *Kincses Kolozsvár 2015. Erdélyi magyar fiatalok*. Kutatási jelentés. NSKI, Budapest, 31–51.
- Veres, V. (2015): “The Minorian Identity and the Idea of the ‘Unity’ of the Nation: The Case of Hungarian Minorities from Romania, Slovakia, Serbia and Ukraine.” *Identities*, 22(1): 88–108. doi:10.1080/1070289X.2014.922885.
- Veres, V. (2017): A nemzeti identitás érzelmi megélése a társadalmi, szocializációs háttér kontextusában, a kolozsvári magyar egyetemisták körében. In: Papp, Z. A. (szerk.): *Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZys 2015 kutatás eredményei*. MCC – MTA TK KI, 391–411.
- Veres, V., Ruff, T. (2018): Kötődések – identitás, személyes kapcsolatok és nemzeti-etnikai attitűdök a Kárpát-medence magyar ifjúsága körében. In: Székely L. (szerk.): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar Ifjúság Kutatás 2016*. Budapest: Kutatópont KFT, Enigma 2001 Kiadó, Médiaszolgáltató Kft., 387–435. <http://kutatopont.hu/files/2018/07/magyarifialok.pdf>. (Letöltés ideje: 2021. 01. 20.)
- Veres, V. (2021): *Erdélyi magyar ifjúság. Szociológiai jellegzetességek és változások 2001 és 2016 között*. Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány–Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár.
- Verkuyten, M. (1992): ‘Ethnic Group Preferences and the Evaluation of Ethnic Identity among Adolescents in the Netherlands’. *The Journal of Social Psychology*, 132(6): 741–50.

- Verkuyten, M. (2005): Ethnic group identification and group evaluation among minority and majority groups: Testing the multiculturalism hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88: 121–138. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.88.1.121>.
- Vertovec, S., Cohen, R. (1999): 'Introduction'. In: Vertovec, S., Cohen, R. (eds.): *Migration, Diasporas and Transnationalism*. Aldershot: Edward Elgar, xiii–xxviii.
- Vertovec, S. (1999): 'Conceiving and researching transnationalism'. *Ethnic and Racial Studies*, 22(2): 447–462.
- Ward, C., Ng Tseung-Wong, C., Szabo, A., Qumseya, T., Bhowon, U. (2018): Hybrid and alternating identity styles as strategies for managing multicultural identities. *Journal of Cross-cultural Psychology*, 49: 1402–1439. <https://doi.org/10.1177/0022022118782641>.
- Waterbury, M. A. (2016): "National Minorities in an Era of Externalization." *Problems of Post-Communism*, 64(5): 228–41. doi:10.1080/10758216.2016.1251825.
- West, A. L., Zhang, R., Yampolsky, M., Sasaki, J. Y. (2017): More than the sum of its parts: A transformative theory of biculturalism. *Journal of Cross-cultural Psychology*, 48: 963–990. doi:10.1177/0022022117709533.
- Wright, M. (2011): Policy regimes and normative conceptions of nationalism in mass public opinion. *Comparative Political Studies*, 44(5): 598–624.
- Woodward, K. (2000): *Questioning Identity: Gender, Class, Nation*. London: Routledge.
- Zabala, J., Conejero, S., Pascual, A., Alonso-Arbiol, I., Amutio, A., Torres-Gomez, B., Padoan De Luca, S., Telletxea, S. (2020): Basque Ethnic Identity and Collective Empowerment: Two Key Factors in Well-Being and Community Participation. *Front. Psychol.* 11: 606316. doi: 10.3389/fpsyg.2020.606316
- Zolfaghari, B., Möllering, G., Clark, T., Dietz, G. (2016): How do we adopt multiple cultural identities: A multidimensional operationalization of the sources of culture. *European Management Journal*, 34(2): 102–113. <https://doi.org/10.1016/j.emj.2016.01>.
- Zsigmond, Cs. (2017): Ifjúság és politika. A határon túl. In: Papp, Z. A. (szerk.): *Változó kisebbség: Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei*. Budapest, MCC, MTA TK Kisebbségkutató Intézet, 239–290.
- Zsigmond, Cs., Papp, Z. A. (2019): A Kárpát-medencei magyar fiatalok médiahasználata és digitális tájképe a GeneZYs 2015 ifjúságszociológiai felmérés adatai tükrében. In: Apró, I. (szerk.): *Média és identitás 3*. Médiatudományi Könyvtár (34). Médiatudományi Intézet, Budapest, 11–61.
- Zsigmond, Cs. (2020): „Közösen élünk” – a nemzethez tartozás és a többes nemzeti kötődés mintázatai kisebbségi helyzetben In: *Regio*, 28(4): 5–44.

Yampolsky, M. A., Amiot, C. E., de la Sablonnière, R. (2016): The Multicultural Identity Integration Scale (MULTIIS): Developing a comprehensive measure for configuring one's multiple cultural identities within the self. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 22: 166–184. <https://doi.org/10.1037/cdp0000043>.

* * *

ZSIGMOND CSILLA a HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézetének tudományos munkatársa és a Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszékének adjunktusa. Kutatási témái között szerepelnek az identitáskonstrukciók változásai, a politikai szociológiai témák, valamint a társadalmi szolidaritás kérdése.

Mellékletek

1. melléklet. A kárpátaljai 15–29 éves magyar anyanyelvűek korcsoportos megoszlása település típus és nemek szerint

Településtípus	Adott korcsoport százalékaránya, férfiak			Adott korcsoport százalékaránya, nők		
	15–19	20–24	25–29	15–19	20–24	25–29
Városok	26,6	34,3	39,0	27,4	32,8	40,2
Városi típusú települések	25,7	34,3	40,0	28,8	33,7	37,5
Falvak	28,7	33,9	37,3	28,3	34,0	37,7

Forrás: Papp et al., 2017, 196.

2. melléklet. A vajdasági 15–29 éves magyar nemzetiségűek megoszlása körzetek és nemek szerint

Körzet neve	Összesen	15–29 évesek		
		Összesen	Férfi	Nő
Észak-bácskai körzet	76 262	13 003	6 530	6 473
Dél-bácskai körzet	47 850	7 732	3 953	3 779
Észak-bánáti körzet	68 915	11 934	6 191	5 743
Közép-bánáti körzet	23 550	3 645	1 864	1 781
Nyugat-bácskai körzet	17 576	2 443	1 283	1 160
Dél-bánáti körzet	13 194	2 040	1 017	1 023
Szerémség	3 789	590	316	274
Összesen	251 136	41 387	21 154	20 233

Forrás: Papp et al., 2017, 197.

3. melléklet. A szlovákiai magyar alappopuláció eloszlása nem, életkor, lakhely típusa és régió szerint (gyakoriság)

Település típusa	Nem	Életkor	Régió		
			Nyugati régió (Pozsony, Szenc, Dunaszerdahely, Galánta, Komárom, Nyitra, Érsekújvár, Vágsellye)	Középső régió (Léva, Losonc, Rimaszombat, Nagykürtös)	Keleti régió (Kassa, Kassa környéke, Nagymihály, Rozsnyó, Tőketerebes, Nagyőrce)
Város	Férfi	15–19	1789	479	622
		20–24	2391	618	859
		25–29	2758	778	887
		Összes	6938	1875	2368
	Nő	15–19	1718	460	597
		20–24	2296	593	795
		25–29	2649	746	851
		Összes	6663	1799	2243
Összes			13601	3674	4611
Falu	Férfi	15–19	5711	1908	1565
		20–24	6694	2234	1946
		25–29	7577	2407	2212
		Összes	19982	6549	5723
	Nő	15–19	5486	1833	1503
		20–24	6430	2145	1868
		25–29	7279	2312	2125
		Összes	19195	6290	5496
Összes			39177	12839	11219
Összes			52778	16513	15830

Forrás: Papp et al., 2017, 198.

4. melléklet. A romániai magyar alappopuláció eloszlása nem, életkor, lakhely típusa és régió szerint (gyakoriság)

Település típusa	Nem	Életkor	Régió			
			Székelyföld	Közép-Erdély	Partium	szórvány
Város	Férfi	15–19	4 503	4 162	4 581	1 937
		20–24	5 859	6 764	6 126	2 796
		25–29	6 481	5 473	6 221	2 830
		Összes	16 843	16 399	16 928	7 563
	Nő	15–19	4 297	4 229	4 426	1 747
		20–24	5 776	7 222	5 870	2 371
		25–29	6 380	5 275	6 106	2 444
		Összes	16 453	16 726	16 402	6 562
	Összes		33 296	33 125	33 330	14 125
	Falú	Férfi	15–19	6 962	3 973	5 362
20–24			8 643	4 526	5 976	1 674
25–29			8 658	4 444	5 829	1 601
Összes			24 263	12 943	17 167	4 783
Nő		15–19	6 754	3 764	5 077	1 314
		20–24	7 954	4 202	5 645	1 466
		25–29	7 709	4 188	5 205	1 338
		Összes	22 417	12 154	15 927	4 118
Összes			46 680	25 097	33 094	8 901
Összes			79 976	58 222	66 424	23 026

Forrás: Papp et al., 2017, 198.

5. melléklet. *Nemzetiségek régiókénti megoszlása*

	magyar	többségi	roma/ cigány	egyéb	NT/NV	Összesen
Ukrajna/Kárpátalja	87,8%	4,1%	6,2%	1,4%	0,4%	100,00%
Szerbia/Vajdaság	92,0%	2,8%	0	3,9%	1,3%	100,00%
Szlovákia/Felvidék	92,0%	5,0%	1,4%	0,8%	0,8%	100,00%
Románia/Erdély	88,3%	1,6%	7,4%	2,3%	0,4%	100,00%
Összesen	89,8%	3,1%	4,3%	2,0%	0,7%	100,00%

Forrás: Papp et al., 2017, 200.

6. melléklet. *A szociodemográfiai változók szerinti regionális alapmegoszlások*

Szociodemográfiai változók	Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély
Nem				
Férfi	50,2	51,6	50,8	51,3
Nő	49,8	48,4	49,2	48,7
Településtípus				
Község, falu	67,9	41	74,8	50,2
Város	32,1	59	25,2	49,8
Korcsoport				
15–19	27,8	30,3	27,1	28,4
20–24	33,8	33,1	34,2	36,4
25–29	38,4	36,6	38,7	35,2
Iskolai végzettség				
Alapfokú	32,7	19,1	21,9	28,6
Középfokú	47,6	47,1	56,3	43,1
Felsőfokú	19,7	33,8	21,9	28,3
Szubjektív anyagi helyzet				
Gondok nélkül él	7,6	12,7	23,1	22,1
Beosztással jól kijön	67,2	64	58,4	61,4
Éppen hogy meg tud élni, vagy rosszabb	25,2	23,3	18,4	16,5

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

7. melléklet. *A lakás felszereltségének indexe*

A 18 felsorolt itemet összevontam egy mutatóba, mely 0-tól 18-ig terjedő értékeket vehet fel, annak megfelelően, hogy a felsorolt kategóriák közül mivel rendelkezik a megkérdezett lakása/háztartása.

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

8. melléklet. *Szubjektív anyagi helyzet (összevont kategóriák)*

Hogy érzed, családod anyagilag....?

1. gondok nélkül él
2. beosztással jól kijön
3. éppen hogy meg tud élni, vagy rosszabb

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

9. melléklet. *A szülők iskolai végzettsége (főkomponens)*

Magyarázott variancia: 78,636%	Faktorsúlyok
Apa legmagasabb iskolai végzettsége	0,887
Anya legmagasabb iskolai végzettsége	0,887
Extraction Method: Principal Component Analysis	

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

10. melléklet. *Szórvány jellegű települések–nem szórvány jellegű települések regionális megoszlásai*

Régió	Település jellege	%
Ukrajna/Kárpátalja	szórvány	13,4
	nem szórvány	86,6
Szerbia/Vajdaság	szórvány	30,1
	nem szórvány	69,9
Szlovákia/Felvidék	szórvány	2,4
	nem szórvány	97,6
Románia/Erdély	szórvány	12,1
	nem szórvány	87,9

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

11. melléklet. *Rokonszenv-ellenszenv index – a 23 csoportból kialakított hat főkomponens (1–5 skála, 1 – nagyon ellenszenvesek, 5 – nagyon rokonszenvesek)*

11.1. Többségi nemzetek

Magyarázott variancia: 58,37%	Faktorsúlyok
Szlovákok	0,874
Szerbek	0,857
Ukránok	0,755
Románok	0,516
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

11.2. Kisebbségi magyarok

Magyarázott variancia: 71,445%	Faktorsúlyok
Vajdasági (szerbiai) magyarok	0,927
Felvidéki (szlovákiai) magyarok	0,881
Kárpátaljai (ukrajnai) magyarok	0,834
Erdélyi (romániai) magyarok	0,727
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

11.3. Világhatalmak

Magyarázott variancia: 49,175%	Faktorsúlyok
Kínaiak	0,758
Zsidók	0,712
Németek	0,693
Amerikaiak	0,638
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

11.4. „másság”

Magyarázott variancia: 62,072%	Faktorsúlyok
Kábítószerfogyasztók	0,795
Skinheadek, bőrféjúk	0,787
Homoszexuálisok	0,782
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

11.5. Hátrányos helyzetű csoportok

Magyarázott variancia: 51,358%	Faktorsúlyok
Menekültek/migránsok	0,806
Romák	0,721
Munkanélküliek	0,61
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

11.6. Befolyásos társadalmi csoportok

Magyarázott variancia: 54,326%	Faktorsúlyok
Politikusok	0,829
Újgazdagok	0,77
Egyházi vezetők/elöljárók	0,591
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

Mivel a magyarországi magyarok egyetlen főkomponensbe sem illeszkedtek, de az irányukba mért rokonszenv-ellenszenv indexet is fontos mutatónak gondolom, standardizált formában ezt is bevonom a vizsgálatba, akárcsak az oroszok iránti elfogadás-elutasítás indexét, amely nem illeszkedett megfelelően a világhatalmak főkomponensébe (sajátos helyzetük okán sem).¹⁷¹

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

12. melléklet. *A Facebook-háló homogenitása – a magyar és a többségi nemzetiségű fb-ismerősök főkomponense*

Magyarázott variancia: 92,462%	Faktorsúlyok
FB-ismerősökből kb. hány százalék magyar	0,962
FB-ismerősökből kb. hány százalék többségi nemzetiségű	-0,962
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

¹⁷¹ Gondoljunk csak a kárpátaljai magyar fiatalok helyzetére, akik esetében az oroszokkal szembeni viszonyulás más jellegű, mint az amerikaiak, kínaiak, németek megítélése.

13. melléklet. 10 politikai issue-hoz való viszonyulásra kérdeztünk rá, amelyből faktorelemzéssel három véleményáramlatot sikerült azonosítanom (ezek a variancia 54%-át magyarázzák)

	Biztonságos tudatosság	Liberális nyitottság	Szociális biztonság
Az óvodák/napközök és a gyerekevelés állami támogatását jelentősen növelni kellene.	0,638		
Szorgalmazni kell a globális felmelegedés elleni politikákat, még ha ezek hátráltatják is a gazdasági növekedést vagy csökkentik a foglalkoztatottságot.	0,597		
Az adócsökkentés érdekében le kellene faragni az állami kiadásokat.	0,572		
Az Európán kívüli bevándorlóktól megkövetelhető, hogy elfogadják az értékeinket és kultúránkat.	0,497		
A könnyű drogok használatát legalizálni kellene.		0,812	
Az azonos neműek házasságát törvényessé kellene tenni.		0,79	
A szociális ellátást az államnak biztosítania kell, akár adóemelés árán is.			0,689
Az egészségügyi ellátás privatizációját segíteni kellene.			0,656
Extraction Method: Principal Component Analysis.			

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

Az első faktor heterogénebb, egymással minden esetben nem feltétlenül egy irányba mutató kijelentéseket is tartalmaz. Mégis, valamilyen általános politikai biztonság- és tudatosságérzést jeleznek, az állami szerepvállalást hangsúlyozzák, ezért a biztonságos tudatosság elnevezéssel jelöltem. A második egyértelműen politikai nyitottságot jelez, ez a „legtisztább” politikai irányultsággal összefüggő faktor, melyet a liberális nyitottság elnevezéssel jelöltem, a harmadik pedig a szociális ellátás és az egészségügy fókuszba kerülését jelzi, így a szociális biztonság elnevezést kaptam.

14. melléklet. A 26 társadalmi értéket felsorakoztató kérdéssorból kialakított hét főkomponens (1–5 skála, 1 – egyáltalán nem fontos, 5 – nagyon fontos)

14.1. Hagyományos értékek

Magyarázott variancia: 56.699%	Faktorsúlyok
Istenben való hit, mint erőforrás a mindennapokban	0,842
A vallás	0,825
Magyarságod	0,668
A hagyományok tisztelete (a tiszteletreméltó szokások megőrzése)	0,657
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

14.2. Normakövetés

Magyarázott variancia: 57.037 %	Faktorsúlyok
Erkölcösség (olyan erkölcsi szabályok szerint élni, ahogyan azt szüleidtől tanultad)	0,799
A megbecsülés (hogyan felnézzenek Rád azok, akiknek a véleményére adsz)	0,754
A mértékletesség (hogyan tetteidben a józan középút követed)	0,71
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

14.3. Materiális értékek

Magyarázott variancia: 54.141 %	Faktorsúlyok
A pénz	0,828
Hogy mindig megszerezhessed és megvehessed, amit akarsz	0,704
A munka	0,666
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

14.4. Sikerorientáltság

Magyarázott variancia: 54.11 %	Faktorsúlyok
Hogy mindig elérd kitűzött céljaid	0.75
A siker	0.74
Önmegvalósításod	0.732
A szakmai érvényesülés	0.721
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

14.5. Társadalmi felelősségvállalás, filantrópia

Magyarázott variancia: 54,426 %	Faktorsúlyok
Hogy segíthess másokon	0,795
Hogy tiszteletben tartsd mások véleményét	0,757
Hogy a környezetemben felmerülő közösségi problémákkal foglalkozz	0,698
Jó viszonyban lenni az emberekkel	0,697
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

14.6. Önállóság

Magyarázott variancia: 54,309 %	Faktorsúlyok
Vezetésre és döntésre való jog	0,777
Változatos élet (kihívásokkal, új dolgokkal és változásokkal)	0,768
A személyes szabadság (hogy kötetlenül élj, azt tedd, amit jónak látsz)	0,659
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

14.7. Személyes kapcsolatok

Magyarázott variancia: 55,06%	Faktorsúlyok
Szerelem/ boldogság	0,817
Igaz barátság (közele barátok léte, akik mindenben mellettem állnak)	0,742
A család (családalapítás, a család fenntartása)	0,658
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

15. melléklet. *Mely tevékenységeket milyen gyakorisággal végez – a 27 itemből kialakított hét főkomponens (1–10 skála, 1 – soha, 10 – nagyon gyakran)*

15.1. Magaskultúra-fogyasztó

Magyarázott variancia: 51,482%	Faktorsúlyok
Színházba járni	0,78
Könyvtárba járni	0,765
Könyvet olvasni	0,748
Szakkörön, képzéseken részt venni	0,672
Hangversenyre, operába járni	0,608
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

15.2. Alkotó

Magyarázott variancia: 63,586%	Faktorsúlyok
Zenélni/festeni/rajzolni	0,797
Írni (saját blogot vagy verset, prózát)	0,797
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

15.3. Digitális szabadidős

Magyarázott variancia: 56,451%	Faktorsúlyok
Chatelni	0,821
Facebookon/Twitteren lógni, posztolni	0,8
Filmeket nézni otthon (PC/Laptop/Tablet)	0,692
Zenét hallgatni	0,682
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

15.4. Sportoló

Magyarázott variancia: 60,835%	Faktorsúlyok
Fitnessszalonba, konditerembe járni	0,817
Sportolni, kocogni	0,788
Uszodába vagy szaunába járni	0,732
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

15.5. Hírfogyasztó

Magyarázott variancia: 84,113%	Faktorsúlyok
Újságot, híreket olvasni	0,917
Híreket olvasni online	0,917
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

15.6. Társasági

Magyarázott variancia: 52,041%	faktorsúlyok
Klubokba, partikra járni	0,815
Kocsmába/sörözőbe/borozóba járni	0,737
Barátokkal együtt lógni, beszélgetni	0,72
Moziba járni	0,597
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

15.7. Plázázó

Magyarázott variancia: 56,816%	Faktorsúlyok
Kozmetikushoz, fodrászhoz járni	0,793
Plázába járni	0,763
Szoláriumba járni	0,702
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

16. melléklet. *Az ifjúság legsúlyosabb problémái – a 21 íte mből kialakított öt főkomponens (1–4 skála, 1 – nagyon nagymértékben gond, 4 – egyáltalán nem gond)*

16.1. Általános rossz gazdasági helyzet

Magyarázott variancia: 57,358%	Faktorsúlyok
Pénztelenség, alacsony keresetek	0,82
Szegénység, létbizonytalanság	0,788
Munkanélküliség	0,735
Lakáshelyzet	0,679
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

16.2. Lecsúszás

Magyarázott variancia: 78,857%	Faktorsúlyok
Alkoholizmus	0,896
Kábítószer elterjedése	0,889
Bűnözés	0,879
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

16.3. Értékek válsága

Magyarázott variancia: 51,247%	Faktorsúlyok
Értéknélküliség	0,818
Erkölcsei romlás	0,79
Céltalanság	0,748
Kulturálatlanság, igénytelenség	0,648
A család válsága, a családi értékek megrendülése	0,638
Kilátástalan jövő	0,628
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

16.4. Hátrányos helyzet

Magyarázott variancia: 55,832%	Faktorsúlyok
A megfelelő iskolázottság, képzettség hiánya	0,783
Rossz családi körülmények	0,751
Tanulási lehetőségek beszűkülése (anyagi okok miatt)	0,727
Növekvő társadalmi egyenlőtlenségek	0,727
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

16.5. Kisebbségi helyzet

Magyarázott variancia: 63,731%	Faktorsúlyok
Anyanyelven való továbbtanulási lehetőségek hiánya	0,798
Államnyelv nem kellő mértékű ismerete	0,798
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

Mivel az elvándorlás nem illeszkedett ezekbe a főkomponensekbe, de fontos problémát jelöl, standardizált formában bevontam az elemzésbe.

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

17. melléklet. Az ifjúságcentrizmus-mutató kialakítása

Az alábbi tíz kijelentéssel dolgoztam (1–7 skála, 1 – nem értek egyet, 7 – egyetértek), ezeket összevontam egy mutatóvá, így az értékek egy 10–70 skálán mozognak, mivel a 2-es, 4-es és 5-ös válaszalternatívák az elemzés során fordított értékeket kaptak.

1. Társadalmunkban mindenhol ellenségeskedést tapasztalsz a fiatalokkal szemben.
2. Társadalmunk mindent megtesz a fiatalokért.
3. A fiataloknak nem szabad mindent eltérniük munkahelyükön, hanem ha kell, vissza kell vágniuk.
4. Tulajdonképpen sokat köszönhetek a szüleimnek.
5. Töreksem arra, hogy megértsem szüleimet, még ha ez időnként nehezen is megy.
6. A fiatalok problémáit valójában nagyon kevés felnőtt érti meg.
7. Nem sokat adok a felnőttek tapasztalataira, inkább a magaméra hagyatkozom.
8. A hasonló korú barátaimtól több tapasztalatot szerzek, többet tanulok, mint a szüleimtől.
9. A szüleim állandóan beleszólnak olyan dolgokba, amik nem tartoznak rájuk.
10. Általában a rendőrök durván bánnak a fiatalokkal

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

18. melléklet. *Internethasználat – a 14 itemből kialakított három főkomponens (skála: 1–5, 1 – soha, 5 – naponta)*

18.1. E-ügyintézés

Magyarázott variancia: 63,638%	Faktorsúlyok
Hivatalos űrlapok (nyomtatványok) letöltése közintézmény honlapjáról	0,896
Kitöltött hivatalos űrlapok (nyomtatványok) elküldése interneten keresztül	0,887
Információk keresése állami intézmény, hivatal honlapjáról	0,802
Online vásárlás (az elmúlt 3 hónapban)	0,559
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

18.2. Tanulás és munka

Magyarázott variancia: 61,65%	Faktorsúlyok
Elektronikus levelezés (e-mail)	0,807
Munkavégzés	0,798
Tanulás	0,749
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

18.3. Kapcsolattartás és szórakozás

Magyarázott variancia: 53,342%	Faktorsúlyok
Chatelés	0,825
Facebook, közösségi oldalak böngészése	0,798
Filmek, zenék online nézése/ hallgatása	0,714
Fotók megosztása (pl. Instagram)	0,633
Filmek, zenék letöltése	0,663
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

Mivel sajátos internetes tevékenység, de nem illeszkedett a főkomponensekbe, standardizált formában bevonásra kerültek az online játékok és online rádióhallgatás is.

Forrás: saját számítás a GeneZys 2015 adatbázis alapján

19. melléklet. A többes kötődés és a nemzeti identitás logisztikus regressziós modellje (kettős állampolgárság is).

Változók		Ukrajna/ Kárpátalja		Szerbia/ Vajdaság		Románia/ Erdély	
		szig.	Exp(B)	szig.	Exp(B)	szig.	Exp(B)
Szociodemográfiai háttér és identitás							
Szociodemográfiai háttér	nem (1 – férfi, 2 – nő)	0,012	1,915	0,557	1,173	0,196	1,246
	település típusa (1 – falu, 2 – város)	0,196	1,531	0,375	1,281	0,192	1,277
	szórvány-nem szórvány (1 – szórvány, 0 – nem szórvány)	0,781	0,865	0,997	0,999	0,73	1,1
	iskolai végzettség	0,829	1,007	0,131	1,058	0,577	1,014
	szubjektív anyagi helyzet	0,335	0,81	0,833	0,954	0,332	1,157
	életkor	0,028	0,574	0,554	1,149	0,728	0,949
Nemzeti identitás	nemzetkoncepció: politikai és kulturális (vegyes) nemzet	0,042	0,707	0,045	1,448	0,336	0,899
	nemzetkoncepció: vállalt identitás (szubjektív önbesorolás és kult.)	0,77	1,065	0,769	0,953	0,878	0,982
	nemzetkoncepció: etnikai eredet	0,584	1,098	0,443	0,883	0,792	1,032
	magyarsága: előny	0,693	1,066	0,07	1,394	0,54	1,067
	magyarsága: szegény	0,844	1,037	0,349	0,812	0,24	0,879
	magyarsága: hátrány	0,927	0,985	0,149	1,333	0,171	0,858
	nemzeti önmeghatározás: referencia kategória: egyéb	0,961		0,048		0,283	
	regionális	0,932	0,962	0,209	1,726	0,894	1,033
	magyar	0,663	1,226	0,093	0,425	0,175	0,693
	jelzős magyar	0,649	1,203	0,934	0,967	0,471	1,354
	adott ország állampolgára	0,678	1,219	0,53	0,665	0,698	1,166
	mit tart szülőföldnek? referencia kategória: egyéb	0,012		0,212		0,226	
	országot, ahol él	0,692	0,633	0,355	1,72	0,023	2,557
	régiót, ahol él	0,511	0,492	0,549	1,378	0,044	2,107
Magyarországot, vagy a tört. Magy. a települést, ahol él vagy született	0,25	0,239	0,176	0,316	0,164	2,909	
	0,114	0,172	0,867	0,911	0,043	2,266	
mit tart hazának? referencia kategória: egyéb	0,166		0,035		0,278		
országot, ahol él	0,272	2,927	0,182	2,23	0,421	1,458	
régiót, ahol él	0,682	1,463	0,962	0,975	0,708	1,184	
Magyaro.-ot, v. a tört. Magyaro.-ot a települést, ahol él vagy született	0,897	1,13	0,549	0,708	0,493	0,696	
	0,379	2,438	0,114	2,473	0,925	0,952	
magyar állampolgárság (1 – igen, 2 – nem)	0,441	1,266	0,047	2,088	0,871	1,03	
Constant	0,743	1,871	0,04	0,063	0,058	0,145	
Nagelkerke R-négyzet	0,162		0,194		0,072		

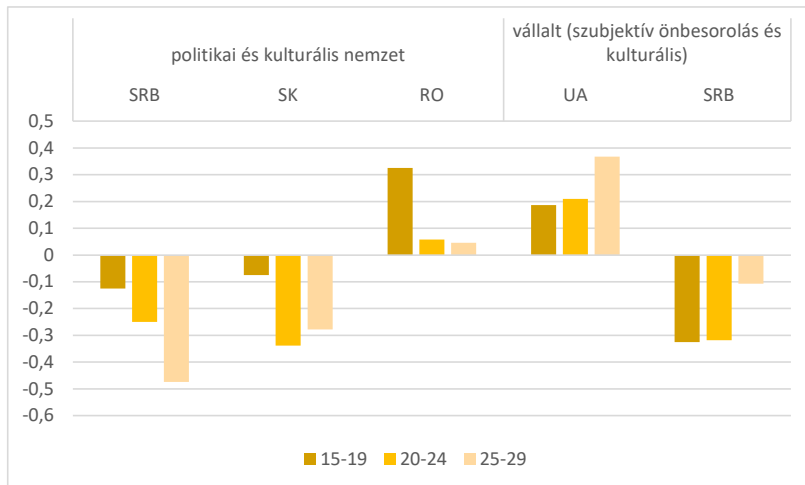
Forrás: saját számítás a GeneZys 2015 adatbázis alapján

20. melléklet. Nemzetkonceptiók regionális bontásban, átlag és szórás
(ANOVA-teszt; minden esetben $p < 0,001$)

Régiók	Politikai és kulturális nemzeti	Vállalt (szubjektív önbesorolás és kulturális)	Etnikai eredet (adott)	
			átlag	szórás
Ukrajna/Kárpátalja	0,3387782	0,263283	-0,02014	átlag
	0,80596803	0,668543	0,78375	szórás
Szerbia/Vajdaság	-0,29971	-0,23965	-0,10641	átlag
	0,79528524	0,931234	0,882022	szórás
Szlovákia/Felvidék	-0,2430488	-0,01078	-0,11667	átlag
	0,7068756	0,908137	0,769313	szórás
Románia/Erdély	0,1283933	-0,00801	0,130223	átlag
	0,86974541	0,74821	0,711054	szórás

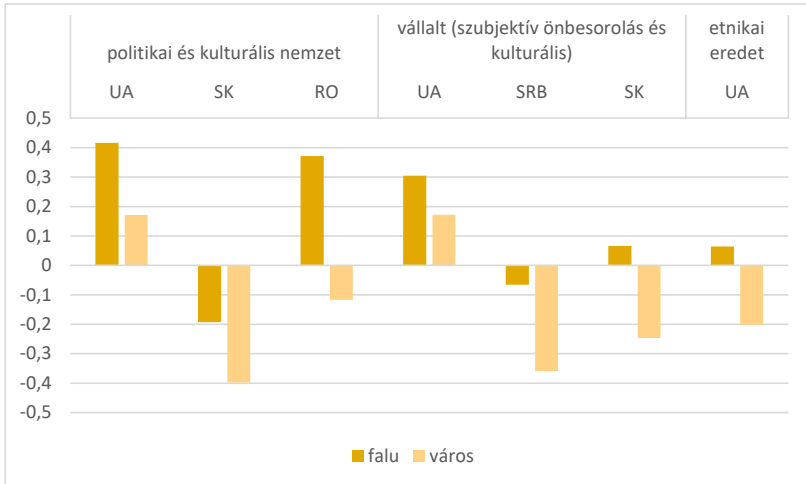
Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

21. melléklet. Nemzetkonceptiók korcsoportos megoszlásai
(faktorszóróátlagok, csak a szignifikánsak)

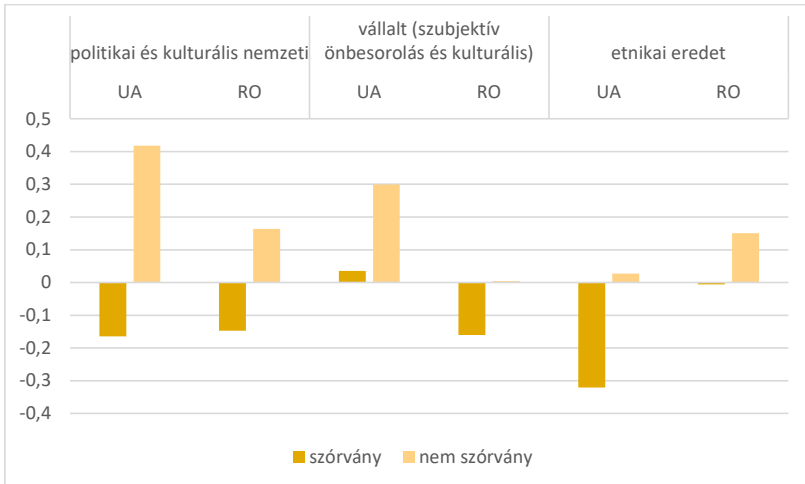
Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

22. melléklet. Nemzetkoncepciók településszerkezet szerint
(faktorszóróátlagok, ANOVA-teszt; minden esetben $p < 0,01$)

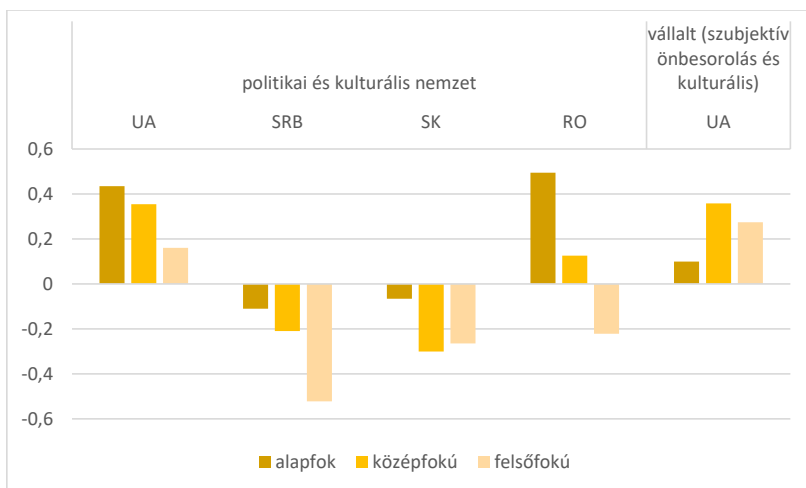
Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

23. melléklet. Nemzetkoncepciók a település szórvány jellege szerint
(faktorszóróátlagok, ANOVA-teszt; minden esetben $p < 0,01$)

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

24. melléklet. Nemzetkonceptiók és iskolai végzettség
(faktorszóróátlagok, ANOVA-teszt; minden esetben $p < 0,01$)

Forrás: saját számítás a GeneZYs 2015 adatbázis alapján

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat. A magyarok száma és aránya Kárpátalján, Vajdaságban, Szlovákiában és Erdélyben	10
2. táblázat. 2001-ben a magyarok aránya a városi lakosságon belül	11
3. táblázat. Románia, Szlovákia, Szerbia és Ukrajna összlakossága és a kisebbségi magyarok iskolai végzettsége a legutóbbi (2001, 2002. évi) népszámlálási adatok alapján (%)	11
4. táblázat. Miért része a kisebbségi magyar közösség a magyar nemzetnek? (kódolt válaszok, N=1511)	62
5. táblázat. Miért része a kisebbségi magyar közösség a magyar nemzetnek? Regionális bontásban a %-os megoszlások ($\chi^2=112,181$; $df=18$; $p<0,001$)	64
6. táblázat. Az akkulturációs modell szerinti nemzetkötődések	76
7. táblázat. A többes és nem többes kötődések az egyes régiókon belül (szignifikáns %-os megoszlások; $\chi^2=57,170$; $df=3$; $p<0,001$)	76
8. táblázat. A többes kötődés és a szociodemográfiai háttér logisztikus regressziós modellje (1. lépés)	78
9. táblázat. A többes kötődés és a nemzeti identitás változóival kiegészült logisztikus regressziós modell (2. lépés)	79
10. táblázat. A többes kötődés és a saját csoporthoz, a többségi nemzethez és az előítéletességhez kapcsolódó hipotézisek logisztikus regressziós modellje (3. lépés)	82
11. táblázat. A többes kötődés és a jóllét logisztikus regressziós modellje (1. lépés)	84
12. táblázat. A többes kötődés és a jóllét, valamint a társadalmi integrációs változók logisztikus regressziós modellje (2. lépés)	85
13. táblázat. A többes kötődés és a jóllét, a társadalmi integráció, valamint a politikai attitűdök logisztikus regressziós modellje (3. lépés)	86
14. táblázat. A többes kötődés és a társadalmi értékek, ifjúsági sajátosságok logisztikus regressziós modellje	87
15. táblázat. A magyar nemzeti identitás kritériumainak átlagértékei az egyes régiókban, minden kritérium mentén szignifikáns eltérések (skála: 1–5; ANOVA-teszt; minden esetben $p<0,001$)	93
16. táblázat. Nemzetkonceptiók – faktorelemzés (KMO 0,787)	97

17. táblázat. A politikai és kulturális (vegyes) nemzetkonceptiót szignifikánsan befolyásoló szociodemográfiai tényezők, lineáris regressziós modell, 1. lépés, módszer: Stepwise	102
18. táblázat. A politikai és kulturális (vegyes) nemzetkonceptiót szignifikánsan befolyásoló szociodemográfiai háttérváltozók és a nemzeti identitás változóinak lineáris regressziós modellje, 2. lépés, módszer: Stepwise	103
19. táblázat. A politikai és kulturális (vegyes) nemzetkonceptiót szignifikánsan befolyásoló tényezők, lineáris regressziós modell, 3. lépés, módszer: Stepwise	104
20. táblázat. A vállalt (szubjektív önbesorolásos és kulturális) nemzetkonceptiót szignifikánsan befolyásoló szociodemográfiai tényezők, lineáris regressziós modell, 1. lépés, módszer: Stepwise	106
21. táblázat. A vállalt (szubjektív önbesorolásos és kulturális) nemzetkonceptiót szignifikánsan befolyásoló szociodemográfiai tényezők, és a nemzeti identitás dimenzióit mérő változók, lineáris regressziós modell, 2. lépés, módszer: Stepwise	107
22. táblázat. A vállalt (szubjektív önbesorolásos és kulturális) nemzetkonceptiót szignifikánsan befolyásoló tényezők, lineáris regressziós modell, 3. lépés, módszer: Stepwise	109
23. táblázat. Az etnikai eredet nemzetkonceptiót szignifikánsan befolyásoló szociodemográfiai tényezők, lineáris regressziós modell, 1. lépés, módszer: Stepwise	111
24. táblázat. Az etnikai eredet nemzetkonceptiót szignifikánsan befolyásoló szociodemográfiai és a nemzeti identitás dimenzióit mérő változói, lineáris regressziós modell, 2.lépés, módszer: Stepwise	111
25. táblázat. Az etnikai eredet nemzetkonceptiót szignifikánsan befolyásoló tényezők, lineáris regressziós modell, 3.lépés, módszer: Stepwise	113
26. táblázat. Az érzelmi viszonyulás regionális átlagértékei (skála: 1–5)	120
27. táblázat. Érzelmi viszonyulás – faktorok (KMO 0,66)	121
28. táblázat. Önmeghatározás – a leginkább jellemző közösség, regionális megoszlások (%)	127
29. táblázat. A második leginkább jellemző közösség, regionális megoszlások (%)	128
30. táblázat. Az önmeghatározás szignifikáns eltérései a magyar állampolgárság szerint	132
31. táblázat. A szülőföldmegnevezések szignifikáns eltérései a kettős állampolgárság szerint	139
32. táblázat. A hazapercepciók szignifikáns eltérései a kettős állampolgárság szerint	140

Ábrajegyzék

1. ábra. A nemzethez tartozás regionális bontásban	57
2. ábra. Iskolai végzettség és nemzethez tartozás (csak a szignifikáns eltérések)	60
3. ábra. Miért nem része a kisebbségi magyar közösség a magyar nemzetnek? (kódolt válaszok %-ban, N = 126)	65
4. ábra. Miért része a kisebbségi magyar közösség a többségi nemzetnek? (kódolt válaszok %-ban, N = 984)	67
5. ábra. Miért része a kisebbségi magyar közösség a többségi nemzetnek? Regionális bontásban %-os megoszlások ($\chi^2 = 37,633$; $df = 6$; $p < 0,001$)	70
6. ábra. Miért része a kisebbségi magyar közösség a többségi nemzetnek? Iskolai végzettség szerinti %-os megoszlások ($\chi^2 = 10,360$; $df = 4$; $p < 0,05$)	71
7. ábra. Miért nem része a kisebbségi magyar közösség a többségi nemzetnek? (kódolt válaszok %-ban, N = 548)	72
8. ábra. Miért nem része a kisebbségi magyar közösség a többségi nemzetnek? Regionális bontásban %-os megoszlások ($\chi^2 = 38,405$; $df = 12$; $p < 0,001$)	73
9. ábra. Miért nem része a kisebbségi magyar közösség a többségi nemzetnek? Iskolai végzettség szerinti %-os megoszlások ($\chi^2 = 41,011$; $df = 8$; $p < 0,001$)	74
10. ábra. Az identitáskritériumok átlagértékei. Ahhoz, hogy valaki magyar legyen: (skála: 1–5)	93
11. ábra. Az identitáskritériumok alakulása a 2001-es és 2015-ös adatfelvétel során. Ahhoz, hogy valaki magyar legyen: (skála: 1–5)	94
12. ábra. A magyar nemzeti identitáskritériumok mintázata (ALSCAL-eljárás)	96
13. ábra. Nemzetkonceptiók regionális eltérései (faktorszóróátlag; ANOVA-teszt; minden esetben $p < 0,001$)	99
14. ábra. Az identitáshoz való érzelmi viszonyulás változásai. Az, hogy magyarnak születtem... (skála: 1–5)	119
15. ábra. Az érzelmi viszonyulás faktorai regionális bontásban (szégyen faktor szignifikáns, ANOVA-teszt; $p < 0,001$)	122
16. ábra. Érzelmi viszonyulás regionális bontásban a település szórvány jellege szerint (faktorszóróátlag, csak a szignifikáns eltérések)	123
17. ábra. Érzelmi viszonyulás regionális bontásban iskolai végzettség szerint (faktorszóróátlag, csak a szignifikáns eltérések)	124
18. ábra. Az önmeghatározás regionális mintázatainak szignifikáns eltérései ($\chi^2 = 466,147$; $df = 12$; $p < 0,001$)	130

19. ábra. Az önmeghatározás szignifikáns eltérései az iskolai végzettség szerint (minden esetben $p < 0,05$)	131
20. ábra. Az európai identitás alakulása (első és második önmeghatározási opcióként választott „európai”)	134
21. ábra. Mit tekint szülőföldjének és hazájának? (%)	136
22. ábra. Szülőföld és haza a 2001-es és 2015-ös adatfelvétel tükrében a teljes mintán belül (%)	137
23. ábra. A szülőföld és haza megnevezésének szignifikáns %-os eltérései a négy vizsgált régióban	138

■ ■ ■ A SOROZATBAN MEGJELENT KÖTETEK ■ ■ ■

1. Albert Fruzsina: *Emberi kapcsolatok. A személyes kapcsolat-hálózatok szociológiai szempontú elemzése*
2. Czibere Ibolya: *Egyenlőtlenségek a vidéki társadalomban*
3. Csizmady Adrienne: *A városszociológia alapjai*
4. Elekes Zsuzsanna: *Rizikó-magatartások epidemiológiai megközelítésben*
5. Kovách Imre: *Vidékszociológia*
6. Krémer Balázs: *Kisebbségpolitika. Szempontok a kisebbségek társadalmi helyzetének és a kisebbségpolitikák értelmezéséhez, magyarázatához*
7. Murányi István: *Fiatalok állampolgári szocializációja*
8. Nagy Terézia: *Differenciáltan a migrációról. Migráns életek, élethelyzetek és a migráns élethelyzet keretei*
9. Sik Endre: *A migráció szociológiája 3.0*
10. Sik Endre: *Traktátus a társadalomtudományok kutatási módszereiről gondolkodók számára*
11. Szabari Vera: *A történet szociológiája – Kontextus és reflexivitás a szociológia örökségének feldolgozásában*
12. Szarvák Tibor: *Adalékok a társadalmi felzárkózás szociológiájának értelmezéséhez. Közösségi és egyéni szerepek, társadalmi meghatározottságok a vidéki Magyarországon*
13. Szalma Ivett – Takács Judit: *Családszociológiai mozaik*
14. Bihari Ildikó: *A hátrányos helyzetű tanulók nem-kognitív készségeinek fejlődése a tanodában*

ISBN 978 963 615 224 6

9 789636 152246